

ÖNSÖZ

116K865 nolu bu proje TÜBİTAK SOBAG 1002 projeleri kapsamında desteklenmiştir. Proje 01.09.2017 tarihinde başlamış 01.09.2018 tarihleri arasında bir yıl süreyle yürütülmüştür.

Proje kapsamında Sakarya ili Adapazarı, Arifiye, Erenler ve Serdivan ilçelerinde görev yapan Kur'an kursu öğretmenleri ve öğrencileri ile görüşmeler yapılmış, dezavantajlı kadınların sosyalleşme problemleri incelenmiş çözüm önerileri geliştirilmiştir. Proje sonucunda dezavantajlı yetişkin kadınların sosyalleşmesinde ve dezavantajlılık durumlarının giderilmesinde Kur'an kurslarının işlevsel olabileceği görülmüştür. Ancak Kur'an kurslarının daha işlevsel olabilmesi için öğretici yeterlikleri, kursun öğrenme ortamı ve öğretim programı konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Projenin sonuç bölümünde bu konuda geliştirilen öneriler yer almaktadır.

Projede Dr. Öğr. Üyesi Abdullah İNCE yürütücü olarak, Dr. Öğr. Üyesi İsmail Akyüz, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şentepe, Dr. Öğr. Üyesi Habib Kartaloğlu, Dr. Öğr. Üyesi Esra Atmaca, Arş. Gör. Kübra Cevherli ve Arş. Gör. Abdulmuttalip Baycar araştırmacı olarak görev almıştır.

Projeye olan desteklerinden dolayı TÜBİTAK SOBAG grubuna, projenin gerçekleştirilmesindeki emeklerinden dolayı proje araştırmacılarına ve proje verilerini toplama aşamasında kendilerine müracaat ettiğimiz Arifiye Müftülüğü, Adapazarı Müftülüğü, Erenler Müftülüğü, Sakarya Müftülüğü, Serdivan Müftülüğü bünyesinde görev yapan Kur'an kursu öğretmenleri ve öğrencilerine, ilgili müftülük personeline teşekkür ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah İNCE

Proje Yürütücüsü

Sakarya 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR ÖZETİ.....	7
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	20
4. BULGULAR.....	28
4.1 Kadınların Dezavantajlılık Durumu.....	28
4.1.1 Eğitim durumu.....	28
4.1.2 Ekonomik Yetersizlik.....	31
4.1.3 Göç.....	32
4.2 Sosyalleşmeye Olumsuz Etki Eden Faktörler.....	34
4.2.1 Psikolojik faktörler.....	34
4.2.1.1 Özgüven Eksikliği, Utangaçlık, Çekingenlik.....	34
4.2.1.2 Okuma-yazma Bilmeme / Eğitim Eksikliği.....	37
4.2.2 Toplumsal faktörler.....	39
4.2.2.1 Ailevi Faktörler.....	39
4.2.2.2 Göç.....	41
4.2.2.3 Eğitim Eksikliği.....	42
4.2.3 Ekonomik Faktörler.....	43
4.2.4 İletişimden Kaynaklanan Problemler.....	46
4.3 Kur'an Kurslarının Dezavantajlı Kadınlara Katkıları.....	48
4.3.1 Sosyalleşmelerine Katkıları.....	48
4.3.1.1 Yeni Sosyal İlişkiler (Yeni İlişkiler Ağı).....	48
4.3.1.2 Komşuluk İlişkilerini Geliştirme.....	49
4.3.1.3 Sosyal Aktivitelere (Geziler, Piknik, Yemek) Katılma (Farklı Sosyal Ortamlara Girme İmkânı).....	50

4.3.1.4 Yardımlaşma-Dayanışma Faaliyetleri Gerçekleştirme.....	59
4.3.2 Psikolojik katkılar.....	62
4.3.2.1 Özgüven.....	62
4.3.2.2 Rahatlama-Huzur Bulma.....	66
4.3.2.3 Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Fonksiyonu.....	69
4.3.3 Manevi Katkılar.....	74
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	77
KAYNAKLAR.....	83
EK-1.....	89

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında eğitim gören öğrencilerden sosyoekonomik ve sosyokültürel sebeplerle dezavantajlı durumda olan kadınların sosyalleşme problemlerini ve Kur'an kursu eğitim sürecinin bu sorunların çözümüne ne gibi katkılarda bulunduğunu tespit etmektir. Çalışmanın temel hedefi ise dezavantajlı kadınların sosyalleşmesinde Kur'an kurslarının ve Kur'an kursu öğretmenlerinin daha aktif rol almasına yönelik tekliflerde bulunmaktır. Nitel araştırma yönteminin esas alındığı çalışmada veri toplama araçları olarak literatür taraması, doküman incelemesi, gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın birincil veri kaynağını Kuran kursu öğretmenleri ve öğrencileriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, Kur'an kurslarında eğitim gören kadınların önemli bir kısmının dezavantajlı bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Yine yapılan alan araştırmasında, bu kadınların önemli bir kısmının birbiriyle iç içe geçmiş çeşitli sebeplerden kaynaklanan sosyalleşme sorunları yaşadığı görülmektedir. Bu anlamda mahallelerinde veya köylerinde açılan bir Kur'an kursu meslek sahibi olamayan, örgün veya yaygın eğitim kurumlarına düzenli olarak devam etmemiş kadınlar için önemli bir sosyalleşme imkânı sağlamaktadır. Çalışma kapsamında yapılan gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler Kuran kurslarında eğitim gören/görmekte olan yetişkin kadınların önemli bir kısmının çeşitli sosyoekonomik ve sosyokültürel nedenlerden dolayı dezavantajlı bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Kadınların dezavantajlı olmalarının sebepleri düşük eğitim seviyesi, ekonomik yetersizlikler, iletişim problemleri; özgüven eksikliği, çekingenlik ve utangaçlık gibi psikolojik faktörler ile aile yapısı ve göç gibi sosyolojik etmenler etrafında toplanmaktadır. Bu çalışma özellikle eğitim eksikliği sebebiyle dezavantajlı duruma düşmüş yetişkin kadınlara odaklanmaktadır.

Kur'an kursu öğrencileri üzerinde yapılmış az sayıda nicel çalışma dışında, bu kurslardaki dezavantajlı kadınların sosyalleşme sorunlarını ve bu sorunların çözümünde Kur'an kurslarının oynayabileceği rolü inceleyen bir çalışmaya literatürde ulaşılammıştır. Çalışmamız ilgili kurumlara yeni açılımlar sağlaması, Kur'an kurslarının daha işlevsel hale getirilmesi ve dezavantajlı kadınların sosyal uyumuna katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir.

Çalışma sonucunda Kur'an kurslarının dezavantajlı yetişkin kadınların sosyalleşmesinde önemli fonksiyonları olacağı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Dezavantajlı Kesimler, Sosyalleşme, Din, Kur'an Kursları

ABSTRACT

The aim of this project is that to detect the problems of the disadvantaged- because of their socioeconomic and sociocultural status- students who study at Qur'an Courses under Department of Religious Affairs; and the contributions of these courses on solving those problems. The main goal of this study is that to propose these Qur'an courses and the teachers should be take more active role in socializing the disadvantaged women. In this work, quantitative research is opted as method and literature search, document review, observation and interview techniques are used as data collection tools. The primary data source of this research is consisted of the semi-structured interviews which are made with Qur'an courses instructors and students.

The results, which are acquired by this study, show that most of the women who study at Qur'an courses are disadvantaged. Plus, these women have trouble with socializing because of some interwoven reasons which they have experienced. In this context, Qur'an courses provide socializing opportunity to these women who have no professions and have never participated a formal education. The observations and semi-structured interviews- which made during the study- show that majority of these adult women who studied in the past or is studying still at Qur'an courses are disadvantaged because of socioeconomic and sociocultural factors. When we glance at what reasons lead them to be disadvantaged, they can be count like that: low level of education, economic inefficiencies, communication problems; psychological factors (lack of confidence, shyness, pudency), sociological and familial agents. However, this study particularly focuses on the adult women who are disadvantaged because of low level of education.

Apart from the limited number of studies on the Qur'an courses students, it cannot be found a study which focuses on their role in solution of socializing problems and in solving that kind of these problems in the literature. Our study is considered significant in terms of these reasons: it will help to the relevant courses to get a new functional perspective for socializing the disadvantaged women.

At the result of this project, it seems that Qur'an courses have an important function on socializing disadvantaged adult women.

Key words: Disadvantaged Segments, Socialization, Religion, Qo'ran Courses

1. GİRİŞ

Projenin Konusu

Bu projenin konusu halen Kur'an kurslarında öğrenim gören, eğitim süreçlerine yeterince katılamamış, başta eğitim düzeyinin düşüklüğü olmak üzere sosyoekonomik ve sosyokültürel sebeplerle dezavantajlı olarak tanımladığımız kadınların (Kaynar, 2014: 11) sosyalleşme sorunları ve Kur'an kurslarının bu kitlenin sosyalleşmesine sunduğu katkının incelenmesidir. Bu çerçevede proje sürecinde temel konumuz dezavantajlı kadınların sosyalleşme problemlerinin neler olduğu, sağlıklı sosyalleşme süreçlerine katılımı noktasında Kur'an kurslarının fonksiyonu ve buna ilişkin ihtiyaç odaklı Kur'an kursu öğretim programına nasıl bir katkı sağlanabileceğidir.

Bu projede esas olarak üzerinde durduğumuz "sosyalleşme" sağlıklı sosyal ilişkiler kurmak, sosyalleşme süreçlerine engelsiz bir şekilde katılmak ve sosyal ortamlarda kendini yeterince ifade edebilmek (Arabacı, 2003; Gecas, 2000; Güngör, 2012) olarak tanımlanırken; "dezavantajlı kadınlar" ile yeterince eğitim alamamış, okuma yazma bilmeyen, sadece okur-yazar, ilkokulu bitirememiş ve ilkokulu resmi olarak bitirse bile okuma yazma konusunda eksiği olan ve bu sebeple ekonomik, kültürel, psikolojik ve sosyal sorunlarla baş etmek zorunda kalan kadınlar kastedilmektedir (Yıldırım, 2011; Kaynar, 2014).

Projenin Kapsamı

Sosyalleşmeye etki eden unsurlar arasında aile, okul, kitle iletişim araçları, akran grupları sayılabilir. Okullar biçimsel bir müfredat takip ederek, sosyalleşme ortamları sunarak bireylerin sosyalleşme sürecinde önemli bir yere sahip olurlar. Toplumsal anlamda kültürel yeniden üretimin önemli bir kısmını gerçekleştirirler (Giddens, 2013). Yaygın eğitim kurumları, örgün eğitim kurumlarına devam edememiş ya da devam etse bile yeterince eğitim alamamış bireylerin ihtiyaç duyduğu becerileri kazandırmaya çalışan kurumlardır. Geniş bir kitleye hitap eden yaygın eğitim kurumları çeşitlilik göstermektedir. Yaygın eğitim kurumlarından biri de Kur'an kurslarıdır. Kur'an kursları İslam'ın temel ilkelerinin inananlarına iletildiği hem verdiği bilgilerle hem de oluşturduğu sosyalleşme süreçleriyle yetişkinlerin hayatında etkin olan kurumlardır.

Yeterince eğitim alamamış ve bu sebeple dezavantajlı duruma düşmüş kadınlar ekonomik, kültürel, psikolojik ve sosyal sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Bu sorunların sosyalleşme süreçlerinde olumsuzluklar doğurduğu düşünülmektedir. Bu kesimlerin sağlıklı sosyalleşme süreçleri gerçekleştirebilmeleri çeşitli sosyal kurumlar vasıtasıyla olabilmektedir. Bunlardan biri de farklı yaşlarda, etnik özelliklerde, sosyoekonomik seviyelerde ve farklı eğitim düzeylerindeki bireylerin bir araya geldiği Kur'an kurslarıdır. Kur'an kursu öğrencileri

ve öğreticileri ile yaptığımız görüşmelere ve gözlemlerimize dayanarak Kur'an kurslarının dini bilgileri edinme ihtiyacıyla birlikte sosyalleşme ihtiyacına ciddi katkıda bulunan kurumlar olduğu görülmüştür. Ancak Kur'an kursları için hazırlanan "İhtiyaç Odaklı Öğretim Programı"nda kursların bu yönüne yeterince vurgu yapılmamaktadır. Bu anlamda önemli bir potansiyele sahip olan Kur'an kurslarının sosyalleşme sürecine katkısı, yapılacak alan araştırmalarıyla ortaya koyulduğunda Kur'an kurslarının daha işlevsel hale getirilmesi mümkün olacaktır.

Bu projenin kapsamına Sakarya İli Adapazarı, Erenler, Arifiye ve Serdivan ilçelerindeki Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) bağlı kurslarda eğitim görmekte olan dezavantajlı kadınlar girmektedir. Bu kapsamda Sakarya İl Müftülüğu ile görüşülerek örneklem tespiti yapılmış, çalışmamıza örneklem teşkil edebilecek 20 Kur'an kursundan 36 öğrenci ve 13 Kur'an Kursu Öğreticisi (KKÖ) olmak üzere 46 kişi ile görüşülmüştür. Kur'an kurslarında dezavantajlılık kapsamında sayamayacağımız öğrenciler bizim hedef kitemizin dışında kalmıştır.

Literatür incelemesi, Diyanet İşleri Başkanlığı verileri ve proje ekibi olarak Kur'an kurslarında gözlem amaçlı yaptığımız ön çalışmalara göre Kur'an kursuna devam eden kadınların önemli bir kısmının dezavantajlılık kapsamında değerlendirilebileceği görülmüştür. 2013-2014 Eğitim Öğretim yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarına 1.164.743 öğrenci devam etmiştir. Bu öğrencilerin 1.050.685'i kadınlardan oluşmaktadır ve bu rakamın 106.635'i okuyamaz değildir. 253.710'u okuma yazma bilip bir okul bitirmemiştir. 412.537 tanesi ise ilkokul mezunudur. Bu rakamlara göre bu kurslarda okuyan öğrencilerin yaklaşık %70'i ilkokul mezunu ve daha düşük düzeyde eğitim almıştır. Aynı dönemde Sakarya'da ise 319 Kur'an kursunda eğitim gören 22.814 Kur'an kursu öğrencisinin 21.002'si kadındır. Bunların 2.076'sı okuyamaz değil, 4.800'ü okuma-yazma bilip bir okul bitirmemiş, 9.677'si de ilkokul mezunudur.

2016 verilerine göre ise Türkiye'de DİB'e bağlı olarak faaliyetini sürdüren Kur'an kursu sayısı 15.742'dir. Kurslara devam eden kursiyerlerin 121.980'i erkek, 964.744'ü kadındır. Bu kursiyerlerin 360.604'ü 23-44 yaş grubunda, 427.175'i 45 üstü yaş grubundadır. 163.515'i 15 yaşından küçük bireylerden oluşmaktadır. Bu rakamın 62.769'unun okul öncesi öğrenci grubundan oluştuğu dikkate alınırsa yaklaşık 101 bin öğrenci hafızlık yapmakta veya hafızlık eğitimi veren Kur'an kurslarında eğitimini sürdürmektedir. Bu veriler Kur'an kursu öğrencilerinin çok büyük bir kısmının yetişkin kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Bu kesim içinde önemli bir oran ise eğitim eksikliği sebebiyle dezavantajlı olarak tanımlanabilir.

Proje kapsamında örneklem grubu olarak Sakarya ili Adapazarı, Serdivan, Erenler, Arifiye ilçeleri sınırlarında bulunan Kur'an kurslarına devam eden öğrenciler ve Kur'an kursu öğreticileri seçilmiştir. Kur'an kursu öğreticileri ile araştırma konumuz kapsamında hedef

kitleyi daha iyi tanımak ve araştırmamız kapsamında ihtiyacımız olan verileri daha nitelikli hale getirmek amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya temel teşkil edecek verileri elde etmek üzere tespit edilecek Kur'an kursları, yetkililerden gerekli bilgiler alınarak sosyoekonomik olarak Sakarya'nın dezavantajlı kesimlerini temsil eden bölgelerinden seçilmiştir. Çalışma yapacağımız Kur'an kurslarının tespitinde bölgenin kültürel yapısı, ekonomik gelişmişlik düzeyi, göçlerle oluşması, en önemli kriter olarak Kur'an kursu kayıtlarına dayalı olarak elde edilecek veriler bağlamında öğrencilerin eğitim durumları olmuştur. Bu bilgiler öğretmenlerle görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Her ne kadar çalışmamızda dezavantajlı kesimler eğitim eksikliği kriterine bağlı olarak tanımlansa da saydığımız diğer kriterler ilgili literatürde de görüleceği üzere dezavantajlılık durumunun tanımlanmasında dikkate alınan kriterlerdir (Kaynar, 2014). Ana kriterimizden ayrılmamak kaydıyla diğer kriterler hedef kitlenin özelliklerini daha doğru tanımlamaya katkı sağlamıştır (Aytaç ve Kardeş, 2014; Yıldırım, 2011; Kardeş, 2014). Bahsi geçen bölgelerde dezavantajlı kesimlerin bir arada bulunması, belirgin bir sosyoekonomik kısıtlılığa sahip kesimlerin bir arada yaşaması araştırmamızın daha somut veriler üzerine yürütülmesini sağlamıştır. Kur'an kurslarının yasal olarak vatandaşın talebiyle ve mahallinde açılması sebebiyle bu bölgelerde eğitim veren Kur'an kurslarına devam eden öğrenciler de ağırlıklı olarak bu kesimden gelmektedir. Yine aynı gerekçeler etnik çeşitliliği de yansıtır mahiyettedir. DİB kurslarında düzenli resmi kayıtların tutulması sağlıklı istatistiki bilgilere imkân tanımış, bu da araştırmacıların alanı tanımlamasında bir kolaylık oluşturmuştur.

Proje konumuz ve projenin kapsamı çerçevesinde bu çalışmadaki en temel araştırma sorumuz; Dezavantajlı kadınlar için sosyalleşme sorunlarının neler olduğu, bu sorunların çözümüne yönelik genel olarak Kur'an kursu eğitimi sürecinde, özel olarak da ihtiyaç odaklı öğretim programı kapsamında hangi önerilerin geliştirilebileceği, dezavantajlı kadınların sosyalleşmesine yönelik hangi sosyal, kültürel ve akademik önerilerin geliştirilebileceği, bu bağlamda bir yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur'an kurslarının fonksiyonlarının neler olduğudur.

Bu temel soruya ilave olarak aşağıdaki araştırma sorularına da cevap aranacaktır;

Dezavantajlı kadınlar hangi sosyalleşme süreçlerini ve ilişkilerini yaşamaktadırlar?

Dezavantajlı kadınlar hangi sosyalleşme problemleriyle karşılaşmaktadırlar?

Kur'an kurslarında dezavantajlı kadınlara yönelik olarak hangi sosyal içerikli düzenlemeler yapılabilir?

Kur'an kurslarında dezavantajlı kadınlara yönelik hangi kültürel içerikli düzenlemeler yapılabilir?

Kur'an kurslarında uygulanan programda dezavantajlı kadınlara yönelik hangi akademik iyileştirmeler yapılabilir?

Bir yaygın din eğitimi kurumu olan Kur'an Kurslarının sosyalleşme süreçlerindeki fonksiyonları nelerdir?

Kur'an kurslarının dezavantajlı kadınların sosyalleşmesi konusundaki eksikleri nelerdir?

Kur'an kurslarında dezavantajlı kadınlara yönelik ne tür iyileştirmeler yapılabilir?

Projenin Özgün Değeri

Kur'an kursları üzerine yapılan çalışmalarla ilgili literatür sonuçları, bu çalışmaların bir kısmının ilgili müfredatın genellikle din eğitimi boyutunu ele alan teorik çalışmalardan oluştuğunu, bir kısmının ise konuyu bizim ele aldığımız açıdan incelemeyen nicel çalışmalardan oluştuğunu göstermektedir. Bu çalışmalar içerisinde öğrencilerin sorunlarını ele alan az sayıdaki çalışmanın hedef kitlesi de genellikle yaz Kur'an kurslarına devam eden okul çağındaki öğrencilerdir. Konunun dezavantajlılık bağlamında ele alındığı bir çalışmaya ise literatürde ulaşılamamıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde bizim çalışmamızın örneklemini yukarıda istatistiklerle ayrıntılı bir şekilde ortaya konduğu gibi daha önce üzerinde çalışılmamış orijinal bir örneklemdir.

Kur'an kurslarıyla ilgili çalışmaların çoğunluğu teorik, bir kısmı da nicel çalışmalardan oluşmaktadır. Konu dezavantajlılık bağlamında hiç ele alınmamıştır. Örneklemin özellikleri de dikkate alındığında bu örneklem üzerinde nitel yaklaşımla yapılmış bir çalışma konusu itibarıyla da orijinallik arz etmektedir. Çalışmamız daha önce üzerinde çalışılmamış bir konudur. Ayrıca dezavantajlılık konusu da bizim çalışacağımız örneklem bağlamında ele alınmamıştır. Bu sebeple projemiz hem konu olarak hem de örneklem grubu olarak orijinal bir çalışmadır. Çalışmamızın bu bağlamda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Bu çalışma Kur'an kurslarının eğitim kapasitesinin daha da geliştirilmesi ve bir sosyalleşme süreci olarak daha işlevsel hale getirilmesine katkı sağlayacaktır. Çünkü çalışmamız konuyu sosyalleşme sorunları ve çözüm önerileri bağlamında bahsi geçen örneklem üzerinde ele alan ilk çalışmadır.

Kur'an kursu öğretim programı incelendiğinde sosyalleşme sorunları ve buna yönelik öngörülerin yeterince ele alınmadığı ve buna yönelik içeriklere yeterince yer verilmediği görülmektedir. Çalışmamız bu konudaki ihtiyacın ortaya konmasına ve eğitim süreçleri içerisinde bunlara yönelik alternatifler geliştirilmesine imkân sağlamaktadır.

Kur'an kursları ile ilgili az sayıdaki çalışmanın bir kısmının teorik bir kısmının da nicel çalışmalardan oluştuğu görülmektedir. Literatürde ulaşabildiğimiz kadarıyla az sayıdaki alan

araştırmasının tamamı nicel araştırma yaklaşımını benimsemiştir. Bizim çalışmamız ise nitel araştırma yaklaşımını benimsemiştir. Veri toplama aracı olarak kullanacağımız mülakatların Nvivo içerik analiz programıyla analiz edilerek, aktörlerin gözünden konuyu ortaya koymasıyla da farklılaşmaktadır.

Çalışmamızda benimsenen yöntem konuya daha yakından nüfuz etmeyi hedeflemekte bu yönüyle ilgili çalışmalardan ayrılmaktadır. Örneklem grubumuzun özelliği gereği, nicel yaklaşım tercihi özellikle veri toplama aşamasında çeşitli sorunlar doğurabileceği düşüncesiyle terkedilmiş, bunun yerine nitel yaklaşım benimsenmiştir. Bu çalışma olguyu sayısal veriler yerine tipolojik örnekler üzerinden ortaya koymaktadır.

Sağlıklı sosyalleşme sürecinin toplumu oluşturan bireyler arasında uyum, dayanışma, empati gibi değerlerin kazanılmasında hayati bir önemi vardır. Yetersiz eğitimin getirdiği dezavantajlılık durumlarından ötürü sağlıklı sosyalleşme süreçlerine yeterince katılamamış dezavantajlı kadınların topluma kazandırılması ve toplumsal hayatın çeşitli kademelerinde yer almasında yaptığımız tespitler ve getirilen öneriler, Kur'an kurslarının bu süreçteki fonksiyonunu hem tespit etmekte hem de bu kurumlardaki eksiklere dikkat çekmektedir.

Çalışmamız bağlamında tespit edilen sorunlar, ortaya konan çözüm önerileri, uygulanması halinde dezavantajlı kadınların sosyalleşmesine, sosyal becerinin geliştirilmesine ve sosyal uyumlarına katkı sağlayacaktır. Toplumsal bütünleşmede önemli bir unsur olan sosyalleşmenin gerçekleşmesine bu bağlamda katkı sağlayabilecektir.

Ayrıca ülkemizde eğitim oranının erkeklere nispeten kadınlarda daha düşük oluşu, örneklem grubu ile yapılan çalışmayı daha da önemli kılmaktadır. Zira eğitim düzeyi düşük olan kadın sayısının çokluğu, eğitimsizlikten dolayı sosyalleşme süreçlerini sağlıklı bir şekilde yaşayamamış birey anlamına gelmektedir. Toplumumuzda önemli bir sorun olan dezavantajlı kadınların sosyalleşmesi, onları yaygın eğitim kurumlarına kanalize etme ve bu şekilde sosyalleşme süreçlerine dâhil etme hususunda ilgili birimlere yol göstermesi bu çalışmayı gerekli ve anlamlı kılmaktadır.

Çocukların eğitimi konusunda annenin rolünün baba ve diğer aile üyelerine göre daha baskın olduğu (Çayır, 2012) bilinmektedir. Bu sebepten ötürü, sosyalleşmemiş bir kadın, esasında sosyalleşmesini ailede tam olarak gerçekleştirememiş bir evlat / bireyin yetişmesine yol açabilmektedir. Bu da toplum içinde norm ve değerlerin, davranış kalıplarının, empati kurma, değer aktarma gibi olguların eksik veya yanlış edinilmesine yol açabilmekte, toplumun bütünleşmesine (entegre) ve davranış örüntülerini diğer bireylere aktarmasına engel olabilmektedir. Bu çalışma ile eksik sosyalleşme ile oluşan toplumsal sorunların minimize edilmesine yönelik tespit ve öneriler ortaya konmaktadır. Böylelikle toplum içerisindeki

konumunu, toplumu ve onun norm ve değerlerini, davranış kalıplarını bilen daha sağlıklı sosyalleşmiş bireylerin yetişmesine katkı sağlanabilecektir.

Çalışmamız sosyolojinin en temel konularından biri olan sosyalleşmeyi farklı bir örneklem üzerinden ele almaktadır. Konuyu bir yaygın din eğitimi kurumu özelinde ele alması, din sosyolojisi ve din eğitimi literatürü açısından azımsanmayacak bir katkı sağlayacak ayrıca ilgili kurumlara veri oluşturacaktır. İlgili çalışmalarda dini sosyalleşme konusunun Kur'an kursları boyutuyla incelenmediği görölmektedir. Bu çalışma ile bir din eğitimi kurumu olan Kur'an kurslarının sosyalleşme ve dini sosyalleşme sürecindeki etkisi daha açık olarak ortaya çıkmakta, dini sosyalleşme bağlamında din sosyolojisi literatürüne katkı sağlanmaktadır. Eğitimin en temel fonksiyonlarından biri olan sosyalleştirme boyutunu, Kur'an kursu özelinde ele alması bu çalışmanın din eğitimi literatürüne katkısı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bir din eğitimi kurumu olan Kur'an kurslarının eğitim kapasitesini söz konusu etmek de bir diğer özgün akademik katkı sayılabilir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bireysel-psikolojik veriler din psikolojisi sahası açısından değerlendirilebilecek mahiyettedir. Bütün bunlar interdisipliner çalışmaların önem kazandığı günümüzde bu çalışmanın genel olarak din bilimleri sahasına katkı sunacak özgün yönleri olarak görölmektedir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Son yıllarda dezavantajlı gruplar üzerine yapılan çalışmalarda ciddi artışlar görülmektedir. Dezavantajlı kesimler konusunda toplumsal duyarlılığın artmasının en önemli sebebi küreselleşmenin önemli sonuçlarından birisi olarak farklı toplum kesimlerinin birlikte yaşamaya başlamasıdır. Bu duyarlılığın bir sonucu olarak dezavantajlı kesimlerin eğitim, istihdam ve kültürel süreçlere daha fazla katılımını sağlamaya yönelik saha çalışmaları dikkat çekmektedir. Ancak yapılan çalışmalar incelendiğinde dezavantajlı kesimlerin öncelikli sorunlarının sosyoekonomik temelde ele alındığı ve bu kesimlerin ekonomik süreçlere dâhil edilmesi üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte dezavantajlı grupların sosyalleşmesinde önemli bir araç olan eğitim kurumları üzerine yapılan çalışmalar da dikkat çekmektedir. Ülkemizde dezavantajlılar hakkında yapılan çalışmalardan biri Yusuf Ziya Yıldırım (2011) tarafından “Dezavantajlı Bir Grup Olarak Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri: İSMEK Örneği” adıyla hazırlanan yüksek lisans tezidir. Çalışmada genel olarak dezavantajlı gruplar hakkında bilgi verildikten sonra dezavantajlı bir grup olarak engellilerin karşılaştıkları güçlükler tespit edilmiştir. Bu bağlamda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meslek Edindirme kurslarının engellilere yönelik eğitim faaliyetleri incelenerek bu kursların engellilerin eğitim süreçlerine katılmasında oynadığı rol ortaya konmuştur. Görüldüğü üzere bu çalışma dezavantajlı grupları tanımlarken kadınları da bu sınıfa dahil ederek konu hakkında kısa bir açıklama yapmış, ancak konu başlığından da anlaşıldığı üzere asıl olarak engelli bireylerin eğitimlerine odaklanmış, sosyalleşme bağlamında bir incelemeyi hedef almamıştır.

Dezavantajlı gruplar üzerine yapılan bir başka yüksek lisans tezi Mehmet Nuri Kaynar (2014) tarafından “Dezavantajlı Grupların Eğitim Sürecine Kazandırılmasında Yerel Yönetimlerin Rolü” başlığıyla hazırlanmıştır. Çalışmada uluslararası kuruluşların faaliyetlerinden örnekler incelendikten sonra Türkiye’de merkezi ve yerel yönetimlerin dezavantajlılara yönelik hizmetleri ele alınmıştır. Örnek olay olarak seçilen Bağcılar Belediyesi’nin faaliyetleri ise detaylı olarak incelenmiş ve dezavantajlı grupların bu hizmetlerden ne ölçüde faydalandığı ve bu faaliyetlerin dezavantajlı grupların eğitim süreçlerine katılmasında nasıl bir rol oynadığı ortaya koyulmuştur. Bu çalışmada da dezavantajlı grupların kapsamına kadınlar, gençler, özürllüler ve roman çocuklar dahil edilmiş, kadınların dezavantajlılığı istihdam sorunları bağlamında ele alınmıştır. Buna göre kadınların istihdamı ataerkil aile yapısı ve kadının çocuk, yaşlı bakımı vb. konulardaki sorumluluğuna dair geleneksel bakış açısı nedeniyle güçleşmektedir. Ancak bu bakış açısının değiştirilmesi ve kadınların eğitim seviyelerinin artırılmasına paralel olarak kadınların uygun birer işgücü haline gelmeleri de artacaktır. Bu çalışmada bizim proje konumuz olan dezavantajlı yetişkin kadınlar konusuna ağırlık verilmiş,

yerel yönetimlerin bu konuda yaptıkları ve yapabilecekleri şeyler vurgulanmıştır. Çalışma kadınların eğitim bakımından dezavantajlılığının iş imkânı bakımından oluşturduğu sorunlara yönelmiş, ancak sosyalleşmesine dair herhangi bir vurgu yapmamıştır.

Bir üst paragrafta Kaynar'ın tezinde ele aldığına benzer bir yaklaşım yani dezavantajlı grupların istihdamına yönelik projeler son zamanlarda ciddi oranda artmakta ve desteklenmektedir. Kocaeli'de hizmet veren bir sivil toplum kuruluşu olan Gebze İlim Kültür ve Çevre Derneği tarafından hazırlanan ve Doğu Marmara Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen "Dilovası'nda Dezavantajlı Grupların İstihdam Potansiyelinin Artırılması" (2011) isimli araştırma projesi konuya ilişkin bir örnek oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında dezavantajlı kesimler hakkında genel bilgiler verildikten sonra Dilovası bölgesinde yaşayan dezavantajlı grupların istihdam edilmesi konusunda yaşanan sorunlar tespit edilmiş ve ulusal ve yerel düzeyde atılması gereken adımlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Serkan Güzel yürütücülüğündeki "Doğudan Gelen Dezavantajlı Çocukların Denizli Toplumsal Yaşamına Uyum Sorunları ve Çözüm Önerileri" (Proje No: 110K164) başlıklı bir başka projede Denizli'ye göçle gelen dezavantajlı çocukların uyum sorunları ve bu çocukların toplumsal hayata katılımlarındaki dezavantajlılık düzeyi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma da dezavantajlı gruplardan ülke içinden göçle gelen çocukları kapsamaktadır. Bu projenin bizim çalışmamızla örtüştüğü tek konu dezavantajlı bir grup üzerine çalışma yapmış olmasıdır. Ancak bizim projemiz bu grup içerisinde kadınları ele almış ve özel bir alanda yani Kur'an kurslarında öğrenim gören kadınlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu da hem kapsamın daraltılması nedeniyle derinlemesine incelemeye imkân sunmuş, hem de yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur'an kurslarının dezavantajlı grupların sosyalleşmesine dair katkıların tespiti ve geliştirilmesine yönelik öneriler ile önemli bir meseleyi gün yüzüne çıkarmıştır ve bu durum bundan sonra da konunun tartışılmasını sağlayacaktır.

Dezavantajlı kesimlere yönelik Tübitak tarafından desteklenen bir diğer proje de Pınar Enneli'nin yürütücülüğündeki "Metropollerde Yaşayan Dezavantajlı Gençliğin Yetişkinliğe Geçiş Süreci: Sorun Ya da Çözümün Parçası Olmak" başlıklı (Proje No: 107K456) projedir. Örneklem grubunu Ankara Altındağ'da yaşayan 15-24 yaş arası dezavantajlı gençlerin oluşturduğu bu proje esas itibarıyla üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teorik çerçeve ortaya konulmuş, ikinci bölümde Türkiye'deki 15-24 yaş grubu arasındaki genç grubu TÜİK 2009 ADNKS sonuçlarına göre analiz edilmiş, son bölümde de araştırma bulguları analiz edilmiştir. Projenin asıl önemi ve çalışmamıza da katkı sağlayan kısmı sonuç bölümünde dile getirilmiş olan dezavantajlı gençleri sorunun değil çözümün parçası yapmak için getirilen önerilerdir.

Sosyalleşme insanın kendine has özellikleriyle birlikte yaşadığı toplumun sosyokültürel özelliklerini içselleştirmesi, kişiliğinin farkına varması, anlamlı toplumsal roller üstlenmesi, yaşadığı çevreye uyum sağlaması olarak görülebilir (Doğan, 2008). Bir süreç olarak görebileceğimiz sosyalizasyon toplumun ihtiyaçlarının bireyin ihtiyaçları haline dönüşmesidir (Newman, 2013). Bu projede “sosyalleşme” ile sağlıklı sosyal ilişkiler kurmak, sosyalleşme süreçlerine engelsiz bir şekilde katılmak ve sosyal ortamlarda kendini yeterince ifade edebilmek kastedilmektedir.

Ejder Okumuş (2014) “Din ve Sosyalleşme” isimli çalışmasında eksen olarak din ve sosyalleşmenin dinsel sosyalleşme bağlamında anlaşılması üzerinde durmaktadır. Okumuş, sosyalleşme teorileri, sosyalleşme tanımları üzerinde durmakta ve sosyalleşmenin insan için zorunlu ve hayat boyu devam eden bir süreç olduğuna ve dinsel sosyalleşmenin sosyalleşme sürecinde dikkate alınması gereken bir husus olduğuna dikkat çekmektedir. Dinsel sosyalleşme öz olarak insanın toplumsallaşma sürecinde din alanında öğrenme ve uyum sürecini ifade etmektedir. Okumuş’un çalışması dinsel sosyalleşme bağlamında din eğitime dikkat çekmesi açısından çalışmamız için önemi haizdir. Zira Kur’an kursları bir yaygın eğitim kurumu olarak dini sosyalleşmenin gerçekleştiği önemli kurumlardan biridir.

Darren E. Sherkat’ın (2013) “Dini Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri” adlı çalışmasında dini sosyalleşmeye etki eden unsurlar üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda aile, okul, dini kurumlar, arkadaş grubu ve medya dini sosyalleşmede etkili faktörler olarak sayılmakta, dini kurumların özellikle yaygın eğitim bağlamında sosyalleşme sürecine katkıları ve bu alana ilişkin çalışmaları ortaya konmaktadır. Bu çalışmada sosyalleşmede cinsiyet farklılıklarının büyük öneme sahip olduğunun belirtilmesi bizim projemizde dezavantajlı kadınlar üzerinde çalışmamızı haklı gösteren bir açıklamadır. Zira projede ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki dezavantajlı kadınların bu konuma düşmeleri yani eğitim bakımından dezavantajlılıkları büyük oranda cinsiyetleri nedeniyle olmuştur. Yaptığımız görüşmeler, kız çocuğu olduğu için hiç okula gitmemiş veya çok kısa bir süre eğitim alıp sonraki eğitim sürecine dahil olamamış kadınların varlığını ortaya çıkarmıştır.

Fazlı Arabacı (2003) “Türkiye’de Dini Sosyalleşmenin Temel Etkenleri” isimli çalışmasında konuyu Türkiye özelinde ortaya koymaktadır. Yazar başlangıçta dini sosyalleşme kavramının kategorik olarak sosyalleşmeden ayıramayacağını ancak analitik olarak ayrılabilirliğini dile getirmektedir. Çalışmada eksik dini sosyalleşmenin ve tolerans eksikliğinin getireceği problemlere değinilmekte, dini bakımdan ayna benliği oluşturan kişilerin dini sosyalleşme sürecindeki etkisine, din diline, sağlıklı bilgiye dayanan imajların ortaya çıkaracağı toplumsal sorunlara dikkat çekilmektedir. Arabacı’nın çalışması dini sosyalleşme sürecinde ortaya çıkabilecek problemleri Türkiye bağlamında yetkin bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak

bizim çalışmamız bağlamında incelemiş olduğumuz konularla ilgili doğrudan bilgiler içermemektedir.

Fazlı Polat (2002) "Türk Toplumunda Zihniyet Oluşumu Açısından Dini Sosyalleşme ve Karşılaşılan Bazı Problemler" isimli makalesinde Türkiye'de dini sosyalleşme bağlamında ortaya çıkan problemleri; din otoritelerinden ve dini gruplaşmalardan kaynaklanan problemler ve politik eksenli problemler olarak ifade etmektedir. Polat'ın çalışması kontrolsüz dini ortamlarda gerçekleştirilen sosyalleşme biçimlerinin getirebileceği sorunlara dikkat çekmesiyle bizim yaptığımız bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çünkü Diyanet'e bağlı Kur'an kursları kayıt prosedürü, program, ders içerikleri, eğitim süreçleri açısından dini grupların kontrolünde kayıt dışı bir şekilde devam eden Kur'an kurslarına göre denetlenebilir, sorgulanabilir bir yapıdadır. Bu durum toplum kesimlerinin ötekileştirilmemesi, dini bilginin sağlıklı ve kontrollü bir şekilde verilmesi açısından önemlidir.

Yakup Çoştı (2009)'nun "Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)" isimli çalışmasında dini sosyalleşme tanımı, teorileri ve temel unsurlarıyla ele alınmaktadır. Yazar dini sosyalleşme sürecinde bireyin rol ve konumunu sorgulamakta, farklı din ve geleneklerin telkinleri sonucu gerçekleşebilecek farklı dini sosyalleşmelere ve bunların toplumsal etkilerine dikkat çekmektedir. Bu noktada bir devlet kurumları olan DİB Kur'an kurslarının farklı dini telkinler sonucu ortaya çıkabilecek sosyal çatışmaları minimize eden bir işlevi bulunmakta ve bu fonksiyonların akademik bir bakış açısıyla ortaya konmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Dini kimlikle sosyal kimliğin iç içe olması gibi dini sosyalleşme de toplumsal süreçlerle birlikte yürüyen ve hayat boyu devam eden bir süreç olduğundan toplumsal deneyim, ilişki ve statülerden bağımsız ele alınamaz. Yazarın dini sosyalleşmelerde toplumsal statülere dikkat çekmesi dezavantajlı kesimler üzerine yapılacak çalışmaların gereğini ortaya koyar mahiyettedir. Yazarın dini sosyalleşme unsurlarını ele alırken dini sosyalleşmeyi aynı zamanda bir din eğitimi süreci olarak gördüğü anlaşılmaktadır ki bu bizim çalışmamızın önemini ortaya çıkaran bir görüştür. Çoştı'ya göre yetişkinlik döneminde dini sosyalleşme büyük ölçüde karar bulmaktadır. Ancak yaptığımız çalışma göstermektedir ki bu durum dezavantajlı kesimler için tam olarak geçerli bir görüş değildir. Bizim üzerinde çalıştığımız dezavantajlı kesimlerin dezavantajlılık durumlarının sonuçlarından biri de -her ne kadar Kur'an kurslarında bu bağlamda biraz yol kat etmiş olsalar da- yetişkinliğe erişene kadar, hatta uzun zamandır yetişkin bireyler olmalarına rağmen yeteri kadar sosyalleşmemiş olduklarıdır. Çalışmamız bu konuyla ilgili önemli veriler sağlamaktadır.

Çayır (2012) tarafından Diyarbakır örneklemini üzerinden gerçekleştirilen "Sosyo-Psikolojik Açısından Dini Sosyalleşme Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışma lise 1 ve 2. sınıfları kapsamaktadır. Bu araştırmanın bulguları arasında dini sosyalleşmede etkili olan faktörler

değerlendirildiğinde gençlerin dini kimliğinin şekillenmesinde en etkili faktörün anne olduğu görülmektedir. Kur'an kurslarındaki kadınların büyük çoğunluğunun anne olduğu düşünüldüğünde toplumun ve yeni neslin dini kimliğini oluşturması ve beraberinde dini sosyalleşmesinde en önemli faktör olan kadının öncelikle kendisinin bu yetkinliğe ulaşması gerekmektedir. Dolayısıyla Kur'an kursları bu anlamda hem kadınların hem de ailelerinin dini sosyalleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan da araştırdığımız konunun sonuç ve önerilerinin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Cami önemli bir dini sosyalleşme mekânıdır. Caminin bu fonksiyonu özellikle kendi kültürel ortamından uzakta, bir başka dini kültür ortamında yetişen gençler ve çocuklar için daha belirgindir. Özcan Güngör (2012) tarafından "Amerika'daki Türk Gençleri İçin Cami ve Dini Sosyalleşme" ismiyle yapılan çalışma bu konuya bir örnektir. Güngör'e göre Amerika'da sadece aile ve cami Müslümanlar için dini kimliğin sağlanmasında etkili olabilir. Dilin de belirli ölçüde unutulması, konuşulamaması dini sosyalleşmeyi kimlik açısından daha etkili bir konuma getirmektedir. Diğer bir deyişle göçmenlerin sosyalleşmesinde dini kurumlar başat bir konuma gelmektedir. Bir göçmen için cami sadece dinin değil kültürün de öğrenildiği yer olmaktadır. Güngör'ün çalışması dini mekânların sosyalleşmeye katkısını vurgulaması açısından Kur'an kurslarını konu alan bizim çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Çünkü camilerde din eğitimi konusunda bilgiye talip olan yani talebe kadın olduğu zaman bu dinî mekânın kullanımında sınırlar ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar son zamanlarda toplum bu anlamda hoşgörüyü davet edilse de mevcut anlayış hala kadınların teravih namazları dışında cemaate katılmasını garip karşılamaktadır. Bu konuyu "Kadınların Cami Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Buna Yönelik Hizmetleri" adlı çalışmasında ele alan Hüseyin Yılmaz (2008), kadınları cami eğitiminin dışına iten etkenleri ele aldıktan sonra bunun çözümüne dair önerilerde bulunmuştur. Yılmaz'a göre İslam bilginlerinin fitne endişesiyle ileri sürdüğü ve kadınları camiden uzaklaştıran görüşleri yeniden değerlendirilmeli, kadınların teravih namazında olduğu gibi bayram, cuma ve vakit namazlarına da katılımları teşvik edilmeli, kadınlar için camilerin fizikî şartlarında düzenlemeler yapılmalı, bazı merkezî camilerde bayan din hizmetleri uzmanı bulundurulmalı, Kur'an kursu bulunmayan yerleşim yerlerinde kadınlar için belli aralıklarla cami dersleri açılmalı ve kadınların cami içi eğitim faaliyetlerinin önemszenmesi konusunda din görevlileri ve erkek cemaat bilinçlendirilmelidir.

Dinî sosyalleşmenin dini eğitim kurumları üzerinden gerçekleştirilmesine dikkat çeken Vejdi Bilgin (2008) "Dini Bilinçlenmede Camiin Yeri ve Önemi" isimli çalışmasında camiin dini sosyalleşme ve bilinçlenmedeki yerini insan ritüel, mekân ve zaman boyutları açısından incelemektedir. Ancak yazarın da dile getirdiği gibi cami daha çok erkekler için fonksiyonel bir rol icra etmekte, kadınların camiye devamı konusunda bir gelenek olmadığı için bu imkândan

kadınlar yeteri kadar istifade edememektedir. Şahsi gözlem ve sahada yaptığımız ön araştırmalara göre Türkiye’de önemli bir yaygın eğitim kurumu olan Kur’an kursları tam olarak cami in yerine geçirilmese de özellikle dezavantajlı kesimler için camiye yakın bir derecede fonksiyonlar icra etmektedir. Dolayısıyla bu konunun bilimsel olarak ele alınıp incelenmesinin önemli detayları ortaya çıkaracağı inancından hareketle yaptığımız çalışma, dezavantajlı kadınların sosyalleşmesi için Kur’an kurslarının önemini gözler önüne sermektedir.

Kur’an Kursları hakkında yapılmış toplam 20 yüksek lisans ve doktora tezini betimsel bir yaklaşımla incelemeyi amaçladığı “Kur’an Kurslarını Konu Edinen Tezler Üzerine Bir İnceleme” adlı araştırmasında Mehmet Korkmaz (2010), 1990’lı yıllardan itibaren Kur’an kurslarının lisans üstü tezlere konu olmaya başladığını 2005 sonrasında ise bu alandaki çalışmaların önemli derecede arttığını ifade etmektedir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu da yüksek lisans tezleridir. Araştırmasının sonunda sunduğu öneriler arasında ise Kur’an kurslarıyla ilgili birçok boyutu yüzeysel bir şekilde işleyen araştırmalar yerine, bu boyutlardan bir ya da birkaçını derinlemesine ele alan araştırmaların yapılmasının faydalı olacağını, ayrıca bu konuda disiplinler arası (din eğitimi, din psikolojisi, din sosyolojisi vb. birlikte) çalışmalarında yapılabileceğini söylemektedir. İşte biz bu çalışmada Korkmaz’ın üzerinde durduğu şekilde belli bir konuyu yani Kur’an kurslarındaki dezavantajlı kadınların sosyalleşme sorunlarını derinlemesine inceledik.

Esra Oğul’un (2017) “Diyanet İşleri Başkanlığında Kur’an Kursları- Toplumsal Boyut-“ konulu yüksek lisans çalışması, içeriğinde proje konumuzla ilgili bir bölümü barındırmaktadır. Giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümü Din-Toplum İlişkisi, Kur’an- Kerim ve Diyanet İşleri Başkanlığı, ikinci bölümü Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Kur’an Kursları ve üçüncü bölümü Kur’an Kurslarının Önemi ve Toplumsal İşlevi başlıklarından oluşmaktadır. Üçüncü bölümde önce din eğitiminin sonra da yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur’an kurslarının toplum için önemine değinilmiş, ardından Kur’an kurslarının toplumsal işlevi irdelenmiştir. Çalışma konu ile ilgili daha önce yapılan araştırmaların verilerinden yola çıkılarak yapılmıştır. Bizim projemizle doğrudan veya dolaylı olarak ilintili olan başlıklar ise Yetişkin Eğitiminde Kur’an Kurslarının Toplumsal Önemi, Yeni İhtiyaç Odaklı Kur’an Kurslarının Toplumsal Önemi, Dezavantajlı Gruplar ve Kur’an Kursu, Zamanı Değerlendirme, Sosyalleşme ve Toplumsal Bütünleşme Açısından Kur’an Kursu’dur. Oğul’a göre Kur’an kursu öğreticilerinin yetişkin eğitimi alanında pedagojik formasyona sahip olmaları sağlanmalıdır. Oğul’un dezavantajlı gruplar diye tanımladığı kişiler sosyal hizmet kurumlarından hizmet alan, ağır travma yaşamış kimseler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nca destek gören Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde

barınan ve eğitimlerine devam eden çocuk ve gençler, huzurevinde yaşayan yaşlılar, engelli bireyler ve iç savaş nedeniyle ülkemize gelen mültecilerden oluşmaktadır. DİB'in bu kesimlere yönelik projeleri hakkında bilgi veren Oğul, Kur'an kurslarında din eğitimi ile engelli bireylere manevî rehberliğin sağlandığı gibi onların toplumda yer almaları ve dinî sosyalleşmelerinin de gerçekleştiğini belirtmektedir. Yazar, Kılavuz'un (2009) çalışmasında sosyal amaca ulaşma isteği içindeki "etkinlik yönelimli" öğrencilerin bir kısmının Kur'an Kurslarına, diğer insanlarla sosyal ilişkiler kurma eğilimi sebebiyle devam ettiklerine dair tespitine yer vermiştir. Görüldüğü gibi Oğul'un çalışması bizim çalışmamızda tespit ettiğimiz birçok hususu teyit etmekte ancak konuyu özel bir alanda incelememektedir. Bu çalışmanın projemizin konusu olan Kur'an kurslarındaki dezavantajlı kadınların sosyalleşme sorunlarının araştırılmasına yönelik bir yönünün olmadığı, biz dezavantajlı kadınlardan hiç eğitim almamış veya kısa bir eğitimden sonra devam eden süreçte eğitim-öğretim faaliyetlerine devam edememiş bireyleri kastederken bu çalışma yukarıda da ifade ettiğimiz gibi farklı grupları kapsamına almıştır.

Yetişkinlerin din eğitimine yönelik yaptığı araştırmada Hatice Semiz (2011), derslerde öğrenilen bilgiler, öğrenme düzeyleri gibi eğitime yönelik yaptığı "Kur'an Kurslarında Yetişkin Kadınların Din Eğitimi" adlı çalışmasında yetişkinlerin %63'ünün dersleri normal düzeyde anladıklarını, çok iyi anlayanların oranının ise çok düşük olduğunu tespit etmiştir. Bunun nedeni de araştırmaya katılan yetişkinlerin eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Bu çalışmadaki tespitler eğitim yönünden dezavantajlılar üzerine yaptığımız çalışmanın gerekliliğini bir kez daha göstermektedir. Zira bu öğrencilerin dersleri iyi anlayamamaları ile beraber kendilerini ifade etme, söz hakkı alıp konuşma konusunda da sıkıntılar çektiğini gördük. Bu anlamda eğitim sürecindeki sosyalleşme düzeyleri ve olanaklarının tespiti açısından da çalışmamız önem arz etmektedir.

Bu çalışmayla aynı yılda ve aynı isimle bir başka araştırma İstanbul'da yapılmıştır. Safiye Süngü'nün (2011) yaptığı bu araştırmanın bulguları arasında yetişkin kadınların Kur'an Kursundaki eğitim-öğretim faaliyetlerine katılımları birinci olarak "dini amaca ulaşma" ikinci olarak da "sosyal amaca ulaşma" isteği olmuştur. Ayrıca bizim çalışmamızda sosyalleşme sorunları arasında zikrettiğimiz göç olgusuna dair tespitler bu çalışmada da yapılmıştır. Süngü, Kur'an Kursundaki eğitim-öğretimi daha çok kırsal kesimde doğan ve yetişenlerin tercih ettiklerini görmüştür. Her ne kadar İstanbul büyükşehir olsa da yoğun göç alan bir şehir olmasından dolayı yaşayanların büyük çoğunluğu kırsal kesimden göç edenlerden oluşmaktadır. Göç ettiklerinde aynı memleketlileri ile bir arada yaşayan bu gruplar büyükşehir ortamına rağmen daha küçük bir cemaat yapısı sunabilmektedirler. (Süngü, 2011: 151) Bizim tespit ettiğimiz bulgular arasında çoğunluğunu dezavantajlı kadınların oluşturduğu bu

göçmenler işte bu işe kapalılık nedeniyle sosyalleşme ihtiyacına binaen Kur'an kurslarını tercih etmektedirler.

Elif Erkul'un (2010) "Kur'an Kurslarında Yetişkin Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Teknikleri" adlı çalışması öğrencileri yetişkin bayanlardan oluşan İstanbul'daki Kur'an kursu öğretmenleri üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmada yetişkin din eğitiminde uygulanan metot ve teknikler hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonucunda teklifler arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din eğitiminde görevli her personele iletişim dersi ya da seminerleri vermesi, öğretmenlerin öğrencileriyle daha etkili iletişim kurmaları ve eğitim-öğretim sürecinde daha verimli olmaları açısından gerekli olduğu üzerinde durulmuştur. Bu duruma iletişimin eğitim sürecini etkileyen önemli unsurlardan biri olduğu için dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada söz konusu edilen grup genel olarak yetişkin kadınları kapsamakta ve bizim çalışmamız bu grup içerisinde dezavantajlı olanları içermekte olsa da eğitim sürecinde iletişimin önemi ve bunu da sosyal gelişimin sağladığını düşündüğümüzde sosyalleşme konusunun ne derece önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Projenin amacıyla doğrudan ilintili olmasa da Kur'an kurslarının fonksiyonları konusunda yapılmış birtakım çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmaların önemlilerinden biri de M. Akif Kılavuz'un (2005) yapmış olduğu çalışmadır. Kılavuz'un "Kur'an Kurslarında Yetişkin Din Eğitimi" adlı eseri giriş ve iki bölümden oluşmakta olup, eserin birinci bölümünde teorik bilgilere yer verilmekte ikinci bölümde ise örneklem üzerinden uygulamalı araştırmaların bulgularına ve bu bulgulara ilişkin tartışma ve yorumlara yer verilmektedir. Çalışmanın konusu doğrudan çeşitli sebeplerle dezavantajlı konuma gelen kesimlerin sosyalleşmesi olmasa da örneklemelerden hareketle yetişkin din eğitimine katılanların genel portesini vermesi açısından önemlidir. Çalışmanın bir diğer önemi ise kişilerin yaygın eğitime katılmalarının önündeki engellerin neler olduğu diğer taraftan ise katılanların hangi amaçla eğitim sürecine katıldıklarını yine bulgular üzerinden ortaya koymasındır.

Din Eğitimi ve Pratik Teoloji alanında çalışmalar yapan Paul Vermeer tarafından yazılan ve Ramazan Diler tarafından Türkçe'ye çevrilen (2017) "Din Eğitimi ve Sosyalleşme" adlı çalışma her ne kadar çocuklar ve gençlere yönelik din eğitimini konu alsa da din eğitimini sosyalleşme teorisi perspektifinden ele alması bakımından zikredilmelidir. Vermeer'e göre kişisel ve toplumsal kimliğin gelişimi, ancak din eğitiminin yapıldığı sınıflarda kazanılabilir. Bu yüzden din eğitimi, çocukları ve gençleri sosyalleştirmek için büyük bir öneme sahiptir. Bu tespitler, bir din eğitimi kurumu olan Kur'an kurslarının yetişkin kadınların sosyalleşmesine katkı sağladığına dair projemizin sonuçlarından birini desteklemektedir.

Bu projenin yürütücüsü olan Abdullah İnce'nin (2017a) "(Kur'an Kursu Öğreticisi Görüşlerine Göre) Kur'an Kurslarının Dinî Sosyalleşmeye Katkıları" adlı çalışması Kur'an kurslarının,

sosyal fonksiyonlarını ve yetişkin kadın öğrencilerin sosyalleşmeye katkılarını tartışmaktadır. Çalışma kapsamında Sakarya ili Adapazarı, Serdivan, Erenler ve Arifiye ilçelerinde görev yapan 9 Kur'an Kursu Öğreticisi ile yapılan mülakatlardan elde edilen veriler, Kur'an kurslarının, öğrenciler tarafından sadece Kur'an öğrendikleri bir yer olarak algılanmadığını, bunun yanı sıra sosyalleşme ihtiyaçlarını giderdikleri bir kurum olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre yetişkin kadınları Kur'an kurslarına yönelten sebepler arasında az önce de ifade ettiğimiz sosyalleşme beklentisi önemli bir unsurdur. Kur'an kursu eğitiminin doğal seyrinde ortaya çıkan sosyalleşme fonksiyonu, özellikle eğitim ve sosyoekonomik gerekçelerle dezavantajlı konumda bulunan kadınlar için daha işlevseldir. Kur'an kurslarında düzenlenen sosyal faaliyetler, yetişkin kadınlar için özel sosyal ortamlar üretmekte, dinî duygularla bu ortamlara gönüllü katılım sağlanmakta, sosyal davranışlar kadınların toplumsal hayata entegrasyonunu kolaylaştırmaktadır. Özetle belirtmek gerekirse Kur'an kursları, yetişkin kadın öğrencilerin sosyal algı düzeyini yükseltmekte, kaliteli sosyal ilişkiler üretmekte, özellikle sosyal krizler esnasında dezavantajlı yetişkin kadınların toplumsal entegrasyonuna katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmanın ismen bir benzeri Feyza Nur Alparslan Özkan (2017) tarafından "Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Kur'an Kursları" adıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmada birebir anket uygulaması yapılarak sorulan 29 sorunun sonuçları değerlendirilmiştir. Araştırmanın en büyük problemi anketin hangi bölge veya şehirde, kaç kişilik bir gruba uygulandığının belirtilmemiş olmasıdır. Kadınlara uygulanan anket formunda yer alan sorular "kursa geliş amacı, kursa geliş süresi, kursta bulunuş memnuniyeti, kurs memnuniyet sebebi, memnun olunmama sebebi, kurs içi arkadaşlık ilişkileri, Kur'an kursunun kurs dışı etkinliklere olumlu/olumsuz katkısı, Kur'an kursuna başlarken ki beklenti, beklentilerin karşılık bulması" şeklinde devam etmektedir. Çalışmanın verilerinden yola çıkılarak kadınların gündelik yaşam pratiklerini kursa geldikleri zamana göre uyarladıkları, kursa gelmeyi kendi tabirleriyle "evde oturmaya" tercih ettikleri, kursa gelerek yeni arkadaşlar edindikleri ve kursta olmadıkları süre içerisinde de bir araya gelerek Kur'an okuma, sohbet, kadın günleri gibi etkinlikler düzenledikleri görülmüştür. Kurs harici yapılan geziler, dışarıda yenen yemekler, konferans ve panel gibi etkinlikler, kadınları "evde oturmaktan kurtarma" rolünün yanı sıra onlara çeşitli alanlarda faaliyet yapabilme imkânı da sunmaktadır. Bu çalışma genel olarak Kur'an Kursu öğrencilerinin yeni sosyal çevre oluşturmaları ve yeni arkadaşlıklar edinmeleri konusunda sosyalleşmeyi konu almış, projemizin özellikle üzerinde durduğu dezavantajlı kadınların sosyalleşme düzeyleri veya buna dair problemler hakkında herhangi bir vurgu yapmamıştır.

Kur'an kurslarının sosyalleşmeye etkisini araştıran diğer araştırmacı ise Betül Aşkın'dır (2018). Aşkın "Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesindeki Kur'an Kurslarının Kadının

Sosyalleşmesi Üzerindeki Etkisi” başlıklı tebliğinde komşuluk ilişkilerinin azaldığı, insan ilişkilerinde güvenin sarsıldığı, teknolojinin amaçsızca kullanılmasıyla birlikte gelen sanal âlemin gerçek ilişkileri zedelediği aşıkâr olan günümüzde bazen eğitim durumları, bazen hayat standartları ve kültürleri farklı olan kadınların Kur’an kurslarında aynı sınıf içerisinde ortak amaçla birlikte hareket ettiklerini, apartman dairelerinde kapı komşusunu dahi tanımayanların kurs ortamında tanışma imkânı bulduklarını, aile baskısıyla, iş baskısıyla evden çıkamayanların kurs vesilesiyle arkadaş çevresi edinebildiklerini belirtmiştir. Bu tespitler, bizim çalışmamızda kadınların sosyalleşmelerine yönelik ulaştığımız sonuçlarla yakınlık arz etmekle birlikte Aşkın, kadınları genel olarak ele almakta, çalışmasını bizim yaptığımız şekilde dezavantajlılar gibi özel bir gruba hasretmemiştir.

Yine İnce’nin (2017b) “Kur’an Kurslarının Danışmanlık ve Rehberlik Fonksiyonu: Öğretici Görüşlerine Dayalı Sosyo-Psikolojik Bir Analiz (Sakarya İli Örneği)” adlı çalışması konunun dinî, psikolojik ve sosyolojik yönleri nedeniyle interdisipliner bir yaklaşım benimsenerek 9 Kur’an Kursu Öğrencisi ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin değerlendirilmesidir. Bu verilerden yola çıkarak özetle şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Kur’an kurslarında öğretmenler tarafından öğrencilerin beklentilerine cevap verebilmek için bir ölçüde danışmanlık hizmeti verilmektedir. Bu danışmanlık elbette profesyonel bir danışmanlık olarak kabul edilemez. Ancak pastoral danışmanlık veya manevi danışmanlık kapsamı içerisinde değerlendirilebilir. Sosyoekonomik ve kültürel olarak toplumun alt kesiminden gelen, eğitim düzeyi düşük öğrencileri Kur’an kurslarına yönlendiren etkenler arasında danışmanlık beklentisi de bulunmaktadır. Bu çalışmada Kur’an Kursu Öğreticilerinin yetişkin kadınların dinî eğitimleri yanında psikolojik ve sosyal problemlerine de anlamlı katkılar sundukları, Kur’an kurslarının daha fonksiyonel hale getirilerek bu konudaki katkının çok daha ciddî olabileceği savunulmuştur. Bu çalışma genel olarak Kur’an kursundaki yetişkin kadınların tümünü kapsamaktadır ve bu projenin yürütülmesinde dikkat çekilecek konuların belirlenmesine katkısı bakımından değerlidir. Ayrıca bu çalışmada ulaşılan tespitler bu projenin ihtiyaç duyulan bir çalışma olduğunu da göstermektedir.

Rukiye Karaköse (2010), “Kur’an Kurslarında Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik” adlı çalışmasında aynı konuyu ele almıştır. Karaköse konunun kavramsal çerçevesine geniş bir şekilde yer verdikten sonra Kur’an kursu öğrencilerini kategorilerine göre ele almıştır. Önce ergenlerin duygusal gelişimi, kişilik gelişimi, kimlik, ergenlik çağı ruhsal sorunlarını ele almış sonra da ergenlere nasıl davranılması gerektiği ve hangi durumlarda uzmana başvurulması gerektiğini açıklamıştır. Daha sonra ise yetişkinlerle ilgili meselelere değinmiştir. Önce yetişkinliğin bedensel, zihinsel, sosyal ve zihinsel gelişim devreleri hakkında bilgi veren Karaköse, ardından yetişkin psikolojisinin temel sorunları olarak kişilik ve zekâ sorunlarını

açıklamıştır. Yetişkinlikle ilgili konuların ardından yaşlılık süreci hakkında da bilgi verdikten sonra Kur'an kurslarındaki öğrencilerin problemlerini özellikle sık karşılaşılanları ayrı başlıklar halinde ele alarak böyle durumlarda neler yapılabileceğini söylemektedir. Annesi veya babası ölmüş öğrencilere nasıl yaklaşılmalı? Eşiyle sorun yaşayan yetişkin bayanlara nasıl yaklaşılmalı? Evinde istenmeyen/dışlanan yaşlı bayan öğrencilere nasıl yaklaşılmalı? Arkadaşlık ilişkilerindeki problemlere nasıl yaklaşılmalı? sorularına cevaplar arayan yazar özellikle son soru için sosyometri tekniğinin kullanımını tavsiye etmekte ve buna dair örnek tablo ve çizelgeleri sunmaktadır. Karaköse'ye göre eşiyle sorun yaşayan öğrencilere rehberlik edilmeli ve sosyal etkinliklerle motivasyon artırılmalı, evinde istenmeyen yetişkinler için kuru bir ders mantığından uzaklaşıp kursun sosyal yönü güçlendirilmeli, grup terapisi benzeri platformlar oluşturulmalıdır. Özellikle yaşlı bireyler için grup halinde yapılacak sosyal etkinlikler onların işe yaramazlık duygusunun da önüne geçilip, hayatla yeniden bağ kurmalarını sağlayacaktır. Karaköse'nin bu önerileri bizim çalışmamızın da önemini ortaya koymaktadır. Nitekim bu çalışmada biz Kur'an kurslarının eğitim yönünden ziyade sosyal yönlerinin de ön plana çıkarılması ve dezavantajlı kadınların sosyalleşmesi bağlamında önemini açıkça ortaya koyduk.

Ülkemizde yaşanan dinî hayatın şekillenmesinde önemli bir işleve sahip olan Kur'an kurslarında yapılacak din eğitimi sürecinin bizzat kendisinin "psikolojik hizmet" konsepti çerçevesinde yeniden ele alınıp oluşturulması gerektiğini ifade eden Recep Yaparel (2013) "Pozitif Ruh Sağlığına Katkıları Açısından Kur'an Kurslarının Psiko-Sosyal Fonksiyonlarına İlişkin Bir Değerlendirme" konulu tebliğinde Kur'an kursu öğreticiliği yeterlikleri başlığı altında özel yeterlikler arasında en sonda "öğrencilere rehberlik yaparak olumlu davranmaya yönlendirir." denildiğini ve üçüncü bir başlık açılarak bu özel yeterliklerin neler olabileceğinin tespit edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Nitekim temel yeterlikler bilişsel alanla, özel yeterlikler ise davranışsal alanla ilişkilendirilmiştir. Oysa, psikolojik danışmanlık ve rehberlik gibi bir hizmetin yürütülebilmesi, duyuşsal alana dair bazı yeterlikleri zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden bu üçüncü bölümde yer alan yeterliklerin "çok özel" olarak nitelendirilmesinin yanlış olmayacağını savunmuştur. Bu konuyu "Yetişkin Din Eğitmcilerinde Bulunması Gereken Özellikler" adlı çalışmasında Kılavuz (2003) da ele almıştır. Kılavuz'a göre din eğitimcisi yetişkinlere ilgi göstermeli, onları desteklemeli ve cesaretlendirmelidir. Bu da büyük ölçüde diyalogla gerçekleşmektedir. Diyalog ortamının oluşturulması da güven verici, sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler sonucu meydana gelmektedir. Öğrenme ortamı, öğretmen-öğrenci arasında elde edilen güven ve saygı ile şekillenmekte, bu durum ifade hürriyetini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışma yetişkinlerin din eğitimleri bağlamında konuyu işlemekle beraber bizim çalışmamızda gözlemlediğimiz durumları da destekler mahiyettedir. Nitekim öğreticisi ile sağlıklı ilişkiler kuran kadınlar, belli bir süre sonra bu davranışlarının

sosyalleşmelerine katkı sağladığını fark etmiş ve bize de aktarmışlardır. Bu yöndeki gözlemler Kur'an kursu öğreticileri tarafından da aktarılmıştır.

Bu projedeki kadınların dezavantajlılığını eğitim yönünden dezavantajlılık olarak tanımlamamızı haklı gösteren bir çalışma da Fatma Yılmaz (2006) tarafından yapılmıştır. "Kadınlar Arasındaki Hurafeler ve İslâm'ın Hurafelere Bakışı" adlı çalışmasında Yılmaz, kadınların hurafelere bağlanma sebepleri arasında eğitim eksikliğini birinci sırada ele almıştır. Yılmaz'a göre Türkiye'de hurafelerin özellikle kadınlar arasında yaygınlığı oldukça düşündürücüdür. Çalışmasının sonuç kısmında hurafeleri önlemek için yapılacaklar arasında örgün eğitimden yararlanamayan halka vaaz, hutbe, konferans, seminer vb. ile ulaşılması gerektiğini belirtmektedir. Her ne kadar açıkça Kur'an kurslarını zikretmese de bu tür faaliyetlerin kadınlara yönelik kısmının büyük çoğunluğu Kur'an kurslarında gerçekleşmektedir.

Bizim çalışmamızda tespit ettiğimiz hususlardan özgüven kazanma ve sosyalleşmeye yönelik Kur'an kurslarının katkısından Işıkdöğün ve Aktürk (2012) de "Kuran Kurslarının Kadınların Din Eğitimine Katkısı (Diyarbakır Örneği)" adlı çalışmalarında bahsetmektedirler. Diyarbakır ilinde uyguladıkları anketin verilerinden ulaştıkları sonuçlar arasında Kuran kurslarında kadınların zamanla kendini ifade edebildikleri, öğrendikleri bilgileri çevreye aktarabildikleri, verilen bilgilerin gerekli bilgiler olduğunu düşündükleri ve sosyalleşmelerine katkı sağladığı bulunmaktadır. Bu bağlamda bizim de çalışmamızda dikkat çektiğimiz üzere Kur'an kurslarının yetişkin kadınların sosyalleşmesindeki katkısına başka çalışmalarda bazen daha derin bazen yüzeysel olarak dikkat çekilmektedir. Ancak bu çalışmalar genel olarak tüm kadınlar üzerinde yapılmıştır. Bizim bu projede ortaya koyduğumuz dezavantajlı grupların sosyalleşme konusundaki sorunlara ve çözüm önerilerineyse değinilmemiştir.

Kur'an kurslarının kadınların din eğitiminde diğer ektenlere oranla daha güvenilir ve samimi ortamlar oluşturduğuna dair tespiti Esra Atmaca (2018) "Hz. Peygamber'in Hayatının Yetişkin Kadınlar Tarafından Öğrenilmesinde Görsel Medyanın Etkisi ve Kur'an Kurslarının Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma (Sakarya İli Örneğinde)" adlı çalışmasında dile getirmektedir. Bu çalışma özel olarak siyer dersinin içeriği, üslûbu, müfredatının yeterliliği gibi hususları konu alırken bu yaş grubunun bilgi edinmede kullandığı bir diğer araç olan görsel medyaya da değinmektedir. Ulaşılan sonuçlardan bu proje için önemli olanları kadınların birebir eğitimden çok daha fazla istifade ettikleri, Kur'an kursu öğreticilerini daha samimi ve burada öğrendikleri bilgileri daha kalıcı bulduklarıdır. Bu durum eğitim ihtiyacının yanı sıra sosyal ilişkiler oluşturma ve geliştirme ihtiyacına da sahip olan kadınların Kur'an kursunu tercihlerinin bir nedeni olarak da görülmelidir.

Çalışma konusu doğrudan dezavantajlı kesimlerin sosyalleşmesi açısından Kur'an kursları olmasa da bir eğitim kurumu olarak Kur'an kurslarını inceleyen bir diğer araştırma Aydın'ın (2008) "Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu" adlı çalışmasıdır. Kur'an kurslarının sistem içerisindeki konumu, imkânları ve eğitim politikalarını irdelemeyi amaçlayan bu çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'de din eğitimi bağlamında Kur'an kursları işlenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Kur'an kurslarında din eğitimi konusu üzerinde durulmaktadır.

Her ne kadar Başkurt çalışmasında İstanbul genelinde açılan Yaz Kur'an kurslarındaki eğitim ve öğretimin durumunu tespit etmeye çalışmayı amacı olarak belirlemiş olsa da Başkurt'un (2007) kaleme almış olduğu ve dört bölümden oluşan "Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları (İstanbul Örneği)" adlı çalışmasının ilk üç bölümünde din eğitimi ile ilgili teorik bilgiler verdikten sonra dördüncü bölümde ise İstanbul'un 11 ilçesinde Yaz Kur'an Kursları ile ilgili araştırma bağlamında müftü ve din görevlileri ile yapılan birebir görüşmeler sonunda ortaya çıkan bulgular ve yorumların değerlendirmesini yapmıştır.

Türkiye'de özellikle okuryazar olmayanlara yönelik yaygın eğitim kapsamında Halk Eğitim Merkezleri başta olmak üzere çeşitli kurumlar tarafından bazı kurslar düzenlenmektedir. Bunlar bir taraftan meslek edindiren diğer taraftan da bu kesimlerin sosyalleşmesine katkıda bulunan kurumlardır. Ancak dikiş-nakış vb. el işlerine yönelik kursların dışındaki diğer kurslar okuryazar olmayanların sınırlı ölçüde istifade edebildiği kurslardır. Dikiş-nakış-el sanatları gibi kursların ise eğitim eksikliğine genellikle ekonomik yetersizliklerin de eklendiği dezavantajlı kadınların maddî kaygılarla tercih edemedikleri tespit edilmiştir. Kur'an kursları bu kapsamda değerlendirildiğinde eğitim eksikliği sebebiyle dezavantajlı konumda olanlar için önemli sosyalleşme kurumları olarak değerlendirilebilir. Zira hem eğitim vermekte hem de bu kesime bir sosyalleşme imkânı sunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012 (DİB İhtiyaç Odaklı Öğretim Programı) yılında Kur'an kursu hizmetlerinden daha fazla insanın faydalanması doğrultusunda "ihtiyaç odaklı öğretim programı" geliştirmiş ve ülke genelinde uygulamaya koymuştur. Genel olarak ders saatlerinin daha esnek hale getirilmesi ekseninde hazırlanan programda Kur'an kursları, milli birlik ve beraberliği pekiştiren, sevgi, saygı ve dostluk bağlarını güçlendiren, vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi milli değerleri aşıl原因 ve bir arada yaşama bilincinin oluşmasına katkıda bulunan kurumlar olarak tanımlanmıştır. Ancak programın gerekçeleri, temel amaçları ve uygulama esasları incelendiğinde daha çok esnek ders saatlerine ve kurs dönemlerine odaklanıldığı, Kur'an kurslarının sosyalleşme noktasında oynayabileceği rol üzerinde neredeyse hiç durulmadığı tespit edilmiştir. Gerek öğrenciler gerekse kurs öğreticileri ile yaptığımız görüşmelerde dezavantajlı kadınların sosyalleşmesi bağlamında Kur'an kurslarının birçok fırsat sunduğu, kadınların dini bilgileri

öğrenmenin yanı sıra kursları bir sosyalleşme mekânı olarak gördüğü anlaşılmıştır. Bu anlamda Kur'an kursları dini bilgilerin öğrenilme ihtiyacıyla birlikte özellikle dezavantajlı kadınların sosyalleşme ihtiyacına da cevap veren kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte "ihtiyaç odaklı öğretim programı"nın sadece dini bilgilerin öğrenilmesi ihtiyacına değil aynı zamanda sosyalleşme ihtiyacına da cevap verebilecek şekilde yeniden düzenlenmesi dezavantajlı kadınların sosyalleşmesi bağlamında kursların daha işlevsel kullanılmasını sağlayacaktır.

Gıyasettin Aytaş ve Demet Kardaş (2014) "Dezavantajlı Öğrencilerin Okuma Anlama Gelişimleri" isimli makalesinde sosyoekonomik ve sosyokültürel olarak dezavantajlı olarak kabul edilen çocukların Türkçe Öğretiminde okuma-anlama gelişimlerini etkileyen faktörleri nitel ve nicel veriler ekseninde ortaya koymaya çalışmaktadır. Aytaş ve Kardaş'ın çalışması dezavantajlı öğrencilerin eğitim sürecine katılımlarının sağlanması için öneriler içermesinin yanında bu sürecin birçok kurumun iş birliği ile yapılabilmesinin önemini vurgulaması açısından çalışmamız için önemli olmuştur.

Sosyalleşmenin bir sosyal ihtiyaç olduğu, sağlıklı yollarla gerçekleştirilmediğinde ortaya toplumsal sorunların çıkabileceği göz önünde bulundurulduğunda, dezavantajlı kesimlerin dini sosyalleşmesinde önemli bir fonksiyon icra ettiğini tespit ettiğimiz Kur'an kurslarının bu yönüyle incelenmesinin bir ihtiyaç olduğunu, bu konuda yaptığımız çalışmanın önemli bir boşluğu doldurduğunu düşünmekteyiz. Yukarıda verilen çalışmalar içinde doğrudan bu konuya ait bir incelemenin görülmediği anlaşılmaktadır. Sosyalleşme konusu bilimsel alanda önemli bir merak konusu olmuş, alanla ilgili önemli bir literatür oluşmuştur. İlgili literatürde dini kurumlar sosyalleşmenin önemli bir unsuru olarak görülmektedir. Ancak çalışmalar ağırlıklı olarak cami üzerinde yoğunlaşmakta, bugün için önemli sosyalleşme imkânları sunan Kur'an kursları üzerinde fazla durulmamaktadır. Doğrudan konumuzla ilgili olmasa da Kur'an kurslarının fonksiyonları üzerinde duran çalışmalarda da konu yeterince ele alınmamakta, yapılan çalışmalar kanaatimizce önemli bir alanı ihmal etmiş görünmektedir. Dezavantajlı kesimler açısından Kur'an kurslarının dini sosyalleşme sürecinde ne anlam ifade ettiği ne tür imkânlar sağladığı bilebildiğimiz kadarıyla hiç incelenmemiştir. Dolayısıyla çalışmamızın önemli bir toplumsal probleme ilişkin orijinal, somut ve önemli sonuçlar içerdiğini kesin olarak ifade edebiliriz.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bilimsel bilgi elde etmede doğru ölçüm aracını kullanmak oldukça önemlidir. Sosyoloğun olgular üzerine çalışarak soyut kavramlardan nesnelere ve olgulara geçebilmesi için yöntem ve tekniğe ihtiyacı vardır (Mendras, 2008: 16). Araştırma yöntemi, araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için kullandığı genel yaklaşımdır. Araştırma tekniği ise araştırma

yönteminin gerçekleştirebilmesi için kullanılan bilgi toplama aracıdır. Bir yöntem çerçevesinde bir ya da birden fazla veri toplama tekniği kullanılabilir (Kağıtçıbaşı, 1976: 376). Yöntem, araştırma amaçları için kullanılacak teknikleri belirleyip düzenleyerek bilimsel araştırmanın çeşitli safhalarında araştırmacıya kılavuzluk eder (Türkdoğan, 1995: 167).

Çalışmamızda nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmalar sosyal konuları rakamlarla sınırlandırmadan çalışma imkânı tanır. Nitel araştırmaların temel amacı olgu ve olayları betimleme, nedenlerini açıklama ve geleceğe yönelik ışık tutmaktır (Başol, 2008:6).

Nitel yaklaşıma göre, sosyal gerçeklik tek bir doğru üzerinden ele alınamaz. Bu yaklaşımda analiz sayısal istatistikî çıkarımlardan ileri bir anlam ifade etmektedir. Artık sosyal bilimlerde tek bir doğruya ve egemen düşünceye dayalı anlayış, yerini özne merkezli çoğulcu bir anlayışa terk etmektedir. Sosyal olgu ve davranışlar, belirlenen genel yasalar yoluyla değil bir durumun kendine özgü yönleriyle ortaya konmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 8; Kuş, 2006: 5, 6, 183). Bu bakış açısına göre nitel araştırma; “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır”.

Temelde yorumlayıcı ontolojik yaklaşımlara dayanan nitel araştırmalar, araştırmacıların yaklaşımlar arasından tercih ettiği seçimlerle farklılaşmaktadır. Daha çok gözlem ve görüşme teknikleri üzerinden kendini gösteren nitel yaklaşımın önemli avantajlarından biri, sosyal olguların göreliliğini ve hareketliliğini bir an için de olsa yakalamaya ve anlamaya imkân tanımasıdır. Bu yönüyle nitel araştırmalar olguyu bireylerin bakış açısından görebilmeyi ve bakış açılarını oluşturan sosyal yapı ve süreçleri daha berrak bir şekilde ortaya koyabilmeyi sağlar (Kuş, 2006: 184; Yıldırım ve Şimşek, 1999: 19). Ayrıca, içinde yaşadığımız dünyada bizi çevreleyen olay, olgu ve durumları tüm gerçekliği ile görme fırsatı sunar. Bu tür araştırmalarda konu ve durumlar geniş bir spektrumda derinlemesine incelenir (Başol, 2008: 6).

Nitel araştırmalarda sosyal olguların kendi sosyal ve kültürel bağlamında incelenmesi gerektiği için araştırmacı örnekleminde yer alan kişilerle doğrudan görüşür, etkileşim ve empati kurar. İncelediği sosyal olguyu örneklemdaki kişilerin gözünden görmeye gayret eder.

Çalışmamızda nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerden literatür tarama, gözlem ve görüşme kullanılmıştır. Literatür tarama, belli bir konuda daha önceden yapılmış olan araştırmaların bilimsel bir özetidir (Smith ve diğerleri, 2003: 22). Belirlenen bir konu hakkında önceden yapılmış olan çalışmalar ve elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli noktalarının gözden geçirilmesi ve özetlenmesi şeklinde gerçekleştirilir. Literatür taraması, önceden

yapılmış çalışmaların güçlü/zayıf yönlerini, konular arası ilişkileri ve alandaki boşlukların tespit edilmesine imkân sağlar (Şimşek, 2012: 53).

Gözlem, bireylerin, nesnelerin ve olayların sistematik bir biçimde izlenip betimlenmesidir (Balaban Salı, 2012: 150). Bilimsel araştırmalarda veri toplama aracı olarak kullanılan gözlemin, sıradan bireylerin yaptığı gözlemden farkı; gözlemcinin yetiştirilmiş olması ve gözlemlerin sistematik biçimde toplanması olarak ifade edilmektedir (Patton, 2002). Gözlem yapılırken elde edilen veriler genellikle yazılarak kaydedilir. Bunun yanı sıra, video ve ses kaydedici cihazlarla elde edilen kayıtlar ya da fotoğraflar da veri kaynağı olarak toplanmaktadır. Elde edilen bütün bu kayıtlar “alan notları” olarak isimlendirilir. Gözlem, grup içerisindeki bireylerin birbirleriyle nasıl etkileşim kurdukları ya da bir kurumda çalışanların ait oldukları kültür değerlerinin kaynağı vb. sosyal bilim araştırmalarında veri elde etmeye uygun bir yöntemdir (Balaban Salı, 2012: 150).

Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıt alma tarzına dayalı ve etkileşimli bir iletişim aracıdır. Özellikle bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüş ve şikâyetlerine, duygu ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede önemli bir veri toplama aracıdır. İletişim becerisi, duyarlılık, uyanıklık ve disiplin gibi pek çok nitelik gerektiren bir yönü vardır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 92).

Projeye hazırlık aşamasında Proje yürütücüsü Abdullah İnce tarafından dokuz Kur’an Kursu öğreticisi ile mülakat yapılmıştır. Bu mülakat verilerine dayalı olarak Abdullah İnce tarafından “Kur’an Kurslarının Danışmanlık ve Rehberlik Fonksiyonları (Öğretici Görüşlerine Dayalı Sosyo-Psikolojik Bir Analiz” ile “(Kur’an Kursu Öğreticisi Görüşlerine Göre) Kur’an Kurslarının Dini Sosyalleşmeye Katkıları” adlı iki bilimsel yayın yapılmıştır. Araştırma sürecinde öncelikle alan yazın taraması yapılarak araştırmanın kuramsal boyutu oluşturulmuş ve araştırmaya ilişkin problem ve alt problemler belirlenmiştir. Bu araştırmanın problemi, Dezavantajlı kadınlar için sosyalleşme sorunlarının neler olduğu, bu sorunların çözümüne yönelik genel olarak Kur’an kursu eğitimi sürecinde, özel olarak da ihtiyaç odaklı öğretim programı kapsamında hangi önerilerin geliştirilebileceği, dezavantajlı kadınların sosyalleşmesine yönelik hangi sosyal, kültürel ve akademik içerikli eğitim içeriklerinin geliştirilebileceği, bu bağlamda bir yaygın din eğitimi kurumu olarak Kur’an kurslarının fonksiyonlarının neler olduğudur.

Bu temel soruya ilave olarak aşağıdaki araştırma sorularına da cevap aranmıştır:

- Dezavantajlı kadınlar hangi sosyalleşme süreçlerini ve ilişkilerini yaşamaktadırlar?
- Dezavantajlı kadınlar hangi sosyalleşme problemleriyle karşılaşmaktadırlar?

- Kur'an kurslarında dezavantajlı kadınlara yönelik olarak hangi sosyal içerikli düzenlemeler yapılabilir?
- Kur'an kurslarında dezavantajlı kadınlara yönelik hangi kültürel içerikli düzenlemeler yapılabilir?
- Kur'an kurslarında uygulanan programda dezavantajlı kadınlara yönelik hangi akademik iyileştirmeler yapılabilir?
- Bir yaygın din eğitimi kurumu olan Kur'an Kurslarının sosyalleşme süreçlerindeki fonksiyonları nelerdir?
- Kur'an kurslarının dezavantajlı kadınların sosyalleşmesi konusundaki eksikleri nelerdir?
- Kur'an kurslarında dezavantajlı kadınlara yönelik ne tür iyileştirmeler yapılabilir?

Çalışmamızda görüşme tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme önceden belirlenmiş birtakım soruların görüşülen kişiye sistematik bir biçimde uygulanması şeklinde gerçekleşir. Fakat görüşmeci aldığı cevaplara bağlı olarak görüşme formunda bulunan ve önceden belirlenen sorular dışında ayrıntılı bilgi toplama amacıyla ya da katılımcının geri bildirimlerine dayalı olarak; konunun genel hatlarından çok ayrılmamak kaydıyla, ek sorular da sorabilir (Berg ve Lune, 2012).

Yarı yapılandırılmış görüşme hem sabit seçenekli cevaplama hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeye imkân verdiği için görüşme sürecinde belirli bir esneklik sağlar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2012). Görüşme ile yüz yüze, sözlü iletişim sağlandığından veri kaybı en aza indirilebilir. Anlaşılmayan noktalarla ilgili ek sorular sorabilme imkânı, konunun karanlıkta kalan noktalarını aydınlatmak için faydalıdır. Kişinin duruşu, jest ve mimikleri, tavır ve tutumları gibi sözel olmayan veriler de görüşme yöntemiyle elde edilir (Kaptan, 1995: 150; Yıldırım ve Şimşek, 1999: 96-97). Diğer taraftan özellikle okuma-yazma bilmeyen ya da bilse de okuduğunu anlamada zorluk çeken, görme ve duyma kaybı gibi sağlık sorunları yaşayan bireylerden görüşme tekniği ile daha nitelikli bilgi alınabilir.

Alan araştırmalarında seçilecek yöntemin alana uygunluğu ve hedef kitleden sağlıklı bilgi alacak özelliklerde olması çalışmanın sonucunu doğrudan etkilemektedir. Araştırmamız kapsamındaki bireylerin eğitim durumlarının düşük olması, birçoğunun okuma-yazma bilmemesi, bilenlerin de okuduklarını anlama noktasında problem yaşıyor olmaları ve Türkçeyi eksiksiz bir şekilde konuşamamaları veri toplama aracı olarak anketin kullanılamamasını zorunlu kılmıştır. Bu gerekçelerle çalışmamızda hedef kitleden verileri alabilmek amacıyla gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Görüşme yapılan birçok öğrenci, sorulan soruların bazılarını ilk seferde anlayamamış; anlayamadığı sorular teker teker izah edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, anlaşılmayan noktalarla ilgili ek

sorular sorabilmeye imkân verdiğiinden alan araştırması esnasında seçilen yöntemin örneklemeden veri toplayabilme noktasındaki uygunluğu bir kez daha anlaşılmıştır.

Alan araştırması esnasında ilk olarak proje kapsamında Kur'an Kursu öğretmenleri ile odak grup görüşmesini yapmak üzere Sakarya İl Müftülüğünden Ekim 2017'de gerekli izinler alınmış ve görüşme yapılacak Kur'an Kursu öğretmenleri tespit edilmiştir. Proje ekibimiz, Kur'an Kurslarında görev yapan ve daha önceden belirlenmiş 10 Kur'an Kursu Öğreticisi ile kitlenin özelliklerini, muhtemel sosyalleşme potansiyel ve problemleri belirlemek, Kur'an Kursu program ve işleyişi hakkında daha detaylı bilgiler almak, öğretmenlere ve öğrencilere sorulacak mülakat sorularına son halini vermek amacıyla 18 Ekim 2017 tarihinde Sakarya Müftülüğü toplantı salonunda odak grup görüşmesini gerçekleştirmiştir. Odak grup görüşmesinin deşifreleri bursiyer öğrenciler ve araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Aynı şekilde Sakarya İl Müftülüğünden mülakat yapmak üzere Kur'an Kursu öğretmenleri ve Kur'an Kursu öğrencileri için resmi izin alınmıştır ve görüşmelerin yapılacağı Kur'an Kursları tespit edilmiştir. Proje kapsamında saha araştırması yapılan Kur'an Kursları; Sakarya ili Adapazarı, Serdivan, Erenler, Arifiye ilçeleri sınırlarında bulunan Korucuk Toki Numan Yazıcı Kur'an Kursu, Güneşler Hal Camii Kur'an Kursu, Atak Camii Kur'an Kursu, Bahçeli Camii Kur'an Kursu, Sıracevizler Kur'an Kursu., Muradiye Kur'an Kursu, Beşevler Camii Kur'an Kursu, Şerif Camii Kur'an Kursu, Açmalar Camii Kur'an Kursu, Kaynak Camii Kur'an Kursu, Değirmendere Merkez Camii Kur'an Kursu'dur.

Proje ekibi tarafından Kur'an Kursu Öğreticileri ile yapılan odak grup görüşme ve proje hedefleri doğrultusunda Kur'an Kursu öğrencileri ve öğretmenlerine uygulanacak mülakat soruları hazırlanmıştır. Sorular hazırlandıktan sonra ayrıca tüm ekip tarafından gözden geçirilmiş, müzakere edilmiş ve son hali verilmiştir.

Kur'an Kursu öğrencilerine yönelik mülakat soruları:

1. Okuma yazma biliyor musunuz? (Eğer hayır ise), Okuma yazma bilmemeniz günlük hayatınızda ne tür sorunlar ortaya çıkarıyor?
2. Eğitim Durumu:(Herhangi bir örgün eğitim aldınız mı (okula gittiniz mi)? Eğer aldıysanız eğitim düzeyiniz nedir?)
3. Eğitim alamama sebebiniz nedir?
4. Okuyamamış olmak hayatınızda ne tür zorluklar oluşturdu mu? (Sadece okul bitirmemişlere ya da böyle bir eksiklik hissettiğini ifade edenlere sorulabilir)
5. Ne zamandır Kur'an kursuna devam etmektesiniz?
6. Gelecek sene devam etmeyi düşünüyor musunuz? Kuran kursunu diğer tanıdıklarınıza tavsiye eder miydiniz? Sebebi nedir?
7. Kur'an kursunda beklediğinizi buldunuz mu?
8. En çok hangi ders ilginizi çekiyor? Neden?

9. Kur'an kursuna, Kuran öğrenme dışında, hangi sebeplerle geliyorsunuz? (Hoca etkisi, komşu etkisi, evden uzaklaşma, kaynanadan kaçma)
10. Kur'an kursunda sizi en çok memnun eden şeyler nelerdir?
11. Kursta genç, yaşlı, fakir, zengin vb. herkesin bir arada bulunmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? (Eğitim durumu vb.)
12. Kur'an kursunda öğrendiğiniz dini bilgilerin gündelik hayatınıza nasıl katkısı oluyor? Bir örnek verebilir misiniz?
13. Kursun size neler kattığını düşünüyorsunuz? (Medeni cesaret, özgüven)
14. Kursa geldikten, kendinizi ifade etmede bir farklılık olduğunu düşünüyor musunuz?
15. Kur'an kursu öncesi ve sonrası, sosyal ilişkilerinizde nasıl bir değişiklik oldu? (Arkadaş edinme, sorun paylaşma, komşuluk, insanları tanıma vs.)
16. Kuran kursuna gelmenizin aile hayatınıza bir etkisi oldu mu? Komşularınızla ilişkinizde nasıl etkiler oldu?
17. Çevreniz Kuran kursuna gitmenize nasıl bakıyor? Mesela aile bireyleriniz ne düşünüyor? Eşiniz? Çocuklarınız?
18. Kur'an kursu öğreticisi size karşılaştığınız sorunlarda rehberlik edebiliyor mu? Hangi konularda?
19. Ailevi konularda öğreticinizin yönlendirmelerini önemsiyor musunuz?
20. Kuran kursu öğreticisinin yönlendirmesiyle, değiştirdiğiniz bir davranışınız var mı? (İbadet, ahlaki vs.)
21. Kuran kursuna devam etmek sizin problemlerinizi çözmede bir katkı sağlıyor mu? (Ailevi, manevi)
22. Kur'an kursunda din eğitimi dışında ne tür faaliyetlerde bulunuyorsunuz?
23. Yaptığınız sosyal faaliyetler var mı? En çok sevdiğiniz faaliyetler neler? Neden?
24. Kur'an kursu dışında başka kurslara katılıyor musunuz? Katıldıysanız Kur'an kursuyla karşılaştırabilir misiniz?

Kur'an Kursu öğreticilerine yönelik mülakat soruları:

1. Kursunuzdaki öğrenci profili size göre nasıldır? Yaş, eğitim ve sosyoekonomik durumları hakkında bilgi verebilir misiniz?
2. Eğitim düzeyi düşük öğrencilerle ilgili gözlemleriniz nelerdir? Açıklayabilir misiniz? Diğer öğrencilerle iletişimi nasıl?
3. Eğitim düzeyi farklılığının sosyal ilişkilerine yansımaları var mı? Nasıl?
4. Bu kurslar sizce öğrenciler için ne anlam ifade ediyor? Öğrencileriniz bu kurslara neden geliyor?
5. Kursa neden geldiklerine ilişkin size anlattıkları şeyler var mı? Neler?
6. Sizi çok etkileyen örnek oldu mu? Anlatır mısınız?
7. Eğitim düzeyi düşük öğrenciler için Kur'an kursu ne anlam ifade ediyor?
8. Kursun eğitim düzeyi düşük, ekonomik durumu zayıf öğrencilerin bireysel hayatlarına katkıları nelerdir? Gözlemlerinizi paylaşır mısınız?

(Özellikle arayacağımız-gerektiğinde ilave sorularla açacağımız konular; sosyal, bireysel ve manevi hayatlarına katkıları)

9. Eğitim düzeyi düşük öğrencilerin kurs sürecinde yaşadıkları bir değişim gözlemlendiniz mi? Varsa ne gibi?
10. Size göre bu kurslar, bahsi geçen öğrencilere neler katmaktadır? Özellikle söyleyeceğiniz bir katkı var mı?
11. Size göre kadınların Kur'an eğitimi almak amacı dışında kursa gelmelerinin en önemli sebepleri nelerdir?
12. Kadınlar ders dışında sizinle sorunlarını paylaşıyor mu? Eğer evetse, daha çok hangi sorunlarını paylaşmaktadırlar? (Aile içi ilişkiler, kurs içi sorunlar)
13. Aile içi sorunlarını sizinle paylaşıyorlar mı? Bu konuda yardım istiyorlar mı? Ne gibi?
14. Bu anlamda Kur'an kursları aile danışmanlığı ve terapi merkezi olarak görülebilir mi? Katılıyorsanız bu konuya ilişkin verebileceğiniz örnekler var mı?
15. Kur'an kurslarının toplum için gerekli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?
16. Kur'an kurslarının mahalleye bir katkısı var mı?
17. Kursta yardımlaşma, dayanışma vb. konularında neler yapılıyor?
18. Ne tür sosyal faaliyetler yapıyor musunuz?
19. Kadınların bu faaliyetlere katılma istekleri ve memnuniyetleri size göre nasıldır? En fazla hangi sosyal faaliyetlere ilgi duyuyorlar?
- Eğitim durumu düşük olanlar en fazla hangi faaliyetlere ilgi duyuyor?
20. Öğrencilerin sosyalleşme ihtiyacı olduğunu düşünüyor musunuz? Dezavantajlı öğrencilerin bu konuda bir farkı var mı?
21. Sizce genel olarak kurs kadınların sosyalleşmesine nasıl bir katkı sağlamaktadır? Açıklayabilir misiniz?
22. Sizce Kur'an kursu müfredatı öğrencilerin sosyalleşmesine yönelik bir içerik taşıyor mu?
23. En çok hangi ders ilgilerini çekiyor? Kur'an dışında en çok hangisi?

Mülakat soruları 23 Aralık 2017- 11 Ocak 2018 tarihleri arasında proje kapsamındaki hedeflere uygun bir şekilde belirlenen Kur'an Kursundaki kursiyerlere uygulanmıştır. Ayrıca Kur'an Kursu öğretmenleri için hazırlanan mülakat soruları 23 Aralık 2017- 11 Ocak 2018 tarihleri arasında Proje Yürütücüsü; Abdullah İnce, Araştırmacılar; İsmail Akyüz, Abdulmuttalip Baycar, Kübra Cevherli, Ayşe Şentepe ve Esra Atmaca tarafından belirlenen örneklem grubuna uygulanmıştır. Araştırmada yer alan her bir katılımcıya sıra numarası verilerek öğretmenler H1, H2, H3, H4... şeklinde; kursiyerler ise Ö1, Ö2, Ö3, Ö4... biçiminde kodlanmıştır. Araştırmaya katılan kursiyerlerin tamamı kadındır ve yaşları 20 ile 73 arasında değişmektedir.

Araştırmacılar görüşmelerden en az 10 dk. önce tüm hazırlıklarını tamamlayarak katılımcılara görüşme için en uygun ortamı sağlama konusunda gayret göstermiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşmenin doğasına uygun olarak hazırlanmıştır. Görüşme verilerinin kayıt altına alınması için katılımcıların onayı alınarak ses

kayıt cihazı kullanılmıştır. Alınan kayıtların deşifreleri bursiyer öğrenciler ve araştırma ekibi tarafından yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda en uzun görüşme yaklaşık 55 dk. sürerken en kısa görüşme 10 dk. devam etmiştir. Kur'an kursu öğretmenleriyle yapılan görüşmeler, kursiyerlerle yapılan görüşmelerden daha uzun sürmüştür.

Mülakatların ilgili kısımları rapor/metin içerisinde alıntılar şeklinde paylaşılmıştır. Mülakatların transkripsiyonları esnasında mülakatı verenlerin dil ve şive özelliklerine olabildiğince sadık kalınmaya çalışılmıştır. Zaman zaman metinlerin anlaşılmasının güç olduğu yerlerde parantez içinde tamamlayıcı kelimelere ve ifadelere yer verilmiştir. Transkripsiyondaki “()” içindeki yerler anlaşılma güçlüğünü ortadan kaldırabilmek amacıyla tarafımızdan tamamlanmıştır.

Araştırmada elde edilen nitel veriler çözümlenmiş, araştırma amacına uygun olarak raporlanmış, literatür taraması esnasında elde edilen verilerle, görüşmeler sonucu elde edilen veriler birlikte değerlendirilmiştir. Bu süreçte proje ekibi periyodik toplantılarla beyin fırtınası yaparak verileri yorumlamıştır.

Nitel verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir tekniktir (Büyüköztürk ve diğ., 2012: 240).

4. BULGULAR

4.1 Kadınların Dezavantajlılık Durumu

Çalışmamızın saha araştırması sürecinde Kur'an Kursu öğretmenleri ve kursiyerlerle görüşmeler yapılmış; öğrencilerin dezavantajlılık durumları hususunda Kur'an kursu öğretmenlerinin gözlemleri ve kursa devam eden yetişkin kadınların kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Bu kapsamda elde edilen veriler ışığında zikredilen dezavantajlılık eğitimi durumu, ekonomik yetersizlikler ve göç olmak üzere üç ana başlıkta kendini göstermektedir.

4.1.1 Eğitim durumu

Dezavantajlılık çeşitli sebeplerle oluşan sosyal bir problemdir. Bu problemlerin en önemlilerinden biri eğitim eksikliğidir. DİB verileri [CITATION diy18 \l 1055] 2015 yılında Kur'an kurslarına devam eden kursiyerlerin çok büyük bir kısmının (yaklaşık %90) yetişkin kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Kursiyerlerin eğitim durumu dağılımlarına bakıldığında ise 120.670'i okur-yazar değil, 169.741'i ise okuma-yazma bilip bir okul bitirmemiştir. İlkokul mezunu sayısı ise 455.901'dir.

Eğitim eksikliği, görüşme yapılan Kur'an kursu öğretmenleri ve kursiyerler tarafından da en fazla zikredilen dezavantajlılık durumlarından biri olmuştur. Bu kişiler eğitim eksikliklerini gidermek amacıyla yaygın eğitimin bir parçası olan Kur'an kurslarından destek almaktadırlar.

Yapılan görüşmelerde Kur'an kurslarına devam eden yetişkin kadın bireylerin önemli bir kısmının okuma yazma bilmediği, bir kısmının temel eğitimi tamamlayamadığı, az bir kısmının da ilkokuldan sonra eğitim süreçlerine dâhil olmadığı görülmüştür. Kursiyerlerin çok az bir kısmı ilkokuldan ileri düzeyde örgün eğitim süreçlerine dahil olmuştur. Bu bilgiler yukarıda zikredilen istatistikleri destekler niteliktedir. Ayrıca Kur'an kursuna devam eden yetişkin kadınların yaş aralığının 20 ile 73 arasında olduğu görülmüştür.

Yetişkin kadınlar eğitim eksikliklerinden ötürü bazı sosyal ve psikolojik problemlerle karşı karşıya kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bunların başında özgüven eksikliği, utanma, içe kapanıklık (arttırılabilir) gibi psikolojik durumlar gelmektedir ki bunlar da yetişkin kadınların sosyalleşmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Bu bağlamda, Kur'an kursları, başta örgün eğitim süreçlerine yeterli ölçüde katılamamak olmak üzere eğitim eksikliği sebebiyle dezavantajlı olan kadınlara önemli fırsatlar sunmaktadır.

Yapılan görüşmelerde Kur'an kursuna devam eden yetişkin kadınların eğitim seviyelerine, eğitim alamamış olma sebeplerine, eğitim eksikliklerinin hayatlarına olan yansımalarına ilişkin zikrettikleri görüşlerden alıntılar şu şekildedir:

...buranın eğitim seviyeleri de düşük okuma yazma bilmeyen çok sayıda öğrencimiz var lise düzeyi bulamıyoruz... (H8)

"Kadın eğitim düzeyi düşük ekonomik olarak da sıkıntılı...genellikle okuma yazma bilmeyen eğer kırsal kesimdeysem okuma yazma oranı düşük haliyle şu an mesela benim sınıfımda 4 tane okuma yazma bilmeyen var..." (H12)

"...eğitim durumları çoğu ya ilkokul mezunu ya da okuma yazması yok... okuma yazma bilmedikleri için yazamıyorlar bilgileri kuran öğrenmede bir sıkıntı yok ama ne tecvidi yazabiliyorlar defter not alabiliyorlar diğer konular olsun ilmi hal olsun bunları geçiremiyorlar tabi ki notlarına ama okuma yazma bilip de not alan çok daha başarılı oluyor... bazen böyle yazmaya falan çalışıyorlar kağıtları oluyor bazılarının defterleri kalemleri silgileri yani onların bir hasreti var okuma yazmaya karşı daha bir özenliler kalemtraşları bile var bazılarının hoşuma gidiyor diyorum ki gerçekten hiç öğrenci olmadılar buraya geldiler öğrenci oldular yazmak istiyorlar çoğunluğunun okuma yazması yok da olan da zar zor yazıyor..." (H13)

"...onu gitmemişim ufakken beni vermemişler Trabzon'da oturuyorum sonra burda gittim bi sene 3 ay kadar ama çok az haftada 2 gündü hiç bişey anlayamadım ama okumam çok güzel herşeyi okuyabilirim..." (Ö31)

Eğitim alamama sebepleri:

"5. Sınıfa kadar okudum...bizim zamanımızda okutmuyorlardı. Beşinci sınıfa kadar. Babam okutmadı...özellikle kız olduğunuz için mi? evet." (Ö 36)

"...ilkokul 3, 3 ten sonrasını okumadım...o zamanlar çok isteksizdim artı babannemin öldüğü annemin hastalandığı seneydi biz bi de 7 kardeşiz biraz kalabalığız yani onlar vardı hayvanlara bakıyoduk bi de o yüzden babam da istemedi o dönem yollamayı bende istemedim öyle kaldı..." (Ö34)

"Biraz, biraz hocam, hiç okula gitmemişim ama işte biraz öğrenebiliyorum, harfleri falan bilebiliyorum... hiç okula gitmedim. 5. Sınıf şeyimi aldım diplomamı. Gitmedim diplomam var, dışardan...benim zamanımda hocam hiç kimse kızını falan vermiyordu, babam da dedi ki kızlar okumaz. Beni vermedi, benden sonra benden sonra olan kız kardeşlerim okudu hepsi memur oldu ekmek sahibi oldu. O zaman öyleydi, İlah razı olsun gene de babacağzımdan. O zaman öyledi şimdi böyle..." (Ö25)

"Erzurumlu olduğumuz için afetlerden dolayı, okutmadılar kızsınız ne etceniz çoluk çocuklara bak yeter bu kadar" (Ö26)

Eğitim eksikliğinin hayatlarına olan yansıması:

“Eğitim d¼zeyi d¼ř¼k ¼đrencilerimiz maalesef kendilerine şoye hitap edenler ¼ıkıyor karşılıarına; okula gitmemişsin sen yapamazsın. Bu sefer kendileriniz daha ¼ok kapatıyorlar kendilerini daha ¼ok eksik hissediyorlar...” (H 4)

“...eğitim d¼zeyi d¼ř¼k olunca hem de eğitime hevesliyse diyelim ki zamanında ortaokulu okumak istemiş, liseyi okumak, zehir gibi hafızası var ama okuyamamış da yıllar sonra ¼oluk ¼oluđu b¼y¼tt¼kten sonra kurs bulmuşsa, kursun ona fayda sağladığını inanıyorsa zaten onu bırakmıyorlar, d¼rt elle o kursa sarılıyorlar. Bu sefer o kursu o eğitimin yerine koyuyor işte fayda aldığını g¼rd¼đ¼ i¼in, bir nevi okuyamadığı okulların yerine koyuyor gibi d¼ř¼n¼yorum ben. O hevesini sanki gideriyor, habire yenilendiğini fark ediyor bu anlamda bu şekilde d¼ř¼n¼yorum...” (H 6)

“...okuma yazmayı yeni yani s¼kmeye başladılar tecvit kavramlarını s¼kemiyolar isimlerini dahi tutamıyorlar akıllarında ¼yle olunca da biz tecvit olarak ¼ok geri de kalıyoruz...” (H 12)

“... ayaklarımın ¼zerinde durmak isterdim. Yani şu an kızım 4. Sınıfa gidiyor mesela, hep okuması i¼in destek veriyorum. Okuyup kendi ayaklarımın ¼st¼nde kendi paramı kazanıp kimseye muhta¼ olmamak i¼in ¼ok isterdim...” (¼36)

“...mesela bir yere gitsem tarif alsam yazamıyom ama b¼yle bi yere gittiğim zaman arabalara dikkatli baktığım zaman harf harfokuyabiliyom yani nereye gidecemibilebiliyom” (¼32)

“...işte daha ¼ekingen, toplumda da sınıfa girdiklerinde diğer arkadaşlarıyla falan ilk zamanlar ¼zellikle ¼ekingen oluyorlar ama kurs ortamımızda hanımların kaynaşmasını, daha bir beraberlik oluşmasını sağlamaya ¼alıřıyoruz bizler. Bu sefer oradaki ¼ekingenlikleri de gidiyor...” (H 6)

Bu kursların ¼đrenciler i¼in ne anlam ifade ettiği ve kursların ¼đrencilere nasıl katkı sağladığıyla ilgili sorumuza ¼đreticiler şu cevapları vermişlerdir:

“...eğitim d¼zeyi d¼ř¼k, kendisinin işe yaradığını d¼ř¼n¼yor. Kendisinin de bir şeyler ¼đreneceđini fark ediyor. Bu da onun i¼in artı oluyor ¼¼nk¼ daha ¼ok ¼đrenme, ¼đrenme daha ¼ok a¼ oluyorlar bu konuda...” (H 1)

“...Mesela hi¼ okuma yazma olmayan veya da eğitim d¼zeyi, sadece okuma yazmadan ibaret değil eğitim tabi ki bu genel eğitime de bakarsak, bunların toplum i¼erisindeki davranışları d¼zeliyor bir kere...” (H 1)

“...yani kendilerine g¼venmeyi ¼đreniyorlar, bu bir. İkinci kendilerini ¼ok daha rahat ifade edebileceklerini g¼r¼yorlar, daha ¼nce hi¼ b¼yle bir toplulukta bulunmamışlar hani komşu arası hep birebir ilişkilerde, topluluk i¼inde hi¼ s¼z s¼ylememiřler ama kurs onlar i¼in b¼y¼k kalabalık bir topluluk...” (H 4)

“...eğitim düzeyi düşük olanlar Şimdi biz de eğitim içinde gayret ettiğimiz için, kendim de okuduğum için devamlı kurslar, seminerler, onları fırsat, genlerimizde de var okumamış olanlar, her fırsatta soruyorum okur musun falan, ilk geldiklerinde düşünmüyorlar bir zaman sonra hatta yaşı 35-36 yaşında olan bayanlarımız bile ya acaba ben de açık ğretim okusam mı falan demeye başlıyorlar. O anlamda hani demek ki bir Şeyler yapabildiklerini görüyorlar ki bir böyle sinyal yanıyor beyinlerinde acaba okusam mı diye. Genlerimizde okuyanlar var, okumaya başlayanlar var geldikten sonra, bu açık öğretimle bitirirsin yaparsın diye desteklediklerimiz oluyor bu Şekilde gelişimler, eğitim anlamında böyle görüyorum...” (H 6)

“...eğer kendi ailevi ortamında bastırılmış bir durum söz konusuysa o nokta da bu ortamlar onlar için bir fırsat kendini ifade etme insanlarla iletişim kurma açısından bir fırsat...” (H 7)

“...bir kere özgüvenleri geliyor bence, zgven sahibi olmaya başlıyorlar. İlerinde bastırılmış olan duyguları bir nevi biz onları besliyoruz diyoruz ki hani siz yapamam duygusundan kurutulun, artık sizlerde bizim gibi diğerleri gibi daha başarılı da olabilirsiniz...geldiklerinde çok çekingen oluyorlar, daha sonradan bir toparlanmış daha bir her Şeye el atan olmaya başlıyorlar...” (H 6)

4.1.2 Ekonomik Yetersizlik

Dezavantajlılığı oluşturan sebeplerden bir diğer ekonomik yetersizliktir. Ekonomik yetersizliklerinden ötürü insanlar toplumda ayrımcılıkla karşılaşabilirler (Uyan Semerci, 2012: 190). Ekonomik yetersizlik, yetişkin kadınların sosyalleşmelerinin de önündeki en önemli engellerden biri olarak karşımıza çıkmakla birlikte bu noktada kadınların sosyalleşmesine destek olacak kurumlara olan ihtiyaç kendini göstermektedir.

Kur’n kurslarına gelen kursiyerler sosyoekonomik özellikleri açısından incelendiğinde her düzeyden ğrenci bulunmakla birlikte alt gelir grubuna mensup kursiyerlerin yoğunlukta olduğu ifade edilebilir. Görüşme yapılan Kur’an kursu öğreticilerinin verdiği bilgilere göre kursiyerler içinde sosyoekonomik açıdan alt gelir grubuna mensup çok sayıda ğrenci bulunmaktadır. Fakat dezavantajlılık olan nitelen bu ekonomik yetersizlik, kurs öğrencileri arasında problemlere sebep olmamakla birlikte; farklı eğitim ve sosyoekonomik özelliklere sahip öğrencilerin bir arada aynı kursta olmasının sosyal bütünleşme açısından önemli bir fırsat olduğu görülmektedir.

Hocaların ve öğrencilerin kursa devam eden yetişkin kadınların maddi durumlarına yönelik ifadelerinden yapılan alıntılar aşağıda yer almaktadır:

“...herkesin çektiği sıkıntıları olabiliyor ciddi boyutlarda. Psikolojik desteğe ihtiyaç olabiliyor. Ailesinde maddi sıkıntılar olduğu için çıkmazda olabiliyor...” (H 1)

“...şu anda en vahim düşünüyorum da dikkatimi çeken tabi maddi açıdan dikkatimi çekiyor yoksulluk var burada onu paylaşıyorlar üzüyoruz bizde yardımcı olmaya çalışıyoruz ...” (H 8)

“...ekonomik anlamda benim şu andaki görev yaptığım yer zayıf ciddi anlamda sorun yaşayan hanımlar ve çoğunun eşi uyuşturucu kullanıyor ne yazık ki böyle bir sıkıntıyla başbaşayız evden iyi gelmiyorlar burada deşarj oluyorlar diyebilirim daha mutlu huzurlu hissettiklerini söylüyorlar...şu an görev yaptığım yerdeki beyler inşaatta çalışıyorlar akşama kadar akşam kazandıkları paranın çoğunu orada harcıyorlar ve çok fakirler durumları hiç iyi değil...” (H 10)

“...eğer benim maddi durumum çok iyi olsaydı sürekli gelmeyi düşünürdüm...çalışmak zorundayım yani o yüzden yoksa ne öğrendiysek burda öğrendik...” (Ö30)

“...mesela burda bazı insan günlere girdi ben giremedim yani maddi diye. o yüzden giremedim. Arkadaşlar gidiyor birbirine geliyor gün şeyinde giremedim yani. Az paradır da giremedim yani...” (Ö13)

“...olmadığı zaman gidemezsin 5 tane yetim az değil gidemezsin oraya gidecen eğlentiye gidecen onun yerine bir yetimin başını bağlasan daha iyi...” (Ö 26)

4.1.3 Göç

Tarih boyunca farklı gerekçelere bağlı olarak insanların mekânsal hareketliliğine sebebiyet veren göç olgusu, temelinde sosyal bir hareket olmasına karşın, ekonomik yaşamdan kültüre kadar hayatın her yönünü etkileyen temel değişim araçlarından bir tanesidir. Göç, özünde yer değiştirme hareketi olarak tanımlansa da toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik yapısı ile yakından ilişkili olup, onu derinden etkileyen bir sosyal olaydır (Özdemir, 2008: 1).

Göç hareketi ile bedensel varlıklarıyla birlikte geldikleri yerleşim biriminin sosyokültürel etkilerini de göç ettikleri yeni yerleşim birimine taşıyarak kültürel etkileşim sağlandığı gibi (Doğan, 2002: 202) göç hareketleri sonucunda göç edenlerin yeni geldikleri yerlerde kabul görmemesi, uyum sorunu yaşamaları ve ekonomik olarak zorluk yaşama gibi problemleri de beraberinde getirebilir.

Saha araştırmasında dezavantajlı kesimin önemli bir kısmının Sakarya'ya göçlerle geldiği tespit edilmiştir. Bunun neticesinde, göç edenlerin eski kültürel değerlerini yeni göç ettikleri yerlere taşıması sebebiyle göçlerin sosyalleşme, entegrasyonda sıkıntı çekme gibi bazı toplumsal problemler doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Konuyla ilgili hocaların ve öğrencilerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“...öğrencilerimizin söylediği şu: Karadenizliler dadaşlarla çok görüşmez, onlar onlarla görüşmez gibi böyle şey bile, itiraflarda bulunanlar var. Hocam nerde o eski komşuluk

işte, onlar kendi aralarında eltiler şeyler falan görüşüyorlar bize gelmezler gitmezler...”
(H3)

“...bazen de misal biz bazı şeyler anlatıyoruz çevremizde gördüğümüz veya benim biraz kalabalık bir aileye sahibim ben benim ailemi çoğunlukla tanımıyorlar ben ayrı memlekettenim onlarla biraz farklı burası Karadeniz kesimi ben Doğu Anadolu'yum hani Erzurumluyum ben o yüzden beni biraz daha farklı görüyorlar anlattığım şeyleri farklı anlıyorlar daha iyi oluyor bir açıdan çünkü aynı toplum insanı olmadığımız için rahatlıkla konuşabiliyorlar misal anlatıyorum benim geçmiş olduğum evrelerden anlatıyorum tanık olduğum akrabalık ilişkilerinden falan hee diyorlar tamam aynı şeyler bizde de var yani bakıyorlar ki her şey aslında aynı dönüp dolaşıp aynı yere geliyorlar farklı hiç bir konu olmuyor....” (H12)

“...hiçbir sıkıntı yaşamadım kültür çeşitliliği güzeldir, birbirimizin yemeklerini öğrenmemiz, işte oturup kalkışımızı öğrenmemiz, kız alıp vermemiz, bunlar bir çeşitliliktir güzelliştir diye ona vurgu yapmaya çalışıyorum. O ayrımcılık var hocam burda. Hatta roman biliyorsunuz, roman mahalleler var. Onlarla bile güzel diyaloglarım oluştuğunu hissediyorum zaman içerisinde...” (H3)

“...bizim buralarda fazla bir yerlere gitmiyoruz öyle yani...mahalle değil de kayınvalidem mesela üç gelir iki gelir, kayınvalideler giderse gelinler de gider öyle bir yer. Genelde hep doğuluyuz Erzurumlu işte muş bilmem ney, genel hep töreler devam ediyor. Kayınvalide giderse gelinlerde gider, gelinin arkadaşı olsa bile gidemiyor... ama kursa gelebiliyor mu gelin tek başına? -geliyor, geliyorum. -he onda bir sorun yok? -yalnız biri sorduğu zamanda şey yapıyorlar; biz karışmıyoruz. Diyorlar...” (Ö36)

“...ya ben Afyon'da doğdum büyüdüm Afyon'un döğer kasabasında doğdum büyüdüm... ya hocam şöyle bişey diyim burası mahalle sistemi içerde de anlattı ablalar ben biraz daha geride kalıyorum mahallem baya uzaktan geliyorum kursa bizim mahallemizde çok komşuluk kalmadı eskisi kadar komşuluk yok e çok samimi olduğum komşum da artık çok yok bi bitişik komşum var onlarla da hastalık dışında çok görüşmüyorum öyle diyim hani ama ben gördüğüm yerde sokakta olsun bakkalda markette nerde olursa olsun selamımı esirgemem hiç bi komşumdan...” (Ö33)

“...Belki geldiği mahallede özellikle de dışardan gelenler, sonradan gelenler. Mesela burası muhacir mahallesi muhacir olmayanları çok almak istemiyorlar içlerine anladığım kadarıyla çünkü muhacirler zaten içlerine kapanıklar özellikle Makedonlar, zaten içlerine kapanıklar ve durumları gerçekten çok iyi, çok çalışıyorlar aşırı, ama dışardan birisi geldi mi, Türk, Laz, Kürt, fark etmez özellikle Kürtleri yani almak istemiyorlar içlerine. Komşuluk etmiyorlar çok fazla..mesela burda bakıyorum şey diyo diyor ki hani, önceden bebek mevlüdü olsa bizi çağırılmazdı diyo, olmuştu diyo mesela. Ama diyo şimdi nasıl, e biz kursça zaten arkadaş grubu oluşturduk. Artık bir mevlüdü oldu mu hep beraber gidiyoruz,

bi cenaze oldu mu hep beraber gidiyoruz. Bu kurs dışına da yansıyor, kurs dışında da görüşüyorlar...” (H4)

“...millet dışarıda mesela ayırım yapıyor şu millet bu millet daha çok ayırıyorduk ama buraya gelince, çok güzel Allah devletimizden razı olsun, önce devletimizden sonra hocalarımızdan müftülüğümüzden...ay o bu millet şu millet gibilerden, şimdi onları yapmıyoruz hani...Ben kendim mesela millet olarak lazım ama hep zannederdim ki Lazlar çok iyi. Ama hani girince onların kötüsü var, iyisi var, öbür milletin daha iyileri var, onları gördüm...” (Ö7)

“Benim öğrencilerimde şafilardan de çok var ben onlara özellikle şafi ilmihalinden hazırlanıp anlatıyorum aa hocam biz bunu bilmiyoduk diğer komşulara göre Hanefilere göre yapıyoduk iyi ki bu farkındalığı yaratmış oldunuz diye de söyleyenler oldu...” (H13)

Kültürel ya da ailevi sebeplerle evden çıkması istenmeyen bazı kadınların, kursa gelmeyi dışarı çıkmak için bir fırsat olarak gördüğü tespit edilmiştir.

4.2 Sosyalleşmeye Olumsuz Etki Eden Faktörler

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında eğitim gören ve araştırmamıza katılan öğrencilerden sosyoekonomik ve sosyokültürel sebeplerle dezavantajlı durumda olan kadınların dezavantajlılıklarını oluşturan durumları açıklandıktan sonra bu başlık altında araştırmaya katılan kadınların sosyalleşmesine olumsuz etki eden faktörler, psikolojik, toplumsal, ekonomik ve iletişimden kaynaklanan problemler olmak üzere dört başlık halinde ele alınacaktır.

4.2.1 Psikolojik faktörler

4.2.1.1 Özgüven Eksikliği, Utangaçlık, Çekingenlik

Budak (2009: 663) sosyalleşmeyi, “*bireyin içinde yaşadığı toplumun normlarını, değerlerini, kendisinden beklenen rolleri, tutumları ve davranış yapılarını, toplumsal etkileşim için gerekli becerileri, benlik ve kimlik duygusunu kazanma, içinde yaşadığı toplumu içselleştirme sürecidir*” şeklinde tanımlamaktadır. Sosyalleşme, insanın kendine has özellikleriyle birlikte yaşadığı toplumun sosyokültürel özelliklerini içselleştirmesi, kişiliğinin farkına varması, anlamlı toplumsal roller üstlenmesi, yaşadığı çevreye uyum sağlaması olarak da görülebilir (Doğan, 2008). Bir süreç olarak görebileceğimiz sosyalizasyon toplumun ihtiyaçlarının bireyin ihtiyaçları haline dönüşmesidir (Newman, 2013). Bu projede “sosyalleşme” ile sağlıklı sosyal ilişkiler kurmak, sosyalleşme süreçlerine engelsiz bir şekilde katılmak ve sosyal ortamlarda kendini yeterince ifade edebilmek kastedilmektedir (Arabacı, 2003; Gecas, 2000; Güngör, 2012). Projede tanımlandığı şekli ile sosyalleşmenin önünde psikolojik engeller olarak

özgüven eksikliği, çekingenlik ve utangaçlık sayılabilir. Çalışmada katılımcılarla yapılan mülakatlardan bu konu ile ilgili örneklere geçmeden önce kısaca bu kavramlar açıklanacaktır.

Psikolojik yaşamın en temel öğelerinden biri olan özgüven, duygusal bir gerekliliktir. Genel anlamda özgüven bireyin kendi yeteneklerini, duygularını tanıması, kendisiyle barışık olması, kendini önemsemesi, kendine değer vermesi, kendini sevmesi ve kendine güvenmesidir (Özbey, 2004). Feltz (1988: 423), özgüveni “*genel bir özellik olmaktan daha çok bireyin belli bir işi başarılı biçimde yerine getireceğine yönelik inancı, yetenek, güç, kendi yargısı ve kararlarına güvenmesi*” olarak tanımlamıştır (akt. Akın, 2007) Bunun yanı sıra özgüven, Lindenfield'e (1997) göre, iç özgüven ve dış özgüven olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç özgüven; bireyin kendisinden memnun ve kendisiyle barışık olduğuna dair duygu ve düşünceleridir. İç özgüveni oluşturan unsurlar kişinin kendini sevmesi, kendisini tanıması, kendine belirgin hedefler koyması ve pozitif düşünmesidir. Dış özgüven ise; bireyin çevresine kendisinden hoşnut ve emin olduğuna dair göstermiş olduğu tavır ve davranışları olarak özetlenebilir. Dış özgüven duygularını kontrol edebilme, kendini ortaya koyabilme, iletişim ve kendini ifade edebilme unsurlarından oluşmaktadır. Kişinin davranışlarına yansıyan kendisi ile ilgili bu iç ve dış algılamalar yaşamın her döneminde olumlu ya da olumsuz olarak kendini gösterebilir (Göknaar, 2015). Dolayısıyla bireylerin özgüven düzeyleri birçok faktörden etkilenmekte aynı zamanda artıp azalabilmektedir. Düşük özgüven duygusu sergileyen bireyler, neleri yapıp neleri yapamayacakları konusunda kendilerini yeterince tanıyamama, karşılaştığı bir işi yapabilecek yeterlik ve beceriye sahip olduğu halde o işi yapmakta tereddüt etme, yeni bir ortam veya yeni bir durumla ve insanlarla karşılaşmanın huzursuzluk vermesi gibi özellikler gösterebilmektedir (Sayışman, 2018: 32).

Sosyalleşmenin önünde diğer bir psikolojik engel olarak utangaçlıktan bahsedilebilir. Bireyin davranışsal olarak kısıtlanmasına sebep olan utangaçlık, sosyal ortamlarda hissedilen kaygı ve rahatsızlık duygularıdır (Erpay, 2017). Utangaçlık, sosyal durumlarda bireylerin etkileşime girmek ya da kaçınmak arasında kalmasına sebep olan duygusal ve davranışsal olarak git-gel yaşamasına sebep olmaktadır. Utangaç kişiler sosyal beceri eksikliğinden, sosyal ilişki kuramama korkusundan, diğerleri tarafından reddedilme kaygılarından dolayı sosyalleşme konusunda isteksizdirler (Erpay, 2017). Utangaç kişiler yeni insanlarla tanışmakta, yeni ortamlara girmekte zorlanırlar ve normalde kişiye eğlence veren etkinliklerden, yaşadıkları kaygılarından dolayı daha az zevk alırlar.

Son olarak sosyalleşmenin önünde bir diğer psikolojik engel olarak çekingenlikten bahsedilebilir. Erdoğan ve Oto (2004), çekingenliği, “*duygu, inanç, düşünce gibi kendine özgü unsurları yansıtmada yetersiz olma, hakları başkalarınınca çiğnendiğinde buna karşı koyamama ve kendini savunamama*” olarak tanımlamışlardır. Bir diğer tanıma göre

çekingenlik, özellikle yabancı insanların yanında sosyal ortamlarda sakarlık, kendini tutma ve huzursuzluk olarak veya etkileşime girmekten uzak durma ve uygun bir şekilde sosyal ortama dâhil olmayı başaramamadır (Örenoğlu-Toraman, 2009). Ayrıca, çekingenlik 3 alt grupta ele alınmaktadır. Bunlar; a) sosyal etkileşime girmemek ve yalnızlığı tercih etmek, b) diğer insanlarla gönülsüz iletişim kurma ve sosyal yetersizlik yaşama ve c) düşük özgüven duygusudur (sosyal rollerin getirdiği sorumlulukları karşılayamamaktan ve diğer insanların beklentilerini karşılayamamaktan korkma).

Daha öncede ifade edildiği sosyalleşmenin önünde psikolojik engeller olarak özgüven eksikliği, çekingenlik ve utangaçlık sayılabilir. Nitekim araştırmaya katılan öğrencilerden bazıları kendilerini çekingen, utangaç olarak tanımlamışlar kursa devam etme ile birlikte özgüven kazandıklarını ve artık kendilerini toplum içinde daha iyi ifade edebildiklerini belirtmişlerdir. Bazı öğrencilerin yaşadığı özgüven eksikliği, çekingenlik, utangaçlık onların topluma içine çıkmada tereddüt yaşamalarına, kendilerini doğru ifade edebilmelerine ve sosyal etkinliklere katılma noktasında isteksiz kalmalarına sebep olabilmektedir. Ancak örneklerden de görüleceği üzere zaman içerisinde, bu problemleri yaşayan kadınlar Kur'an kursu eğitimi ile sorunlarını aşmışlardır. Yaşadıkları bu değişimde Kur'an kursu hocalarının ve kurs ortamının etkisinin de büyük olduğu görülmektedir.

"... ben nasıl, çok çekingendim. Yani çok şeydim hani, birinin yanına çıkmaya dahi utanırdım çekinirdim. Ama hani bir ortama karıştıktan sonra git gide git gide şey yapıyorsun. ...yani değiştim hani artık anlatabiliyorum rahat söyleyebiliyorum ama eskiden desen öyle değildim, içime kapanıktım. Ama şimdi öyle değilim" (Ö1)

"...eşim çocuklarım evet diyor, anne kursa gittikten sonra daha rahat konuşuyorsun. Eşim de diyor aynı şeyi, bakıyorum diyor daha rahatsın, toplum içine çıkmaya alıştın, sen böyle değildin. Mesela düşünün eşimle evlendiğimiz zaman yemek yerken bile ben ondan utanıyordum." (Ö2)

"Mesela ben önceden derdim ki nasıl toplum içinde kuran okuyorsun ben okuyamam, ama gidiyorum şimdi gel diyorlar bana okumaya, biraz böyle kızarıyorum bozarıyorum, heyecanlanıyorum sonra bir okumaya başlıyorum, gerçekten. Ben okuyamazdım bak buraya geldim okumaya çalıştım şimdi toplum içinde de okuyabiliyorum kuranı kerimi. Şükürler olsun rabbime, kendime güvenim geldi yani. İnsan utanır çekinir, önceden öyle derdim ben okuyamam derdim. Kurana gitsem de okuyamam derdim." (Ö6)

"...komşumun onun tavsiyesiyle geldim utanıyordum, çok utanıyordum hiçbir şey bilmiyorum ya Türkçeyi öteki yazıyı ama keşke utanmasaymışım da gelseymişim daha önceden. Artık geçti maşallah hocalarımın güler yüzleri yetiyor bize ikisinin de, Allah razı olsun memnunum." (Ö10)

“Yani ben çekingen olduğum için utangaç olduğum için insanların önünde ne biliyim okuyamıyordum sesli okuyamıyordum. Ama şimdi okuyorum yavaş yavaş artık.” (Ö21)

“...özgüven vermesi mesela her yerde bir topluma gitsem çok çekinirdim diyorum ya bir duayı bir kadın okudu okuyamadı şimdi mesela özgüvenim var yani okuyabiliyorum.” (Ö28)

“... ben de mesela toplum içinde kendimi çeken bir insandım ama burada utanmıyorum bilmediğim halde parmak kaldırıp hocaya söyleyebiliyorum ben de medeni cesaret oluşturdu açıkçası hani o ben de bir etki yaptı yani...” (Ö33)

“Öğrenmekti tabi ki ve güzel bir şekilde açılmaktı ben eskiden ortam içine girdiğimde konuşmaya utanırdım hani böyle çekinirdim istemezdim ama şimdi öyle değilim mesela geçenlerde bir etkinlik olmuştu yine gittim daha önceden burada yine aynı etkinlik olmuştu. Efendimiz’in sakalı şerifi gelmişti sırf utandığımdan ortamın içine nasıl gireceğim diyerekten gelmemiştim misal ama ortamlara çıktıkça insan alışıyor, insanlara da alışıyor, diğer türlü hep evde insan yabancı bir hayvan gibi affedersiniz o şekilde oluyorsun.” (Ö34)

“...önceden arabaya binseydim ineceğim yeri söyleyemezdim çok utanırdım hani sanki şoför bana bir şey diyecekmiş gibi halbuki öyle bir şey yok...Aştım mesela sizinle konuşmak için hoca bir şey yapmayacak git dedi ama iki günden beri geleceğinizi biliyordum, hocam gelmesem mi mesela diyordum. Hani çok çekimserim...yani en azından dua okuduğum zaman eşim bana diyordu ki oku ben seni düzeltelim diyordu ben eşime bile okuyamıyordum düzeltmek için, çekiniyordum ama şimdi herkesin içinde okuyorum duayı. Yanlış da olsa okuyorum.” (Ö36)

4.2.1.2 Okuma-yazma Bilmeme / Eğitim Eksikliği

Yapılan görüşmeler sırasında araştırmaya katılan kadınların fark edilen ortak özelliklerinden biri eğitimlerine farklı sebeplerle devam edememiş olmalarıdır. Bu sebepler kızların erken yaşta evlendirilmeleri, ailenin ekonomik güçlük içerisinde olması, buldukları yerlerde okulun olmaması, ailede çocukların iş gücüne duyulan ihtiyaç ve ailenin kız çocuğunu okutmayı dini ve kültürel yönden sakıncalı bulması şeklinde sıralanabilir.

“...köy yerinde dersleri çok güzeldi biz hayvancılık çocuk çoluk reçberlik yaptığımız için ilkokula zor gönderdiler göndermek istemediler.” (Ö5)

“...köyde yaşıyorduk eskiden biliyorsun büyükler hemen kızlar neye gidecek nereye okuyacak giderse okula mektup yazacak sevgilisine diye göndermediler yani.” (Ö19)

“O dönemde erkekler okurlardı, okul müdürü falan çok üzülmüştü böyle bir talebeyi neden okutmuyorsunuz diye. Benim içimde kaldı. Buraya verdim kendimi hani. Tabi buraya başlama sebepim de eşim hiçbir yere göndermiyordu beni, çocuğumu okula almaya giderken buraya uğruyordum hani biraz da olsun. Öyle öyle eşim de alıştı tabi.” (Ö7)

Yapılan odak grup görüşmesindeki hocalardan birinin ifadeleri ise şu şekildedir:

“Şu an mesela ezber seviyesi benden de iyi yıllardır devam eden bir hanımın ilk defa sosyalleştiği yer bizim kursumuz. Yani kıskanç bir eş, hiçbir şekilde bir yere çıkmamış. Bir yere gidilecekse aileyle gidilir gelinir. Çarşı, Pazar, market hiçbir şey bilmez. Sadece Kur’an kursu diye eşi razı olmuş. Bizimle birlikte mesela pikniklere gitmesine falan izin verir eşi. Onun için orası milat yani, kuran kursu. Seninle olursa her yere gelebilirmişim hocam diye bir bağlılığı var.” (H2)

Kur’an kurslarında yürüttüğü çalışmasında benzer sonuçları elde eden Kıratlı (2017) kadınların eğitimle ilgili yaşadıkları bu durumu, *“bazı aile yapıları içinde mevcut toplumsal cinsiyet algıları açısından, evlenmeden önce babalar veya baba yerine yetkili başka bir erkek, kız çocuklarının örgün eğitim hayatını şekillendirirken, daha sonra kocalar yetişkin eğitimi tercihlerinde söz hakkına sahip olmuştur. Bu yüzden babalar ve kocalar, kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu eğitim veren Kur’an kurslarına katılımlarına izin verebilmektedirler”* şeklinde yorumlamaktadır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere okuma-yazma bilmemek ya da eğitim düzeyinin düşük olması araştırmaya katılan kadınların psiko-sosyal yaşantılarını çeşitli açılardan etkilemektedir. Eğitim düzeyinin düşük olması bazı katılımcıların özgüvenini etkileyebilmekte, dışarı çıkma isteklerini, sosyal yaşantılarında kendi başına iş yapma noktasında tedirginlik yaşamalarına sebep olabilmektedir. Yine bazı katılımcıların ise eğitim alamamış olmak ya da devam edememiş olmak içlerinde bir ukde olarak kalmıştır. Yetişkin yaşantılarında bir eğitim kurumuna katılmış olmak bu duygularını telafi etmelerine imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra şunu da belirtmek gerekir ki kadınların bir kısmı eğitim eksikliğini *“zaten ev hanımıyım eşim çocuklarım yardımcı oluyor sıkıntı yaşamadım”* şeklinde değerlendirirken büyük bir kısmı hayatlarında bir problem olarak görmektedir.

Katılımcılar hiç eğitim almamış olmamanın yaşantısındaki zorluğu şu şekilde ifade etmiştir.

“...tabi ki hastanelere gidiyorsun bilmiyorsun çekiniyorsun bir de utanıyorum...” (Ö28)

“... mesela hastaneye gittiğimde sıkıntı yaşıyorum. Hani bir şey geçtiğinde bilmiyorum sıra geldi mi gelmedi mi? Hani biri söyleyecek ki ben gideceğim, e bilmedikten sonra nasıl gideceğim? Bilmemem hani çok sıkıntı yaşıyor, evlendikten sonra sıkıntı yaşıyor insana.” (Ö1)

Yine görüşme yapılan katılımcılardan birine (Ö12) neden okula gidemediği sorulduğunda ağlamaya başlamış ve mülakata ara verilmiştir. Mülakat sonunda erkek kardeşlerinin okula gönderilip kendisinin okula gönderilmemesinin ve çocukluk döneminde yaşadığı bazı problemlerin onu hala çok etkilediğini ifade etmiştir. Ancak katılımcı, hocasının yönlendirmesi ve telkinleri ile geçmişi olduğunu gibi kabul ederek şu ana odaklanmanın

daha doğru olacağını anladığını, geçmişte kendisini inciten kişileri affetmeye çalıştığını ve geçmiş yaşantılarının psikolojisini daha az etkilediğini belirtmiştir.

4.2.2 Toplumsal faktörler

Toplumlar, üyeleri olan bireyleri birbirine benzemeye ve toplumda genel olarak kabul gören yaşam tarzını benimsemeye zorlamaktadır. Bu bağlamda insanın kendine has özellikleriyle birlikte yaşadığı toplumun sosyo-kültürel özelliklerini içselleştirmesi, kişiliğinin farkına varması, anlamlı toplumsal roller üstlenmesi, yaşadığı çevreye uyum sağlaması (Doğan, 2008) olarak tanımlayabileceğimiz sosyalleşme bireyler için gerekli hatta zorunlu bir süreci ifade etmektedir. Sosyalleşme ile bireyler sağlıklı sosyal ilişkiler kurmakta, toplumsal hayata engelsiz bir şekilde katılmakta ve sosyal ortamlarda kendini yeterince ifade edebilmektedir (Arabacı, 2003; Gecas, 2000; Güngör, 2012). Bu anlamda sosyalleşme toplumun ihtiyaçlarının bireyin ihtiyaçları haline dönüşmesini (Newman, 2013) ifade etmektedir.

Sosyalleşmeyi kolaylaştıran veya hızlandıran pek çok faktör bulunduğu gibi sosyalleşmeyi engelleyen veya yavaşlatan birçok faktörden de söz etmek mümkündür. Bireylerin sosyalleşmesine olumsuz etki eden faktörler psikolojik, ekonomik, kültürel, siyasi, coğrafi, sosyal vb. farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Proje kapsamında yapılan saha araştırmasından elde edilen veriler Kuran kurslarında eğitim görmekte olan yetişkin kadın öğrencilerin sosyalleşmesinde toplumsal faktörlerin önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir. Öğretici ve öğrencilerle yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilen veriler yetişkin kadın öğrencilerin sosyalleşmesine olumsuz etki eden toplumsal faktörlerin aile, göç ve eğitimle ilgili sorunların etrafında toplandığını göstermektedir.

4.2.2.1 Ailevi Faktörler

Kur'an kursları yetişkin kadınlar için önemli bir sosyalleşme imkânı sağlamaktadır. Kur'an kurslarında eğitim görmekte olan yetişkin kadınların önemli bir kısmının ya ilkökul mezunu ya da hiç okula gitmemiş bireylerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum kadınların, en önemli sosyalleşme süreçlerinden biri olan kurumsal eğitimden hayatları boyunca uzak kalmış olduğunu göstermektedir. Mahallelerinde veya köylerinde açılan Kur'an kursu ise kadınların yıllar sonra bir eğitim kurumuna kayıt olarak burada bir taraftan eğitim görürken diğer taraftan yeni ilişkiler kurarak sosyalleşmelerine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte ailevi nedenlerden dolayı pek çok kadının uzun bir süre Kur'an kurslarına gelemeyişi ve adeta ayaklarına kadar gelen sosyalleşme imkanından faydalanamadığı görülmektedir.

"...gençlerimi hep kuranlara verdim ama hiç kendim gitmedim şimdi kocam hastaydı 15 sene hem özür dilerim kanserdi..." (Ö26)

Kadınların sosyalleşme imkânı bulabileceği Kur'an kurslarına gidememelerinin önündeki en büyük ailevi engellerden birinin eşlerinin izin vermemesi veya Kur'an kursuna gitmelerine çeşitli engeller çıkarması olduğu anlaşılmaktadır.

"...eşi evi çok yakın olduğu halde kuran kursuna eşi zor ikna oldu hala bile sıkıntı çıkarıyo 3 sene oldu geldiği ama kurs ona o kadar iyi geldi ki o kendini daha önemli hissetti kendine güveni geldi ailesinden eşinden çok bi destek görmemiş hatta şiddet gördüğü halde kursta kendine bi güven geldi hocam o kadar seviyorum ki kursu diyo izine ayrılıcam zaman üzüldü sakın gitmeyin hocam diyo yani o kadar sevdi kursu..." (H13)

"onlar katılmak istiyolar katıldıkları zamanda memnun kalıyolar ama bazılarının eşleri izin vermiyor" (H13)

Yetişkin kadın Kuran kursu öğrencilerinin sosyalleşme süreçlerine katılımının önündeki ailevi engellerden birinin de geleneksel aile yapısından kaynaklanan nedenlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Özellikle geniş aile yapılarında sıklıkla karşılaşılan kayınvalide-gelin ilişkilerindeki sorunlar burada da karşımıza çıkmaktadır. Kuran kursuna devam eden öğrencilerle yapılan mülakatlara göre geniş aile yapısı içerisinde yaşayan kadınların bir kısmının Kuran kursuna gitmesi kayınvalidelerinin iznine bağlı olmaktadır.

"Kayınvalide giderse gelinlerde gider, gelinin arkadaşı olsa bile gidemiyor" (Ö36)

"Yani eşimde razı kaynanam kaynatam da altta oturi onlar da bi şey demiyi kursa geliyom evet. Zaten onlar da göndermese biz gelemeyiz. Ne kadar geleceğin göndermeyince, eşin göndermese." (Ö17)

"Kayınvalidem mesela üç gelir iki gelir, kayınvalideler giderse gelinler de gider öyle bir yer. Genelde hep doğuluyuz erzurumlu işte muş bilmem ney, genel hep töreler devam ediyor. Kayınvalide giderse gelinlerde gider, gelinin arkadaşı olsa bile gidemiyor." (Ö36)

Kadınların Kur'an kursuna gitmelerine engel olan ailevi nedenlerden bir diğeri ise aile içi psikolojik şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şiddeti uygulayanların ise genelde eşler olduğu anlaşılmaktadır. Eşleri kadınlar için önemli bir sosyalleşme imkânı sunan Kur'an kurslarına gitmelerine engel olmakta; bir şekilde kursa giden kadınlara ise kursa gitmelerine gerek olmadığını, gitseler bile başarısız olacaklarını söyleyerek psikolojik baskı yaptıkları görülmektedir.

"...işte ailesi evlendikten sonra bile o yapamaz, o bilemez, o yürütemez, o yönetemez gibi birtakım suçlamalarla yaklaşmış ama biz burda işte neden yapamayasın, tabi ki yaparsın tabi ki öğrenirsin, sıfırdan daha hiç harfleri bile tanımadan gelip yarı dönemde kurana geçip kendine bir güven duygusu oluştuktan sonra da insanlar arasında artık söz hakkı olması ve bunu da her defasında hocam burası bana terapi oldu, ben psikoloji k ilaçlarımı burda bıraktım..." (H1)

“...burası doğulu ve Karadenizli olan bi yer ve genellikle aile baskısıyla okumadan mahrum bırakılmış öğrenciler ilkokula gitmiş ama kuran kursuna gelince senin öğrenmene gerek yok zaten evlendiğinde eşin biliyo olacak öğrenmen gerekirse ondan öğrenirsin gibi bi mantıkla büyümüş öğrenciler.” (H10)

...tabi burada mesela sosyalleşmek en çok da birileriyle tanışmak hele de evden yıllarca hiç çıkmamış insanlar geliyor bize mesela. 20 senedir evinden bir komşusuna bile eşi göndermemiş ama kuran kursu olduğu için buraya gelmiş, burada da arkadaş ediniyor çevre ediniyor.” (H1)

“...okuma yazma bilmeyip hiç evden çıkmamış bi kursta eşi dedi ki eti senin kemiği benim ve 17 yıllık evden asla çıkarmadığı eşi 25 yıllık evliliklerinde daha yeni ben o köye görev yapmaya başladıktan sonra kadın çıkmaya başlamıştı hiç bi şekilde adam evin içinden dışarı merdiven yapıyo ahıra kadın iniyö hayvanını sağıyo tekrar yukarı çıkıyo ve dışarı hayatı sıfır evinin bahçesi vardı adam evinin bahçesini komple duvarla örmüş evinin bahçesine çıktığını hatırlamıyo 17 yıl hiç ailesiyle görüştürmüyo ailesini eve kabul etmiyo ve 17 yıl sonra kadın artık evlatları büyüdükten sonra erkek çocukları büyüüp artık annemize rahat ver dedikten sonra ya senden ayırcaz dedikten sonra kadın evden çıkıp kendini ifade etmeye başlayınca adam bu sefer saygısızlık bi diğer boyutu eti senin kemiği benim hoca bu sana teslim bak bişey olursa muhatabım sensin diyebilecek kadar eşini tabiri caizse çok kötü bi yerde gören de insanlar çıkabiliyor.” (H10)

“Bir gün birisinin kapısını çaldım, çok da genç, 20 li yaşlarda, hocam dedi ben dedi hiç evden dışarıya çıkmadım şimdiye kadar dedi. Bu Doğulu bir öğrencim. Dedi ki siz buraya kadar geldiniz, eşimde dedi ki dedi gidebilirsin kursa, sizin sayenizde ben dışarıya çıktım, ve o gün bugündür eşim beni artık her yere yolluyor dedi.” (H5)

“...şu andaki görev yaptığım yer zayıf ciddi anlamda sorun yaşayan hanımlar ve çoğunun eşi uyuşturucu kullanıyor ne yazık ki böyle bir sıkıntıyla baş başayız evden iyi gelmiyorlar burada deşarj oluyorlar diyebilirim daha mutlu huzurlu hissettiklerini söylüyorlar...” (H10)

4.2.2.2 Göç

Kadınların sosyalleşmesinin önündeki engellerden bir kısmının da göçe bağlı nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Genelde sosyoekonomik nedenlerle yaşadıkları yerlerden başka bölgelere göç eden ailelerin gittikleri yerlerde uyum sorunu yaşadıkları bilinmektedir. Uyum sorunlarından kaynaklanan olumsuzluklar ise en çok çocukları ve kadınları etkilemektedir. Mülakatlardan elde edilen veriler kadınların sosyalleşmesine olumsuz etki eden göçle ilgili sorunların bir kısmının dil ve iletişim ile ilgili olduğunu göstermektedir.

“...Özellikle benim öğrencilerimin çoğu Artvinli, Artvinlilerde kendi aralarında Gürcüce konuşuyorlar, çok konuştukları için normal Türkçeyi konuşamıyorlar yani hani ve çekiniyorlar kursa gelmiyor hani benim dediğim anlaşılmazsa diye korkuyorlar.” (H5)

“...mesela milliyet olarak da Kürt bir vatandaşımız çok iyi Türkçe bilmediği için dışarda anlaşılamadığından kendini içeri kapatabiliyor. He burda biz onun ne demek istediğini artık burda öğrendiğimiz için herkes de anlıyor onu, burda bir sıkıntı yaşamıyor.” (H1)

Göçten kaynaklanan sosyalleşme sorunlarının bir kısmı da farklı kültürlerin birbirlerine önyargıyla bakmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Farklı etnik kimliklere ve/veya farklı kültürlerle sahip kadınların birbirlerine önyargıyla yaklaştığı ve birbirleriyle ilişki kurmakta zorlandığı, sadece akrabaları kendi yakın çevreleri ve hemşerileri ile yoğun iletişim içerisinde oldukları görülmektedir.

“...öğrencilerimizin söylediği şu: Karadenizliler dadaşlarla çok görüşmez, onlar onlarla görüşmez gibi böyle şey bile, itiraflarda bulunanlar var. Hocam nerde o eski komşuluk işte, onlar kendi aralarında eltiler şeyler falan görüşüyorlar bize gelmezler gitmezler. İşte kırk yılın başı bi Cuma okuma yapacaz da işte çağıracaz gelecekler. Kurs ortamında o da sağlanıyor hocam.” (H3)

“Mesela burası muhacir mahallesi muhacir olmayanları çok almak istemiyorlar içlerine anladığım kadarıyla çünkü muhacirler zaten içlerine kapanıklar özellikle Makedonlar, zaten içlerine kapanıklar ve durumları gerçekten çok iyi, çok çalışıyorlar aşırı, ama dışardan birisi geldi mi, Türk, Laz, Kürt, fark etmez özellikle Kürtleri yani almak istemiyorlar içlerine. Komşuluk etmiyorlar çok fazla..mesela burda bakıyorum şey diyo diyor ki hani, önceden bebek mevlüdü olsa bizi çağırılmazdı diyo, olmuştü diyo mesela. Ama diyo şimdi nasıl, e biz kursça zaten arkadaş grubu oluşturduk. Artık bir mevlüdü oldu mu hep beraber gidiyoruz, bi cenaze oldu mu hep beraber gidiyoruz. Bu kurs dışına da yansıyor, kurs dışında da görüşüyorlar.” (H4)

4.2.2.3 Eğitim Eksikliği

Kurumsal eğitim süreçleri bireylerin sosyalleşmesini kolaylaştıran en önemli faktörlerden birisidir. Bu anlamda kurumsal eğitim süreçlerine katılımın süresi arttıkça sosyalleşme de o ölçüde artmaktadır. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığının istatistiki verileri gerekse derinlemesine görüşmelerden elde edilen nitel veriler Kur'an kurslarında eğitim görmekte olan yetişkin kadın öğrencilerin önemli bir kısmının eğitim süreçlerine ya hiç katılmadığını ya da çok az katıldığını ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'an kurslarında eğitim gören yetişkin kadın öğrencilerin büyük bir kısmı ilkokul mezunu ve hiç okula gitmemiş bireylerden oluşmaktadır. Eğitim eksikliği ise kadınların sosyalleşmesinin önündeki en büyük engellerden birisi olmaktadır. Bu durum sosyolojik olduğu kadar psikolojik olarak da olumsuz etkilere yol açmakta, özellikle okuma yazma bilmeyen kadınlar bu durumları dolayısıyla toplumsal hayata katılmaktan çekinmektedir. Bu da kadınların sosyalleşmesine sürekli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

“İşte dediğim gibi zamanında okula gitmemiş bu okul sıralarına hiç oturmamış, o ihtiyacını karşılıyor, sosyal bir ortama giriyor, arkadaşlığı geliyor veyahut da arkadaş ediniyor. Devamında işte ne bileyim toplu geziler piknikler, işte sohbetler ev oturmaları, bunları düzenliyorlar yani sosyal ihtiyaçlarını karşılıyor bence” (H2)

“Biraz daha çekinik oluyorlar hocam yani ben bunu yapamayacam ben bunu öğrenemeyecem çünkü zaten okuma yazma da bilmiyorum ötekisi okuma yazma biliyor ben onun gibi olamam diye zaten 1-0 geride başlıyorlar.” (H5)

“Ve özellikle de okula gitmemiş, okuma yazma hiç bilmeyen hanımlar üzerinde daha çok daha nazik hane de durmaya çalışıyorum. Onlar çok kendilerini çok eksik hissediyorlar.” (H6)

“Ya yıllarca o acıları, hep acı olarak içinde kalmış onların. Ben okula gitmedim beni yollamadılar, beni babam yollamadı, beni hayvanlara yolladı, beni işte çocuklara baktırdılar, kardeşlerimi yolladılar beni yollamadılar, hep içlerinde acı olarak kaldığı için o yara sanki onları böyle biraz kendilerini de geri atmaya sebep olmuş, ama burada gelip de kuranı cüzde ilerlemeleri falan ‘a ben de normalim ya, ben de yapabiliyordum, ben de bak arkadaşlarım gibi okuyabiliyordum’ deyip, hele kuran okumaya başladıktan sonra ‘ha bak benim de bir farkım yokmuş, ben bu acıyı unutabilirim artık’ moduna girip daha rahatlıyorlar açıkçası.” (H6)

“...okusaydım yani ayak altında kalmazdım ayaklarımızda kalırdım yani onun bunun ayağının altında kaldık herkesin ayağının altında işte okuyamadık adam ayaş çıktı her şey vardı bende 2 çocukla kaldım hiç bişey yok ona buna muhtaç kaldım gelirim olsaydı...” (Ö5)

4.2.3 Ekonomik Faktörler

Toplumunu meydana getiren bireylerin, o toplumda varlığını sürdürmesi için, asgari düzeyde toplumun norm ve değerlerini öğrenip, davranış kalıplarını benimsemesi gerekmektedir. Toplumsallaşma veya sosyalleşme diye bu olgu aile, eğitim, gibi toplumsal unsurlar tarafından bireylere öğretilir.

Birey ilk sosyalleşmesini ailede edinir, sonrasında ise eğitim hayatına girerek bu süreci pekiştirmektedir. Bununla birlikte bazı faktörlerden ötürü bu durum sekteye uğramaktadır. Araştırmamız süresince örneklem grubuyla yaptığımız mülakatlar verileri deneklerin eğitim ve öğretime başlanamamasının sebeplerinden bir tanesinin ailelerinin ekonomik yoksunluk içinde olduğunu göstermektedir.

Ailesinin tarım sektöründe çalışması ve geçimini bununla temin ettiklerinden ötürü, ilkokuldan sonra eğitimine devam etmemesini Ö5 şu şekilde açıklamaktadır:

“Köy yerinde dersleri çok güzeldi. Biz hayvancılık çocuk çoluk rençberlik yaptığımız için, ilkokula zor gönderdiler göndermek istemediler...”

Yine aynı katılımcı (Ö5) içinde bulunduğu yoksulluktan ötürü toplumun norm ve değerlerine göre davranmadığı zamanlar olduğu, sonrasında da pişmanlık yaşadığını şöyle belirtmektedir:

“... Bi keresinde ben para buldum dedim hocaya biraz anlattım fazla (miktar da para) değil yani... 30 lira para buldum çeşmede. O parayı gittim harcadım, çoluk çocuk (için)... Marketten (ihtiyaçlarımızı) aldım... (Maddi durumum) yok çünkü... Ona (kurstaki eğitime) dedim: “(Parayı geri) vereyim mi? Ne kadar versem?” ... (Çocukların) beline lastik takacak para yok. 5 kuruş para yok... Ben de bulmuşum onla aldım, lastik... Çocukların beline taktım, iç çamaşırına taktım... (Ama) o da benim içimde kaldı. Benim o parayı almamam gerekiyordu... Zor durumda olduğum için... Zor durumda aldığım için o parayı, harcadım. İçime sinmiyor, ihtiyacı var çocukların...”

Katılımcıların bazısı ise, ekonomik yoksunluktan ötürü kurs içi faaliyetlere katılma konusunda mesafeli görünmektedir. Örneğin Ö26, kendisine yönelttiğimiz gezi, piknik türü aktivitelere katılımının olup olmadığı sorusuna, masraflardan ötürü katılmak istemediğini ama bununla birlikte cami ve türbe ziyaretlerine eşlik edebileceğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“(Para) olmadığı zaman gidemezsin. 5 tane yetim az değil, gidemezsin... oraya gideceksin eğlentiye gideceksin... Onun yerine bi yetimin başını bağlasan daha iyi... Ama hocalara türbelere gitmek olsun onlara gidebilirim.”

Düşük gelirli öğrencilerin, sosyal faaliyetlere katılma konusunda isteksiz olduklarını ama kendisinin bu öğrencileri topluma kazandırmaya, hayatlarına anlam vermeye çalıştığını H6 şu sözlerle belirtmektedir:

“... Eğitim seviyesi düşük ya da eğitim almamış ya da maddiyatı düşük öğrencileri söylersek maddiyatı düşük hanımlar böyle gün ortamlarına girmekten çekiniyorlar. Bu sefer de daha da eksik hissediyorlar o zaman kendilerini. Hani işte hayat o, toplanıp toplanıp bir araya gelip, gün denilen olay orada altınlar paralar dönsün kıyafetler... “Durumum-maddiyatım o şeye uygun değil. O zaman ben hiçbir yere gitmiyorum.” diye daha çok böyle yaşamaya başlıyorlar. Kursa geldiklerinde kursun öyle olmadığını fark ediyorlar... kurslarda hayatın, gün ortamları gibi olmadığını, bizim onları ötelemeyeceğimizi, bizim onları daha çemberin içine almaya çalıştığımızı, topluma katmaya çalıştığımızı fark ediyorlar, buna da seviniyorlar. (Öğrenciler) “... Bazı insanlar bizi yadırgıyordu” diyorlar. Biz diyoruz sizi niye yadırgayalım? bizim için kıyafetiniz önemli değil, eviniz önemli değil, eşiniz önemli değil, siz önemlisiniz... Öyle oluyor eşi acayip içkici adam oluyor. Acayip kadını aldatıyor. Ondan utanıyor tabi kadın bu sefer de girmek istemiyor. Ama her seferinde diyorum ki onların günahı onlara size değil ki ben sizi niye

onun için yargılayayım? Niye yadırgayayım? Bu sefer, çünkü toplum yadırgıyor, onlar arkadaşlık kurmak istemiyorlar. Bir zaman onları içimize çekmeye içimize almaya, "olsun eşin öyle olabilir, sen değiş sen güzelleş, eşinde zamanla güzelleşir" dedikçe; bana "demek ki hayat o arkadaşların dediği gibi değilmiş. Herkes de herkesi yargılamıyormuş yadırgamıyor" diyorlar. Kursları bu şekilde daha çok benimsiyorlar.

Kuran kursu hocaları ile yaptığımız görüşmelerde, kurslarına devam eden öğrencilerin yaşadıkları ekonomik zorluklardan ötürü, sosyal faaliyetlere katılımının sınırlı olduğunu ve bunun önüne geçilmesi için belediye, valilikler, DİB tarafından maddi olarak desteklenmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin H1 bize şunları aktarmıştır:

"Biz onlara pikniğe götürelim desek, araba-vasıta sorunumuz çıkıyor. Çünkü bunu bir yerden karşılayamıyoruz... E herkesin de maddi geliri iyi olmadığı için sıkıntılar yaşıyoruz. Ancak işte dediğim gibi evden yapıp getirdikleri (yiyecek-içecekler ile) kahvaltı gibi sosyal faaliyetler (yapabiliyoruz). Mesela bir türbelere götürdük biz, bir sürü öğrenci, 4 sınıftan araba öğrenci toplayabildik, bunun maddi boyutu yüzünden. Bu noktada gerek belediyeler gerek büyükşehir belediyeleri gerekse müftülükler, Diyanet bu konuya el atmalı bence..."

H2 ise, öğrenci profillerine bakıldığında eğitim durumunun ve maddi durumun öğrencilerin kurs içi dersleri kavramalarında önemli bir etken olduğu, ama bilhusus düşük profilli ekonomik koşullara sahip olanların kavrayışlarının daha kötü durumda olduğunu belirtmiştir:

"Eğitim düzeyi düşük olanlar, tabi şimdi onların anlamaları daha zor... Eğitim düzeyi düşük olanların... Şimdi düşünüyorum, gözümün önüne getirmeye çalışıyorum da... Yalnız eğitim durumu düşük olup da işte maddi durumu iyi olanlarla ve diğerleri arasında çok fark var. Yani onların mesela anlamaları, işte cevap verebilmeleri, ifade edebilmeleri diğerlerinden daha iyi.... İkisi de (eğitim ve ekonomik durumları) etkili. Ekonomik durumu çok etkili gerçekten. Okula gidemese bile, bulunduğu çevreden birçok şey öğrenmiş olarak geliyor ya da anlaması daha ileri oluyor onların. Yani eğitim durumu düşük olup da zengin olan öğrencilerim var, onlar diğerlerine göre çok farklı yani. İşte hem anlama, işte toplumdaki durumu... (Sosyal ilişkileri nasıl?) Sosyal ilişkileri de onların daha iyi. Diğerleri işte ifadede zorluk çektikleri için -bu eğitim durumu düşük olanlar- ilişki kurmakta da biraz daha tabi zorlanıyor ama diğerleri şimdi ifadede rahat oldukları için daha kolay ilişki kurabiliyorlar. Benim gözlemediğim o..."

Kur'an kursu sadece dini ve ahlaki eğitimlerin verildiği bir kurum olmayıp hem öğreticiler hem de öğrencilerin toplumsal bütünleşme adına yardımlaştığı-dayanıştığı bir kurum olduğu, çalışmamamızla ortaya çıkmıştır. Örneğin öğretici H9, maddi durumu düşük seviyede olan bir öğrenciye, kurs içinde tahsis ettikleri küçük görevlerle, ekonomik olarak zor durumda olan öğrencilere destek olmaya çalıştıklarını şöyle anlatmaktadır:

“... Bu yıl şey yaptık, eşi olmayan genç bir arkadaşımız var, eşi vefat etti. Allah rahmet etsin... onun maddi imkanları kısıtlı olduğunu bildiğim için biliyordum yani... Hayır (yani) kendisi anlattığından değil biliyorum yani... Kısmen tahmin de ediyorum, kendisi söylemez öyle de... Gururlu bir insan... Mesela bunu ben maddi imkanı kötü ya da ihtiyacı var anlamında değil de şey olarak söyledim: “Bu yıl şöyle bir şey düşündüm: bu arkadaşımız bizim her gün temizliğimizi yapsın, süpürme vileda işlerini yapsın, kursumuzu sahiplensin, kitlesin-açsın, sabah sobayı yaksın; bizde ona belli bir ücret verelim olur mu? Emek karşılıksız olmaz yani... O zaman kul hakkına girmiş oluruz zaten. Böyle yapalım olur mu?” dediğimde; herkes “olur tabi” dedi. (Onlara dedim ki) “Zaten her yıl sorun oluyor nöbet sistemi. Kimi geliyor, kimi gelmiyor, kimi hasta oluyor falan filan; öbürü diyor“ Neden ben yaptım? O yapmadı madem.” ... Hem bu sorunun da önüne geçmiş oluruz, hem de böyle bir şey yapalım olur mu?” Bunu da tabi açarak sordum. “Olur dediler”. Naif karşıladılar, iyi karşıladılar. Yani olumlu... O arkadaşımıza yardımcı oluyoruz.”

4.2.4 İletişimden Kaynaklanan Problemler

Kuran kursu eğitimine başlamadan önceki dönemlerinde öğrenciler sosyalleşme sürecini sağlıklı bir şekilde yaşayamadıkları için yakın çevre ve toplumda kendilerini ifade etmede, iletişim kurmakta zorlandıklarını ama kurs eğitimi boyunca artık toplumda kendilerinin daha görünür olduklarını ve bu yönde özgüvenlerinin arttığını -deneklerin büyük çoğunluğu- bize aktarmıştır.

Ö1, problemlerini başkasına aktarma konusunda kursun katkısını ifade ederken; “...arkadaşlarla iyi oluyor... Her zaman konuşamıyorsun dertleşemiyorsun en azından kursa geliyorsun bir derdini hocana anlatabiliyorsun, arkadaşına anlatabiliyorsun. Ama hani evde olsan, sürekli çıkıp oraya buraya gidemiyorsun istediğin zaman, en azından böyle çok iyi oluyor.”;

Ö2, eğitim ile birlikte toplumda kendini daha iyi ifade ettiğini, “Bir toplum içine girdiğim zaman rahatça konuşabiliyorum. Ama ondan önce konuşmuyordum. Düşün bir akrabam gelse, onun yanına bile çıkmaz istemezdim, konuşmazdım.” Sözleriyle aktardıktan sonra, bu çekingenliğin asıl sebebinin örf ve ananeler olduğunu şöyle aktarmıştır: “... Yetiştirme tarzından olabilir. Eskiden hani kızlara diyorlardı “Sen çok konuşma, sen çok konuşursan kızsın, bu kadar konuşma, sus bir yerde...” Biz de öyle öyle alışmışız öyle görmüşüz. Yani toplum içine girsem çok sıkılırdım.

Ö5, öncesinde toplum içerisinde kendisinin aşağılandığını, ötelendiğini ama kurs eğitimi ile birlikte mevcudiyetini ve yaşamını anlamlandırdığını şöyle belirtmektedir: “İşte bende bir insanım... Ben dışlanmış bir şey görüyordum kendimi. “Sen kimsin!” derlerdi bana. “Sen kim oluyorsun!” Ben hakikaten bir insan değil miyim diyordum. Dışardan gelme bir sığıntı olarak yaşıyordum hayatımı. Sizin gibi büyük

insanlarla konuştuğkça iyi hocalarla konuşuyoruz, kaynaşılıyorz... İnsanmışım... Bu kursta onu fark ettim ben. Doktora gidince utanıyorum konuşamıyordum. Şimdi zorlansam da sizin gibi büyük insanlarla konuşabiliyorum.”

Sadece toplumsal hayatta değil, birinci dereceden akraba, eşi ve çocukları ile olan diyaloglarında bir iyileşme olduğunu belirten katılımcılar bulunmaktadır. Örneğın Ö19, eşi ile daha sağlıklı ve özgüven içerisinde diyalog kurduğunu bize şöyle aktarmaktadır:

“Kendimi ifade edebiliyorum, sıkıntı yok. Görüşlerimi açıkça anlatabiliyorum. Bu da buraya geldikten sonra başladı... Eşim(e) bile yani... Tatlı dille eleştiri (şeklinde olsa) bile...Belirli bir şeyden sonra birikim oluyor (ve) onun yanlış yaptığını (önceden) söyleyemezdim, kırılır mı acaba? Bir şey mi der, huzur (içinde) olsun diye (söylemezdim) ama şu anda kendimi ifade edebiliyorum onun yaptığının yanlış olduğunu söyleyebiliyorum, eşime-oğluma... Birebir diyalog halinde konuşabiliyorum onlar(la)... Güzel oldu.”

Kuran kursuna katılımın, öğrencilerin sosyalleşmesi ve toplumdaki bireylerle iletişim haline geçmesi adına bir fırsat olduğunu belirten öğretici H1, şunları aktarmıştır:

Tabi burada mesela sosyalleşmek, en çok da birileriyle tanışmak (için bir fırsat) ... Hele de evden yıllarca hiç çıkmamış insanlar geliyor bize mesela. (Kendisini) 20 senedir evinden bir komşusuna bile eşi göndermemiş ama kuran kursu olduğu için buraya gelmiş. Burada da arkadaş ediniyor çevre ediniyor. Bu da onun kendi açısından, dışarıya kendi duygularını belli etmesine sebep oluyor. (H11)

Kuran kursu kimi öğrenciler içinse görev ve sorumluluklar edindiğı, rol ve statü kazandığı bir sosyalleştirici kurum olarak göze çarpmaktadır. Öğretici H3 bu durumu şöyle izah etmektedir:

“Sosyalleşme anlamında da katkıları olduğunu düşünüyorum yani az önce söylediğim gibi, toplum içinde konuşma mesela birlikte bir yerlere gitme veya birlikte hayır işleri kovalama (gibi)... Artık o kadar alıştılar ki bugün bile diyorlar: “Hocam, hadi kermes yapalım! Şunları falan yapalım!” veya işte “Bir kız evlenecek; çeyizine hocam ne yapabiliriz?” gibi benim olmadığım yerde de bu işi götüreceğ şeyler oluştu. Mesela sınıfta, liderler oluştu... Hani hep bana da yılmıyorlar artık...”

Öğretici H5 ise, kurs eğitiminin bazı öğrencilerin Türkçeyi iyi konuşmasına, Türkçe ile iletişim kurmasına yardımcı olduğuna, kendisine sorduğumuz “Öğrencilerin sosyalleşme ihtiyacı olduğunu düşünüyor musunuz? Sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

“Tabi hocam, birçoğunun (ihtiyacı) var. Özellikle benim öğrencilerimin çoğu Artvinli. Artvinlilerde kendi aralarında Gürcüce konuşuyorlar. (Bu dili) Çok (yani sıklıkla) konuştukları için, normal Türkçeyi (Türkiye Türkçesini) konuşamıyorlar yani hani ve çekiniyorlar. (Bu yüzden de) kursa gelmiyor(lar), hani benim dediğim anlaşılmazsa diye

korkuyorlar çünkü. Bunu yaşadım çok fazla. Hatta onları kursa alıştırabilmek için çok uğraştım ben. Şu an çoğu da Artvinli benim öğrencilerimin...”

Öğretici H6 ise, Kuran kursunun öğrencilerin sosyal ilişkilerini geliştirdiğini; onları popüler kültürden ve tüketim kültüründen uzaklaştırdığını belirtmektedir:

“... Kapalı kutu gibiler. Kurslara gelmedikçe aktifleşmiyorlar. Toplumda- kursun dışındaki toplum- maalesef tüketime yönlendiriyor onları... Sadece, günlere gidelim, güne giderken, neredeyse her güne giderken ayrı kıyafet alalım maddiyatı varsa ve günlerde konuşulan muhabbetler veya evimi onlara göre düzenleyeyim kafaları... Orada ne konuşuluyor, televizyondaki hangi filmler diziler onları seyredeyim onlara yetişeyim havası oluyor. Ama kurslara geldikten sonra kurstan daha farklı, yani hayat, kursta hayatın sadece onlar olmadığını, tüketimin illa da gerekli olmadığını, bir eşyanın yıllarca kullanılabileceğini, kullanan insanların da hala var olduğunu fark ediyor kimisi, çok nadir bile olsa. Kursu bu anlamda, bu anlamda sosyalleştiriyor.”

4.3 Kur'an Kurslarının Dezavantajlı Kadınlara Katkıları

Türkiye’de yapılan araştırmalara göre, yetişkinlerin, daha üst seviyede eğitime devam etmek, meslek edinerek aile bütçesine katkıda bulunmak, daha iyi iş sahibi olmak, gündelik yaşama değişiklik katmak, genel kültürü artırmak, evden uzaklaşmak, statü kazanmak, saygınlık kazanmak, boş zamanlarını değerlendirmek, yeni insanlarla tanışmak ve arkadaş edinmek vb sebeplerle yetişkin eğitime katıldıkları belirtilmektedir (Ayhan, 1988; Tekin, 1988). Yaptığımız çalışmada ise kadınların Kur'an kurslarına katılımı ve devam etmelerinde etkili olan faktörler, Kur'an-ı Kerimi öğrenmek, dini bilgileri öğrenmek ve dini daha iyi yaşayabilmek, sosyalleşmek, ani yaşam geçişleri, travmatik olaylar, problemlerden uzaklaşmak, boş zamanlarını değerlendirmek, kursun ortamı vb. olduğu tespit edilmiştir. Kur'an kurslarına kadınlar her ne kadar farklı sebeplerle başlamış olsalar da kursların kadınların yaşantısı üzerinde çeşitli düzeylerde etki ve katlıları bulunmaktadır. Bu katlılar sosyalleşmelerine ilişkin, psikolojik ve manevi katlılar başlıkları altında ele alınacaktır.

4.3.1 Sosyalleşmelerine Katkıları

4.3.1.1 Yeni Sosyal İlişkiler (Yeni İlişkiler Ağı)

Kuran kursu eğitimi, dezavantajlı durumda olan ve sosyalleşmemiş öğrencilerin bir yandan iletişim eksikliklerini giderip, özgüvenlerini kazanmasına neden olurken, öte yandan kendilerine bir sosyal sermaye kazandırıp yeni ilişkiler elde etmesini ve toplumun diğer kesimleriyle diyalog halinde olmasının önünü açmaktadır.

Öğrencilerin kurs ortamında farklı meslek dallarına sahip kişilerle sosyal ağ oluşturmasını ve onlarla iletişime geçme durumunu öğretici H4 şöyle belirtmektedir:

“Farklı (kültürel yapıya sahip, mesleki alanlarda çalışan) insanlar görüyorlar. Belki normalde olsa (zaman geçirip) oturamayacağı insanlarla kursta oturuyorlar. İşte eğitilmiş var üniversite mezunu var, o hiç okuma yazma bilmiyor. Normalde dışarda olsa hiç muhabbet etmeyecek(ler), hiç selamlaşmayacaklar ama burada olunca o, ona bir soru soruyor, o ona bir soru soruyor, (yemek) tarif(i)soruyor. İşte günlük hayatından bir şey anlatırken o ona katılıyor, akıl veriyor, o ona katılıyor derken kurs içinde görüşmeye başladıklarıyla kurs dışında da görüşmeye başlıyorlar. Böyle bir sosyalleşmeye katkısı oluyor.”

Bazı öğrencilerin, kurs öncesi dönemlerinde aynı sosyal çevreyi paylaşımlarında, aynı fiziksel mekânda bir arada bulunmalarına rağmen, ilişki ağlarını öremediklerini ama tesadüfi bir şekilde aynı kursta bir arada eğitim görünce yeni bir ilişki başlattıklarını öğretici H9 şöyle aktarmaktadır:

“Ben ilk geldiğimde düşünün, burada dediğim gibi iki sokak aşağıda ya da bir sokak aşağıdalar evleri yakın ama birbirlerini tanımıyorlar. Sadece diyorlar ki “Ben seni şu cemiyette görmüştüm...” Sonra tanıyorlar, seviyorlar ve benimsiyorlar. Bir kardeş, bir aile gibi... Sonra da böyle olduğu için de ayrıca onlar mutlu oluyorlar. Hani “biz neden bu kadar eksikmişiz! neden bu kadar birbirimizi tanımıyoruz! ilişki kurmadık!” şeklinde bir toparlayıcılığı var.”

Öğrenci Ö17, Kuran Kursu sayesinde yeni arkadaşlıklar edindiğini belirtmektedir:

“Burada daha iyi arkadaş edindim. Daha memnun şey oldum. Onun için sevdim, daha iyi geldim yani. Arkadaş şeyim olsa bir etki görsem, bir daha gelmem yani. (Kurs dışında da burada edindiğim arkadaşlarla) görüşüyorum... Aynı gene yani aynı gidiyorum, muhabbet ediyorum... Mesela gündüzün gidemediysem, bittikten sonra görüşüyorum...”

Ö12 ise kursta edindiği yeni ilişkileri kurs dışında da devam ettirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“...Burada değişik arkadaşlarım oldu gelip gidiyoruz ayda bir kere toplanıyoruz... Görüşüyoruz... Cüz dağıtıyoruz... Birer cüz alıyoruz, onları okuyup toplanıyoruz, orada başlaşıyoruz sonra tekrar başkasına gitmek için karar veriyoruz... Öyle(yani) her ay gidiyoruz birbirimize. Birer cüz alınca, kimisi 2’şer cüz alıyor çok bilenler. Ben az bildiğim için, bir cüz alıyorum. Öyle öyle işte gidip geliyoruz yani kopmuyoruz birbirimizden. (Arkadaşlığımızı) devam ettiriyoruz.”

4.3.1.2 Komşuluk İlişkilerini Geliştirme

Kursta alınan eğitim, katılımcıların gerek kendi özgüvenlerinin artmasına gerek ailesi ile ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtmasına, gerekse yeni ilişkiler kazanmasına katkı sağlamakla birlikte, komşu ilişkilerine olumlu yönde etki etmesi beklenen bir durumdur.

Bilindiği üzere Sakarya ili, farklı etnik köken ve uyuğua sahip kişileri kendi içerisinde barındıran, özellikle Balkanlardan çok fazla göç alan bir yer olarak göze çarpmaktadır. Bir başka ifadeyle bu ilin, farklı kültürlerden oluşan bireylerin bir alanda yaşadığı bir mozaik olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda yer alan katılımcılardan bazısı, örneğin öğrenci Ö7, kurs öncesinde farklı etnik kökene sahip komşularına karşı bir ön yargının olduğunu, ama kurs eğitimi boyunca kültürel arka plana sahip kişilerden oluşan öğrencilerin bir arada iletişim halinde olmasından ötürü bu ön yargının kırıldığını aktarmaktadır:

“... Komşuluk ilişkilerimizde hani biraz öncede de dedim ya, ay o bu millet şu millet gibilerden, şimdi onları yapmıyoruz hani. Ben kendim mesela millet olarak Laz'ım ama hep zannedirdim ki Lazlar çok iyi. Ama hani girince onların kötüsü var, iyisi var; öbür milletin daha iyileri var, onları gördüm.”

Öğrenci Ö19, kurs eğitimi ile birlikte komşularıyla olan ilişki ve diyalogların niteliğinin değiştiğini; artık onları dinin emrettiklerini ve yasakladıklarını aktardıklarını, güzel ahlaka göre davranmalarını tavsiye ettiğini belirtmektedir:

“...Apartmanda yeni bir ortama girdim (taşındım). Hoşgeldin'e geliyorlar. Oturup muhabbet edecekler. O, onu; o onu eleştiriyor veya “şu şekilde oldu, duydun mu?” (Şeklinde dedikodu yapıyorlar). Dedim “ben kapımı kapattım dışarıdan. Komşum ne yapmış beni kesinlikle ilgilendirmez.” Dedikodudan uzak (olmaya çalışıyorum), onlara da bunu aşıyorum... Bana hiç bunu da (dedikoduları) gelip bana anlatmazlar, söylemezler, (çünkü) sevmiyorum... (Kursta edindiğim bilgileri, sosyal hayatımda da) uyguluyorum ve bunu etrafıma da söylüyorum. Bak ben böyle bir şey yaşadım, bu yanlış. Gözetlemek, dinlemek aile felaketine bile sebep oluyor. Komşuluk ilişkilerini bozuyor. Bunları kazanıyor yani burada elhamdülillah.”

4.3.1.3 Sosyal Aktivitelere (Geziler, Piknik, Yemek) Katılma (Farklı Sosyal Ortamlara Girme İmkânı)

Yaptığımız görüşmeler, Kuran kurslarının öğrencilere bir yandan din bilgisi kazanmasına, bir yandan da gezi, piknik, kermes, yemek buluşmaları gibi etkinlikler aracılığıyla onların daha önceden bulunmadıkları sosyokültürel ortamlarda bulunmasına yol açtığını bize göstermiştir.

Ayrıca bu aktivitelerin, farklı eğitim ve ekonomik edinimlere sahip öğrencilerin ders dışında da birlikte zaman-mekân paylaşımına, grup aidiyeti kazanmasına, toplumun farklı alt-kültürel öğeleriyle tanışmasına ve kurs öncesi sosyal yaşantılarına kıyasla bulunma fırsatına sahip olmayacakları sosyal çevrelere erişmesine katkı sağladığı öğrenciler tarafından bize aktarılmıştır.

Yapılan etkinlikler arasında kermes (Ö22), piknik (Ö27), kahvaltı buluşmaları, kitap okuma etkinliği (H9), (Ö35), çeşitli il-ilçe-mekân ziyaretleri (İstanbul [Ö28], Süleymaniye Camii [Ö22], Çanakkale [Ö26], Edirne, Konya [H4], Bilecik [H6], Bursa [H9]), seminerler (Ö23), müftülük aracılığıyla konferanslar (H7), kültür merkezleri (Ö36), Çocukların Yılsonu Kuran okuma müsamesesi (Ö10), özel gün ve geceler kutlaması [kandiller, yerli malı haftası] (H1), hasta ziyaretleri (H2), ev ziyaretleri (H11), hatim programı (H6) gibi etkinlikler sıralanabilir.

Bununla birlikte yaptığımız mülakatlarda, öğrencilerin genel olarak türbe, cami gibi dini mekanları ziyaret etmeye yönelik talepleri olduğu anlaşılmaktadır. Öğretici H6 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Çok hoşlarına gidiyor gezmek ve özellikle manevi olarak onları (dini mekanları) görmek. Yoksa mesela İstanbul'a gideyim gezi yaparken de bir boğaz keyfi yapayım diyen öğrencilerim çok çıkmıyor açıkçası. Manevi olarak camileri görelim, atalarımız, dedelerimiz neler yapmış onları da ziyaret edelim, onların türbelerine gidip okuyalım hocam diye böyle istekler çok geliyor.”

Ö15, huzur evine daha önceden gitmeyi arzulayıp bir türlü gidemediğini ama kurs sayesinde bu hedefini gerçekleştirdiğini şöyle aktarmaktadır:

“... Huzur evine gittik. (Önceden) çok isterdim yani huzur evine gideyim de ziyaret edeyim... (Neticede) hocamız götürdü. Allah razı olsun. Onun sayesinde gittik. Çocuk yetiştirme yurduna gittik, pikniklere gittik... Çok güzel, yani ziyaret etmek bile... Onun (hocası) sayesinde (gittik)... Öyle olmasa kim götürecekti... Her zaman dua ediyorum.”

Kimi öğrenciler katıldıkları sosyal aktivitelerden çok memnun olduklarını ve mümkün olduğunca daha fazlasına katılmak istediklerini, bununla birlikte içerisinde buldukları ekonomik zorlukların kendilerini kısıtladığını belirtmektedir. Ö22 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Gezmeyi çok severim ben... (Örneğin) Yemekler yaptık, içtik; Süleymaniye bahçesinde... Hocam biz araba tuttuk, hepimiz para verdik, yiyecek yaptık... Gene gideceğiz Allah nasip ederse. Bu sefer nereye gidecektik? Kastamonu düşünüyorlar (kurstakiler), bilmiyorum (ben) gene (de). (Kurstaki etkinliklere daha fazla katılmak isterdim ama) çok fazla açılmıyoruz (gidemiyoruz). Bir emekli maaşımız var kızım, o kadar gidebiliyoruz yani. Tabi kursumuz ilerlesin (önümüzdeki günlerde), işte gideriz (o zaman). Ama ne kadar ilerlesek (de) bir emekliliğimiz var, başka bir şeyimiz yok yani. Doğrudan çalışmıyoruz biz, ev hanımıyız...”

Kusa katılım gösteren öğrencilerin çoğunluğu ev hanımı oldukları için ve muhafazakâr bir arka plana sahip kültürel dokunu mensubu oldukları için, kimi zaman eşleri tarafından sosyal aktivitelere katılımı istenmemektedir. Bu bağlamda Ö32, şunları söylemektedir:

“Yok öyle bir şey (sosyal organizasyonlar)! İki sene önce mi bir sene önce mi bir yardım kermesi yapmıştık o da ha bu şeyin altlarını yaptırmıştık öyle bir şey olmuştu. Burası haliflekti... (Onun dışında) öyle (sosyal aktivite yapmadık hiç).(Bir yerlere gitmek) isteriz de gidiliyor, oluyor da eşim göndermez pek... (Yoksa) giden gidiyor her sene oluyor (zaten) ama benim eşim göndermez, bende gitmem...”

Buna benzer bir şekilde Ö34, eşinin Kuran kursu dışındaki kurslara tek başına bir kurs, organizasyona katılmasına müsaade etmediğine ama Kuran kursunun bundan istisna olduğunu belirtmektedir.

“... (Kuran kursuna gelmeme müsaade) ediyor. (Dikiş kursuna ise) yani yakın yer olursa (olabilir)... Bir de eşimde şöyle bir düşünce var; hani kendi akrabalarımız içerisinde fazla kişi giderse- mesela eltilerimle birlikte- o zaman der ki: “Etilerimle birlikte gidiyorsun, kardeşlerinle birlikte gidiyorsun”, o zaman izin veriyor ama tek bir yere gitsem izin vermez hani o şekilde...”

Bunu destekler mahiyette H13, öğrencilerin etkinliklere katılma isteklerinin bazen eşleri tarafından engellendiğini belirtmektedir:

“Onlar (kadın öğrenciler etkinliklere) katılmak istiyorlar, katıldıkları zamanda memnun kalıyorlar ama bazılarının eşleri (onlara) izin vermiyor... Tamamen kıskançlık gibi de diyebiliriz... (Hatta) kursa zor gönderen var. Dediğim gibi mesela müftülüğün programları oluyor (ama) onlara da hepsi katılamıyor, izin sıkıntısından dolayı...”

Bu ifadeler neticesinde şunu söyleyebiliriz ki din, kültürün ve dolayısıyla o kültüre mensup olanların yaşantılarının önemli bir şekillendiricisidir ve hayatlarını çepeçevre sarar. Çalışma konumuza gelecek olursak, ailelerinin rızası olmadığı için (ekonomik yetersizlikler de yer yer bu kararı etkilemektedir) örgün öğrenime katılamamış bireyler, ilerleyen yaşlarında yine aile bireyleri tarafından Kur’an kursu dışındaki diğer kurslara ve aktivitelere katılmaları hususunda birtakım sınırlandırmalara maruz kalmaktadır. Ama yine aynı eşleri, bu öğrencilerin din öğrenimi ve Kur’an-ı Kerim okuma yetisi kazanımı amacıyla Kur’an kursuna katılımına onay vermektedirler. Başka bir ifadeyle, Kur’an kursunun bu dezavantajlı durumdaki öğrenciler için sosyal yaşantıyla ve toplumun diğer bireyleriyle buluşması için yegâne fırsat olduğu göze çarpmaktadır.

Ö5 ise, kurs öncesi dönemde başkalarıyla arkadaşlık kurma, sohbet etme konusunda kayınvalidesi tarafından engellendiğini ama kurs sayesinde bu engeli aştığını şu şekilde belirtmektedir:

“(Kurs sayesinde en büyük kazanımlarımdan birisi) arkadaşlık... kayınvalidem beni kimseyle konuşurmuyordu, işkence yapıyordu, şiddet uyguluyordu, köyde kimseye laf atamıyordum (irtibata geçemiyordum). Burada (ise) arkadaşlık-insanlık çok güzel. Çok

memnun oldum... (Ama kurs öncesi ev yaşantımda) çeşmeye gitsem, (kayınvalidem) evden beni pencereden gözetliyor(du). (Ben de) kimseyle konuş(a)madan (eve geri) geliyordum."

Maddi yoksunluk içerisinde bulunan dezavantajlı öğrenciler, kurs öncesi dönemlerinde katıldıkları etkinliklerde katılımcılar arası ekonomik farklılıklardan ötürü kimi zaman dışlanırken; kurs kapsamında yapılan etkinliklerde artık ötelenmediklerini belirtmişlerdir. Bu durumdaki öğrencilerle kurdukları ilişki ağını H6 şöyle aktarmaktadır:

"Dezavantajlı, eğitim seviyesi düşük ya da eğitim almamış ya da maddiyatı düşük öğrencileri söylersek maddiyatı düşük hanımlar böyle gün ortamlarına girmekten çekiniyorlar. Bu sefer de daha da eksik hissediyorlar, o zaman kendilerini. Hani işte hayat, toplanıp toplanıp bir araya gelip gün denilen olay orada altınlar paralar dönsün kıyafetler... Ben(im) durumum maddiyatım o şeye uygun değil, o zaman ben hiçbir yere gitmiyorum diye daha çok böyle yaşamaya başlıyorlar. Kursa geldiklerinde kursun öyle olmadığını fark ediyorlar. Kurslarda hayatın gün ortamları gibi olmadığını, bizim onları ötelemeyeceğimizi, (aksine) bizim onları daha çemberin içine almaya çalıştığımızı, topluma katmaya çalıştığımızı fark ediyorlar (ve) buna da seviniyorlar. "Aaa o bazı insanlar" diyorlar bizi yadırgıyordu". Biz diyoruz "sizi niye yadırgayalım? bizim için kıyafetiniz önemli değil, eviniz önemli değil, eşiniz önemli değil, siz önemlisiniz". Öyle oluyor eşi acayip içkici adam oluyor. Acayip kadını aldatıyor. Ondan utanıyor tabi kadın bu sefer de girmek istemiyor. Ama her seferinde diyorum ki "onların günahı onlara, size değil ki! ben sizi niye onun için yargılayayım, niye yadırgayayım!" Bu sefer, çünkü toplum yadırgıyor, onlar arkadaşlık kurmak istemiyorlar. Bir zaman onları içimize çekmeye içimize almaya, "olsun eşin öyle olabilir, sen değiş sen güzelleş, eşinde zamanla güzelleşir" dedikçe, bana diyorlar "demek ki hayat o arkadaşların dediği gibi değilmiş. Herkes de herkesi yargılamıyormuş yadırgamıyor(muş)" diyorlar. Kursları bu şekilde daha çok benimsiyorlar."

Bazı öğrenciler, sosyal faaliyet olarak çeşitli konulardaki seminerlere katılmak istediklerini; zira bu seminerlerin kişisel gelişimine katkı sağlayacağını ve dezavantajlılıktan ötürü mahrum kaldıkları temel eğitim ve genel kültür bilgisinin eksikliğini bir nebze olsun giderme fırsatı bulabileceklerini düşünmektedir.

Sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin kurulmasında ve ebeveynlerin- özellikle de annelerin- çocuk yetiştirme konusunda dikkat etmesi gereken hususlar hakkında öğretici bilgiler verilen seminerlerin düzenlenmesini isteyen Ö23, bu talebin gerekliliğini şöyle açıklamaktır:

"Seminerler (düzenlenilsin isterdim) ... Mesela gelişim açısından anne-baba hakkında (bilgi veren seminerler) ...Anneler çok akıllı bir kadın olursa, nesil çok güzel yetişecek... İlla dikiş nakış değil ama ben (im için)seminerler gerçekten çok önemli... Hele ki çocuk, benim için hayat(tır). Bundan sonraki nesil zürriyeti çok önemli. Çünkü mesela sonradan

oldu benim çocuğum bilmeden kaldım 11 yaşında kızıma çok korkuyorum. Hadi öbürlerinde genç bir anneydim her türlü enselerindeydim ama şimdi çok geç diyorum. Hep Allah'a dua ediyorum: "Allah'ım, bana sağlıklı, hayırlı, uzun ömür ver; çocuğumun arkasında hep olabileyim!"... Yani (öğrenilecek-edinilecek) fikirler çok. Her gün tazelenmesi gereken bir olay (realite)...Koskoca(benim) çocuk üniversiteye gidiyordu. Bilgisayarın başında rapor dolduruyor, (raporu hakkında sorduğu soruyu ben bilemeyince bana) diyor ki: "Sen niye bu soruyu bilmiyorsun". Oğlum diyordum "Ben okul okumamışım, okuyan sensin" ... Bazen böyle soruları duyunca seviniyordum ama üzülüşümde oluyordu... "Keşke bir üniversite okumuş olsaydım!" diyorum yani... Hani mesela böyle (bu alanda uzman) hocalar gelip de seminerler (verseydi), anne çocuk hakkında... Çocuk benim için çok önemli! Annelerin güzel yetişmesi için, (bu seminerler gerekli). İçimizde de güzel genç anneler var o(nlara) da (çok faydalı) olabilir..."

Kuran kursu kapsamında katıldıkları etkinlikler sayesinde bu öğrenciler, temel din bilgisi eğitimi konusunda, bu eğitimin erken yaşlarda alınması gerektiği şeklinde bir farkındalığa ulaşabilmektedirler. Öğretici H1 bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"Sosyal faaliyet olarak dini programları seviyorlar... bizim 4-6 yaştaki çocuklarımızın Kuran'a geçme cemiyetlerini çok seviyorlar. Orada sürekli Kuran'a geçme cemiyeti yapılıyor, onları çok seviyorlar ve izlemeyi de seviyorlar. Çocukların okumasına bayılıyorlar hatta "mikrofonun hocam sesini açın, sınıfta da dinleyelim" diyorlar. Çünkü çocukları örnek görüyorlar, onlar. "Keşke bizim de böyle bir imkânımız olsaydı da biz de bu yaşlarda öğrenebilseydik, daha güzel bir şekilde..." diyorlar"

Öğrenciler, dezavantajlılığın getirdiği özgüven ve toplumla bir arada olma eksikliğinden ötürü kurs öncesi dönemlerinde sosyal faaliyetlerde bulunamamasına rağmen, kursun kazandırdığı sosyalleştirme olgusuyla birlikte bu aktivitelerde yer almaya başlamaktadırlar. Örneğin Ö30, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"İlk yıllar (faaliyetlere) çok katılmıyordum ama daha sonra katılmaya başladım... (Dışarıya) fazla çıkan birisi değildim o yüzden ama işte çıktıkça alıştım. Yani hoşumuza gidiyor... zaten çok gezici de birisi olmadığım için ilk zamanlar biraz şey yaptım (mesafeli yaklaştım) ama sonra alıştım. Arkadaş mesela "gidelim!" diyor, "sen olmazsan, bende gitmem" diyor derken böyle gidiyoruz..."

Öğretici H1, yapılan yemek-içecek toplantılarına katılan öğrencilerin etkinliğe katkılarından bahsederken, bu hususta dezavantajlı durumdaki öğrenciler ile diğer öğrenciler arasında farklılıklar olduğunu belirtmektedir:

"(Eğitim durumu düşük olanlar) en fazla kermes, yiyecek kermeslerini (seviyorlar). Çünkü onlar eğitim almayı, sürekli evle haşır neşir oldukları için, daha çok o noktada başarılı olduklarını düşünüyorlar. O noktada başarılı olduklarını düşündükleri için en çok yiyecek

içecek yapıp getirmeyi seviyorlar. Hatta biz bir çeşit diyoruz, o üç çeşit beş çeşit getiriyor mesela...”

Yine H1, öğrencilerin sosyal etkinliklere katıldığını, bundan memnuniyet duyduklarını, katılmak istediğini ve kendilerinin de bu organizasyonların sayısını arttırmak istediklerini ama bununla birlikte öğrencilerin ekonomik yoksunluk içerisinde olmalarının ve lojistik yetersizliklerin bu hedeflerinin gerçekleştirilmesine mâni olduğunu belirtmektedir. Bu tür sıkıntılardan ötürü, geniş yelpazeli bir etkinlik takvimi belirlemektense, düşük imkanlarla yapılabilecek faaliyetleri gerçekleştirebildiklerini ifade etmektedir. İlgili il-ilçe belediyeliklerinin, müftülük ve Diyanet kurumlarının kendilerine maddi destek sağlamalarının, bu engelleri aşmaları konusunda kendilerine yardımcı olacağını düşünmektedir:

“... Hadi genç kızlara (yönelik etkinlikler) var; 4-6 yaşa da var ama bayanlara yönelik en azından sosyal çalışmalar yapılamıyor... biz onları pikniğe götürelim desek, araba-vasıta sorununuz çıkıyor. Çünkü bunu bir yerden karşılayamıyoruz. Maddi (olarak)... Eee herkesin de maddi geliri iyi olmadığı için sıkıntılar yaşıyoruz. Ancak işte dediğim gibi evden yapıp getirdikleri kahvaltı gibi (malzemelerle) sosyal faaliyetler (yapıyoruz) veya yapıp getirdikleri (yiyeceklerle) hemen kursun yakınındaki piknik yeri gibi (yerlere gidiyoruz), ancak öyle... Mesela bir türbelere götürdük biz... Bir sürü öğrenci...(Sadece) 4 sınıftan araba öğrenci toplayabildik bunun maddi boyutu yüzünden. Bu noktada gerek belediyeler gerek büyükşehir belediyeleri gerekse müftülükler (ve) Diyanet bu konuya el atmalı bence...(İhtiyacımız olan, maddi) destek evet en çok. Onların sosyal aktiviteleri için maddi destek lazım...”

“...en azından bunlara sosyal aktivite olabilecek bir şekilde bir araba ayarlanabilse Büyükşehir Belediyesi’nden, onları alıp biz bir yere götürebilsek... Çünkü, yirmi senedir evinden çıkmayan insan için çok büyük bir şey, onun için. Biz geçmiş yıllarda kahvaltıya gitmiştik- geçen yıldır sanırım ya da önceki yıl- dışarıda bir yere kahvaltıya gittik. 50 yaşındaki bayan, ilk defa hayatında kahvaltıya gitmiş. Bu onun için çok büyük bir şey mesela... Ama tabii bu işin maddi boyutunu ele alınca ne oluyor araba gelecek (gerekecek)... (Bundan ötürü bir kısmı faydalanabilirken, özellikle maddi durumu kötü olanlar bu etkinliklerden) mahrum kalıyor. Gidilse de gelemiyor. Haliyle onu biz uğraştırırken sosyalleştirmeye, o mahrum kalmış oluyor. (Sonrasında biz de) daha çok üzülüyoruz, bu sefer. Biz de onun için fazla girişemiyoruz bu tarz şeylere...”

Devamında H1, eğitim veya ekonomik yoksunluklardan ötürü dezavantajlı durumda olan öğrencilerden, sosyal organizasyonlara katılım konusunda ekonominin daha belirgin bir engel teşkil ettiğini bize aktarmaktadır:

“Eğitim düzeyi belki bir ilkokullu öğrencim, maddi durumu iyiyse gidiyor; onda sıkıntı yok. (Bu tür sorunlarla karşılaşıncı, yani diyoruz ki biraz daha hadi gitmeyelim, başka bir şey yapalım. En azından öyle diyoruz çünkü hem araba parası hem oraya gitme parası (söz

konusu oluyor ve ekonomik durumu kötü olan öğrencilerim katılamıyor).O zamanda hep kursa kapalı kalıyoruz (bir yerlere gidemiyoruz) işte... Hani İstanbul bile demiyorum yani Sakarya için diyorum... onun için bir vasıta gerekli. Onun için (Sakarya içi geziye) bile gelemeyecek durumda olanlar oluyor, sırf ekonomi yüzünden..."

Bu açıklamalardan, dezavantajlı durumdaki öğrencilerin, ilerleyen yaşlarında olsa bile, sağlıklı sosyalleşebilmeleri için din öğrenimi ve kurs içi kurulan ilişki ağlarının tek başına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu öğrenciler için yegâne sosyalleştirici unsur olduğu anlaşılan kurs vasıtasıyla, kurs kapsamında yapılacak olan gezi, piknik, kermes, seminer gibi sosyal aktiviteler ile öğrencilerin birbirleriyle iletişim sağlaması, kültürler arası (alt kültürler olsa da) teması geçmesi, ailesi dışındaki toplum üyeleriyle birincil ilişkiler kurmasının zaruri olduğu görülmektedir. İlgili birimlerin sağlayacağı gerekli olan lojistik ve maddi destek, bu öğrencilerin sadece sosyal ilişkiler kurmasına değil; bu dezavantajlı kadınların- yani annelerin- sağlıklı sosyalleşmesine ve onların aracılığıyla daha bilinçli bireylerin-çocukların yetiştirilmesine ve toplumda yer alan farklı din, mezhep, etnik kökene sahip bireylerin birbirlerini içselleştirmesine ve nihayetinde daha kenetlenmiş bir toplumun oluşmasına ön ayak olunmuş olacaktır.

H4 ise duruma göre bazı öğrencilerin bazısının yerine gezi masrafları karşıladığından ötürü öğrenciler arasındaki maddi durum farklılıkların, sosyal aktiviteleri düzenleme konusunda bir engel taşımadığını belirtmektedir:

"Maddi durum hiç problem değil. Onu kendi aramızda hallediyoruz. İşte birileri birilerine sebep oluyor (diğeri başkasının yerine gezi masrafını karşılıyor veya) sadece daha önce gitmişse tekrar istemiyor... Çünkü gidiyorlar (veya önceden gitmişlerdir, illa ki bir şekilde) ... Yani hepsi aktif bu konuda gezi konusunda..."

H1 ile H4'ün dezavantajlı öğrencilerin ekonomik yoksunluk içerisinde olmasının, etkinliklere katılım oranı ve etkinliğin düzenlenmesi hususunda birbirinden farklı görüş beyan ettiği görülmektedir. Şunu söyleyebiliriz ki H1 ile H4'ün öğrencileri arasındaki sosyokültürel-ekonomik profil farklılığı bilinmemekle birlikte, H4'ün ve öğrencilerinin uyguladığı "telafi edici" metodun sürdürülebilirlik durumu ve kapsamı net olarak açıklanmadığı (veya kendileri tarafından da bilinmediği) için bu metodun sorgulanma potansiyeli taşıdığını söyleyebiliriz. Mamafih, H1'in ise yapılması düşünülen etkinliklere ilgili birimler tarafından lojistik ve maddi destek sağlaması gerektiği yönündeki tavsiyesinin daha genel-geçer ve sürdürülebilir bir aktivite çizelgesi oluşturabileceği kanaatindeyiz.

Buna ek olarak, Öğretici H3, kurs kapsamında yapılan sosyal aktivitelerin, öğrencilerinin toplumun farklı alt-kültürlerine sahip bireylerle ilişki ağı kurup tanışmasına-kaynaşmasına

vesile olacağını düşünerek, öğrencilerine bu şekilde motivasyonlar sağladığını ve bunun olumlu bir neticesini aldıklarını yani kursun sosyal ağları güçlendirdiğini şöyle belirtmektedir:

“...Evlere de ziyarette bulunabilirsiniz diyorum... Öyle bir kültür geliştirdi (kurs vasıtasıyla) ...“Gidin, bir ikramlarını siz (görün); bu sefer onlar size ikram etsinler, o mutluluğu yaşasınlar” diye. Böyle bir kaynaşma oluyor, özellikle mültecilerle şeyler arasında. Onlar gelene kadar öğrencilerimizin söylediği şu: Karadenizliler, dadaşlarla çok görüşmez; onlar, onlarla görüşmez gibi... Böyle şey bile, itiraflarda bulunanlar var. “Hocam, nerde o eski komşuluk işte. Onlar kendi aralarında eltiler şeyler falan görüşüyorlar, bize gelmezler gitmezler. İşte kırk yılın başı bir Cuma okuma yapacağız da işte çağıracağız da (onlar anca) gelecekler. Kurs ortamında o da sağlanıyor hocam.” Yani ben sürekli (onlara) şey söylüyorum: “Etnik olarak da buraya tam şeyi, ben Karadenizliyim, eşim doğulu. Bakın!” diyorum “Karadeniz’in kızımı, doğunun geliniyim, böyle... hiçbir sıkıntı yaşamadım. Kültür çeşitliliği güzeldir... birbirimizin yemeklerini öğrenmemiz, işte oturup kalkışımızı öğrenmemiz, kız alıp vermemiz, bunlar bir çeşitliliktir güzelliştir” diye ona vurgu yapmaya çalışıyorum. O ayrımcılık var hocam burada. Hatta roman biliyorsunuz, roman mahalleler var. Onlarla bile güzel diyaloglarım oluştuğunu hissediyorum zaman içerisinde.”

Etkinlikler sadece Kuran kursu öğrencileriyle sınırlı kalmamaktadır. Taziye veya tebrik amacıyla mahalle sakinlerine de ziyaretler yapılmakta, gezilere öğrencilerin tanıdıkları da götürülmektedir. Böylece öğrenci tanıdıkları ile diğer öğrenciler, mahalle sakinleri-öğrenciler arasında bir ilişki ağı kurulup; mahalle içi birlikteliğin ve komşuluk ilişkilerinin pekişmesine katkı sağlamaktadır. Öğretici H4 bu konuda şu örneği vermektedir:

“Kurs dışında da işte hasta ziyareti...Birisi (öğrencilerden) dedi ki: “Mesela benim bir komşum var. İşte eşi vefat etti, kızlarıyla kaldı bir başına” ... Hemen bir şeyler alıyoruz, hep beraber bütün kursça oraya gidiyoruz. Daha önce hiç evine gidilmemiş. Diyor ki: “ben yan komşusuyum (ama) hiç evine girmemişim. O yeni gelmişti (mahalleye taşındı), ben yeni gelmişim (taşındım), (vs.) bir şeyler sebep oluyor ama (işte böyle böyle derken) komşuluk kalkıyor gerçekten. Eee onun kalkmaması için öyle (etkinlikler) yapıyoruz. Sonra pikniklere gidiyoruz. Gittiğimizde işte, (öğrencilerden) bir(inin) evladı, bir(inin) ablası, bir(inin) kardeşi (yani bir şekilde) birilerini yanımızda götürüyoruz. Sonra gezilere gidiyoruz, İstanbul, Edirne Çanakkale, Konya...Eee orada da yine kurs dışından birilerinin olması gerekiyor, otobüsler dolsun diye... Böyle de bir tanışma, kaynaşma oluyor (mahalle sakinleri ve öğrenciler arasında).”

Kurs kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerin öğrenciler üzerindeki bir diğer katkısı olarak, dezavantajlı öğrencilerin daha önceden tatmadıkları sevinç ve duyguları tatmalarına neden olduğu görülmektedir. Eğitimden mahrum olmak ile sonraki dönemlerinde başarı sevincini tatmak arasındaki ilişkiyi H5 şöyle örneklendirmektedir:

“...en son çok mutlu oldukları, bu Mevlit kandilinde ben salavat yarışması düzenledim. Birinci olana da madalya yaptırdım, salavat birincisi madalyası yaptırdım. Yani onun haberi yoktu ama madalya yaptıracağımdan... O kadar mutlu oldular ki böyle gözlerinin parladığını gördüm. Diğer bayanlar “biz de istiyoruz” dediler. Yani “bize de verebilir misiniz? Biz de takabilir miyiz birer günlük...” falan dediler birbirleri arasında. Yani bu onu çok mutlu etmişti... Eee çünkü çocukta da öyledir bu... Madalya almak çok büyük bir şeydir çocuk için de bayan için de öyle. Bence çocuklarla bayanlar arasında bir fark yok hocam çünkü. Çocuklara uygulayabileceğim birçok faaliyeti, bayanlara da uyguluyorum ben. Hayatlarında görmemişler ki okul görmemiş çünkü. Hani okul görmediyse bile, kısa sürede görmüş. O yüzden orada yapılan faaliyetleri bilmiyor(lar). Nasıldır sırada oturmak, işte ders dinlemek nasıldır buraya gelince öğrenmiş (oldu) bayan(lar). O yüzden çok görmüyorum onları bence bayanlar da şımartılmalı, onlar da mutlu edilmeli.”

Eğitimden yoksun kalmış dezavantajlı öğrenciler, kurs içi etkinlikler aracılığıyla- H5'in belirttiğine paralel olarak- genç yaşta eğitim hayatına giren çocuklar ile aynı davranışlar sergilemeye çalışmakta; o duygusal eksikliği gidermeye çalışmaktadır. H13, öğrencilerin bu iştiyakını şöyle açıklamaktadır:

“Ben onlara (eğitim hayatına tabi tutulmamış olan öğrencilere) diyorum zaten bazen böyle yazmaya falan çalışıyorlar, kağıtları oluyor, bazılarının defterleri, kalemleri, silgileri... yani onların bir hasreti var... okuma-yazmaya karşı daha bir özenliler...kalemtraşları bile var... bazılarının (bu heyecanı yaşaması) hoşuma gidiyor, diyorum ki gerçekten hiç öğrenci olmadılar, buraya geldiler (ve) öğrenci oldular. Yazmak istiyorlar... okuma-yazması yok da olan da zar zor yazıyor...”

Bu öğrencilerin birçoğu herhangi bir kursa, örgün eğitime katılmadıkları için ve toplum içerisinde kendilerine yeterince kendisini ifade etme şansı verilmediği için, bu kişiler kendilerini tanıma, kendileri hakkında bir farkındalık oluşma hissinden mahrum kalmışlardır. Öğretici H10, öğrencileri yeteneklerini ortaya çıkartmak için, onların da birtakım becerilere sahip olduğunu kendilerine göstermek için, onları çeşitli etkinliklere yönlendirmeye çalıştığını, şöyle ifade etmektedir:

“Kur'an eğitimi dışında(ki) etkinlikler hakkında konuşursak), şu an bulunduğum kursun seviyesi çok zayıftı. 4 yıllık öğrencilerim de var, daha bu sene yeni gelmiş öğrencilerim de var... Biz öncelikle Kur'an-ı Kerim noktasında nereye gelebiliriz (o probleme odaklanıyoruz) ve çok problemlili öğrenciler olduğu için, artık Kur'an-ı Kerim'in haricinde evinizde farklı neler yapabilirsiniz mesela kitap okuma veya el sanatlarıyla ilgilenip onlara biraz yönlendirmeler yapabiliyorum. Halk eğitimlere yönlendirebiliyorum veya kursta ne yapabiliriz (onu sorguluyoruz). Özellikle yazın öğrencilerde çok yapabiliyorum bunu. Bayanlarda çok yapamıyorum, (çünkü) saatimiz ona müsait değil. Mesela kursa dün boncuklar getirdik. Bunları yapıp bunların her bir tanesinde zikir çekip bir Allah'a olan

zickrini yerine getireceksin. Hem de bunu yaparken, farklı şeyler yapacaksın; (örneğin) ürettiğini göreceksin... (buraya gelen) kadınlar sadece kendilerinin ev işleri yaparken üretken olduklarını değil de dışarıda (da) bir şeyler yaptıklarında üretken olduklarına inanıyorlar. Yani ev hanımı olmanın aslında tamamen rutine bağlı olduğunun farkındalar. Kendileri de ifade ediyorlar. Bunu buraya geldiklerinde, çay sohbetlerimiz oluyor: biz o çay sohbetlerini (yaparken) "sen bundan sonra ne yapabilirsin? Kur'an-ı Kerim'den ayrı kaldığın vakitte ne yapabilirsin sende ne gibi beceriler var" onları ifade ediyorlar (ve biz de) ona göre yönlendirme yapıyoruz. Kursumuzda kermes el sanatlarıyla ilgili ara ara şeyler paylaşıyoruz ama bunu kursun içinde yapamıyoruz tabi ki..."

4.3.1.4 Yardımlaşma-Dayanışma Faaliyetleri Gerçekleştirme

Kursa katılan öğrenciler Kur'an eğitimi, sosyal etkinlikler dışında ayrıca gerek kurs içinde, kurs dışında ve yaşadıkları muhitlerin sakinleriyle bir yardımlaşma-dayanışma ağına dahil olabilmektedirler. Bu yardım faaliyetleri arasında Başbakanlık-Cumhurbaşkanlık gibi resmî kurumların açtıkları yardım kampanyalarına katılım (H7), İHH'nın Yetim Kardeş Projesi'ne katılım (H6), hasta ziyaretleri (H8), taziye ziyaretleri (H13), su kuyusu açtırma (H8), yardım kermesleri (H9), öğrencilere burs verme (H11), ihtiyaç sahiplerine yardım (H1), mültecilere maddi-manevi destek (Ö34) gibi etkinlikler sayılabilir.

Kurs kapsamında yapılan yardımlara göz attığımızda, öncelikle kurs içi ihtiyaç sahiplerine ulaşılmaya çalışılmaktadır. H9, eşi vefat eden bir öğrencinin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için, kurs içinde temizlik görevlerinde istihdam edilmesi yönündeki girişimlerini şöyle aktarmaktadır:

"Şimdi şöyle bir şey var: Mesela bu yıl şey yaptık eşi olmayan genç bir arkadaşımız var, eşi vefat etti. Allah rahmet etsin. Onun maddi imkanları kısıtlı olduğunu bildiğim için-biliyordum yani hayır kendisi anlattığından değil biliyorum yani kısmen tahmin de ediyorum, kendisi söylemez öyle de gururlu bir insan- (ona katkı sağlamaya çalıştık). Mesela bunu ben maddi imkânı kötü ya da ihtiyacı var anlamında değil de şey olarak söyledim; bu yıl şöyle bir şey düşündüm, bu arkadaşımız bizim her gün temizliğimizi yapsın, süpürme-vileda işlerini yapsın, kursumuzu sahiplensin, kitlesin açsın, sabah sobayı yaksın bizde ona belli bir ücret verelim. Olur mu emek karşılıksız, olmaz yani! O zaman kul hakkına girmiş oluruz zaten. (Öğrencilere) "böyle yapalım olur mu" dediğimde, herkes "olur tabi" dedi. Zaten her yıl sorun oluyor nöbet sistemi... Kimi geliyor, kimi gelmiyor, kimi hasta oluyor falan filan, öbürü diyor "neden ben yaptım, o yapmadı madem!" "(Biz o öğrenciyi istihdam ederek) hem bu sorunun da önüne geçmiş oluruz, hem de böyle bir şey yapalım olur mu" (diye sordum). Bunu da tabi açarak (tüm ayrıntıları açıklayarak) sordum. "Olur" dediler. Naif karşıladılar, iyi karşıladılar. Yani olumlu (sonuçlandı). O arkadaşımıza yardımcı oluyoruz. O anlamda aslen yapılabilir de tekrar eskisi gibi ama bakıyorum şimdi "ben şu kadar meblağ olsa yeterli herkes bu kadar

getirsin bu tarihte getirsin” dedim; bakıyorum getirebilen fazla getiriyor, bakıyorum hemen “bu kadar vermek istedim gönlümden bu koptu.” diyorlar.

Yardımlaşma ağı, mahalle sakinleri arasındaki ihtiyaç sahiplerine kadar ulaşmıştır. H5 bir aileye erzak temin etme konusunda yaptıkları yardımı bize aktarırken, bir yandan da öğrencilerin ekonomik durumunun yüksek olmayışından ötürü, yardımı sınırlı yaptıklarını şöyle belirtmektedir:

“Mesela İHH’da bir yetim kardeşimiz var. Bu (yardım etme konusunda) zaten üçüncü senemiz, devam ediyoruz... İkincisi de her ay, herkes bir erzak getiriyor. Onu topluyoruz. Topladıktan sonra (da) bir ihtiyaç sahibi olan aileye götürüyoruz... Sonra başka arada yaptığımız şeyler var hani aramızda ama ben bunu çok büyük boyutlara taşıyamıyorum hocam. Yani mesela “bir erzak paketi getirin” demiyorum bir kişiye. Mesela “sen mercimek, sen nohut, sen un getir; bunları birleştirelim. Daha sonra bunu büyük bir hale getirip, o şekilde verelim. Hani birlikte yapalım ne yaparsak, hem onları da...” (diyorum). Çünkü gelir seviyesi çok yüksek değil hocam benim öğrencilerin. o yüzden ben ona göre davranıyorum. Hani sadakanın öneminden bahsediyorum, bunu uyguluyorum ama ufaktan ufaktan yapıyoruz bunu”

Öğrenciler sadece kurs içindeki ve mahallesindeki ihtiyaç sahiplerine değil ayrıca-imkanları dahilinde- uluslararası yardım kampanyalarına ve mültecilere destek sağlamaya çalışmaktadır. Kurs hocasının ve kendilerinin katkısıyla yurtdışındaki Müslümanlar ve Suriyeli mülteciler için yardım toplamalarını Ö34 şöyle aktarmaktadır:

“... Aaa bir de şey vardı: iki tane kumbaramız vardı, onu unuttum. Biri yurtdışı için Müslüman kardeşlerimiz için, biri de olur da aniden bir ailemiz çıktı yardım gerekiyor (ona kullanırız). Mesela geçen sene bir Suriyeli kardeşimiz çıkmış, gerçekten paraya ihtiyacı olan kardeşimiz. O(elimizdeki) kumbarayı ona (ihtiyaç sahibi Suriyeli’ye) vermişler... Bu sene de topladılar o şekilde...”

Yardımlaşma ve dayanışma içerisinde aktif şekilde rol alan bireyler, toplum tarafından takdir edildiğinden ve toplumun işleyişine olumlu katkılar sağladığı için bir tatminkârlık duygusuna kapılır. Hele ki yardımı yapan bu kesim dezavantajlı olduğunda, önceki yaşantılarında toplumda etkin rol oynama şansını bulamadıklarından ötürü, bu tatmin olma duygusu diğerlerine göre daha yüksek olabilmektedir. H9 bunu şöyle tasvir etmektedir:

“(Yardım yaparken çok memnun oluyorlar, huzur duyuyorlar... Şu var hiçbir şey yapamamalar (bile) çam sakızı çoban armağanı deyip, ellerine bir havlu getiriyorlar kermes düzenlendiğinde katkılarını yapıyorlar, bulunuyorlar onunla. Tabi ki acayip mutlu oluyorlar. Yani yardımcı olmaya çalışıyorlar bana. Onlar o durumda destek olmaya çalışıyorlar işte. “İşin zor hocam! nasıl yetişiyorsun hem oraya hem bizimle uğraşıyorsun hem derdimizi dinliyorsun hem çocuklarınla... hem evin (işleri, uğraşısı) var” falan

(diyorlar). Bana o anlamda, o durumlarda yardımcı oluyorlar. Allah razı olsun karşılıklı oluyor yani...”

Öğrencilerin eğitim hayatından yoksun oluşu ve sonraki dönemlerinde kursa katılım sağlayıp eğitim süreciyle buluşması, onların eğitim olgusuna hassas yaklaşımlarına ve bu yönde bir farkındalık oluşmasına neden olmaktadır. Eğitime katkı sağlama motivasyonu ile, örgün öğrenim gören öğrencilerin maddi ihtiyaçlarına katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Örneğin H10, öğrencilerinin el örgüsü yapıp satarak, gelirini öğrencilere burs olarak vermeyi kendisine teklif ettiğini şöyle belirtmektedir:

“Hepsine (yardımlaşma organizasyonlarına) katılmak istediler. Hani “biz okuma-yazma bilmiyoruz biz bir şeylerden geriyiz ama hocam bizi yönlendir. Ne yapmamız gerekiyorsa yapalım! Mesela o öğrenciler için elimizde tülbent yapalım, patik yapalım (ve) bunu satıp öğrencilere (burs olarak) verelim veya üniversite de okuyan öğrencilere verelim. Biz okuyamadık, en azından okuyan birinin ağzında dua olalım. O öğrenciler (dezavantajlı durumdaki kurs öğrenciler, eğitim sürecinde olan öğrencilere katkı sunmak için) daha fazla çalışıyorlar. Hayatlarındaki öğrenme açlığını yardım yaparak, birilerinin hayatlarına güzel manada dokunmaya çalışarak (tatmin etmeye çalışıyorlar). (Bu yardımları yapınca) kendilerini çok iyi hissediyorlar ve geçmişî yargılamayı bırakıyorlar.”

Kuran kursu eğitimi öğrencilerin sosyalizasyonuna katkı sağlamakta, norm ve değerler sistemleri ile yüzleşmesine yol açmaktadır. Örneğin H1, öğrencilerini topluma iyi örnek olmaları, yardımlaşmayı ve barışı çevrelerinde ikame ettirmeye çalışmaları gerektiğini onlara benimsettiğini şu şekilde izah etmektedir:

“Bize her apartmandan bir kişi geldiğini düşünün, o apartmanda, biz sabır diyoruz ya hoşgörü diyoruz ya herhangi bir olay olduğunda hemen oradaki (kendisinin edindiği) hoşgörüsünü ortaya koyabiliyor. Bir komşusuna hoşgörülü olması gerektiğini anlatabiliyor. Bir kavgada arabuluculuk görevi üstlenebiliyor... Buraya gelen öğrenciler- ki her siteden birkaç öğrenci oluyor veyahut her ada parselden birkaç öğrenci oluyor- bunlar o ortamda düzenlemelere (çevresinin davranışlarını iyi yönde düzenlemeye) gidiyorlar. İşte hoca bize şöyle anlattı böyle anlattı diyerek örneklerle insanlara çeki düzen vermeye çalışıyorlar. Bizim burada yaptığımızı (sergilediğimiz davranış kalıplarını), onlar da mahallelerinde yapmaya çalışıyor.”

Araştırmamıza konu olan dezavantajlı Kur'an kursu öğrencileri, toplumun olumlu yaklaşmadığı dezavantajlı durumdaki diğer kesimlere karşı duyarlılık ile yaklaşabilmektedir. Kursun sosyalleştirici etkisi ile oluşturduğu ilişki ve yardım ağları sayesinde kurstaki öğrencilerin, toplumda ön yargıyla yaklaşılana bireylere karşı daha iyimser ve yapıcı yaklaştığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile Kuran kursu sayesinde bu öğrenciler, toplumun diğer

kesimlerine- yeraltına itilmiş olanlar dahil- erişebilme fırsatı bulabilmiştir. Bu durumu H10 şöyle izah etmektedir:

“Örneğin çocuk evi ziyaretlerinde (bulunuyoruz). Anne-babası ayrı olan çocukların ya da anne-babası belli değil cami avlusuna bırakılmış çocuklara genellikle kötü gözle bakanlar vardı (öğrencilerimiz arasında). Yani sanki onların İslam dışı (olduklarına), yaratılışımıza aykırı yaratıldıklarını düşünenler vardı. (Ama ziyaretler neticesinde zaman içerisinde) merhamet duygularının geliştiğini fark ettim ben. Ön yargıyla (yaklaşıyorlardı). Hatta gitmek istemiyorlardı. “Gerek yok hocam, çok terbiyesiz oluyorlar” falan derken (o öğrenciler); onlara aslında sahiplenmeyi, onları iyileştirmekten daha ziyade onlara nasıl faydalı olabilirim (ve) hayatlarına dokunabilir miyim derdine düştüler. Biz onlara mesela (yardım mahiyetinde) satın alarak bir şey götürmek istemediler. “Hocam biz kendimiz yapalım. O çocuk, bir anne elinden sarma yemenin ne demek olduğunu öğrensin!”. Ben hatta ondan (o diyaloglardan) çok etkilenmişim de gerçekten kadın o niyetle gittiği için çok etkilendi. (Oradaki çocuklardan birisi de)“ben hiç anne elinden sarma yemedim” dedi. Bunun gibi (duygusal) şeyler çok yaşıyoruz yani...”

4.3.2 Psikolojik katkılar

Kuran kurslarının dezavantajlı kadınların sosyalleşmesine olumlu etkilerinin yanında sosyalleşmeyle de bağlantılı olan olumlu psikolojik katkılarının bulunduğu görülmektedir. Bu psikolojik katkılar özgüven, rahatlama-huzur ve manevi danışmanlık-rehberlik başlıkları altında ele alınacaktır.

4.3.2.1 Özgüven

Sosyalleşmeye olumsuz etki eden psikolojik faktörlerde ele aldığımız özgüven eksikliği, çekingenlik ve utangaçlık ile ilgili örneklerden de anlaşılacağı üzere kursa katılmadan önce bu problemleri yaşayan kadınlar bir değişim süreci geçirmektedir. Özellikle bu değişim sürecinde kadınların özgüven duygularının arttığı anlaşılmaktadır. Kur'an kurslarına devam eden kadınlar kalabalık bir ortamda yüksek sesle Kur'an okumanın, hocalara soru sormanın veya hocaların kendilerine sorduğu sorulara cevap vermenin kendilerinde büyük bir özgüven oluşturduğunu ifade etmektedirler. Bu bakımdan Kur'an kurslarının kadınların hayatlarında en önemli psikolojik katkılardan biri olarak özgüven duygusu zikredilebilir. Zira özgüven düzeyi temelde psiko-sosyal uyum süreçleri olarak adlandırdığımız ruh sağlığı içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Özgüven düzeyi, bireylerin hem kendilik algılarını hem de sosyal ilişkilerini, bu çerçevede iç ve dış dünya ile uyumlu ve barışık olabilmelerini etkileyen faktörler arasında değerlendirilmektedir (Esati, 2017). Bu anlamda özgüven duygusunun artması kadınların psiko-sosyal uyumlarına da katkı yaptığı şekilde yorumlanabilir. Özgüvene etkisi açısından Kur'an kurslarında alınan din eğitiminin de katılımcıların üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Zira ergenler üzerinde yapılmış bir çalışmada dindarlığın inanç ve ibadet boyutu

katılımcıların özgüven düzeylerini arttırdığı tespit edilmiştir (Esati, 2017). Benzer şekilde yaşları 18-60 arasında değişen 352 katılımcı ile yürütülen bir diğer araştırmada ibadetleri yerine getirenlerin özgüven düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Mutluer, 2006).

Yapılan çalışmalar yetişkin eğitiminin özgüven duygusunu geliştirdiğini göstermektedir. Yine Kırat'ın (2017) Kur'an kurslarında yürüttüğü çalışmada, kadınların aldıkları eğitim ile psikolojik olarak güçlendikleri ve özgüven duygularının arttığı tespit edilmiştir. Kadınlar ayrıca bizim çalışmamızdaki sonuçlara benzer şekilde bu özgüven duygusunu Kur'an kursunun uzantısı olarak değerlendirilebilecek sohbet, mevlit, toplantı, mukabele gibi ortamlara katılarak artırabilmektedir. Kadınlar kalabalık bir ortamda yüksek sesle Kur'an okumayı başarı olarak değerlendirmektedir.

Özgüven problemi yaşayan katılımcılar Kur'an kursuna katılım süreci içinde geçirdikleri değişimi şu şekilde ifade etmektedirler:

"...özgüven vermesi mesela her yerde. Bir topluma gitsem çok çekinirdim diyorum ya bir duayı bir kadın okudu okuyamadı şimdi mesela özgüvenim var yani okuyabiliyorum yani bir yere bir topluma gitsem bilmeyen olsa ben okuyabilirim yani Yasin, Tebareke, Amme, Cuma süresi ona bazen arada takılıyorum ama okumaya çalışıyorum evimde. ...o zaman daha çok çekingendim hiç konuşamazdım bir harfi soramazdım kimseye şimdi mesela bilmesem diyorum hocam ben burayı nasıl okuyorum bugün mesela sordum 2 tane esre var altta cimin onu katayım mı ayına katmayayım mı belirt dedi geç mesela önceden soramazdım buraya geldiğim zaman açıldım tabi ki." (Ö28)

"...diyorum ya hayatımda u dönüşü oldu, özgüvenim çok arttı. Yani konuşmayı beceremiyorum hocam çok şey anlatmak istiyorum ama nasıl anlatayım bilmiyorum. Çok şey.. Çok. Hani kendimi hiç savunamıyordum. İki kişinin olduğu yere giremiyordum, kendimi savunamıyordum. Zaten evden de hiç çıkmayınca hapis hayatı gibi bir hayat, hani buraya gelince ne bileyim hani, tam yine buranın şeyini eşime yansıtmadım hani sen evden çıktın da bana karşı değiştin gibilerden, asla, daha çok bildiğimi evde eşimle çocuğumla paylaşmaya çalıştım. Hani ben bugün bunu öğrendim sizin de haberiniz var mı? Ya da öğrenin..". (Ö7)

"...katmaz mı daha önce insanların öyle bir yere katılmamışın topluma, mesela kurslara bir yerlere gitmeyince. E buraya gittin daha bir özgüven tabi ki yaşıyorsun." (Ö12)

"...daha çok kendim açıldım insanlarla pek ben dışarı giden bir kişi değildim daha güvenim geldi insanlara karşı...pek beyim vermezdi gezmezdim öyle o yüzden buraya gelince rahat ettim yani hiç gezmeye bile gitmeyi aramıyorum buraya geldim mi." (Ö14)

"...özgüvenim geldi yoktu önceden ben tırsık bir insandım buraya gelince her şeyin üstesinden gelebileceğimi anladım. (Kendimi ifade etmede farklılık oldu) aynen öyle acaba diyorum daha iyi yapabilir miyim seneye de gitsem hocam çok memnun baya da

ilerlediğimi söylüyor yani hedefim daha iyi güzel bir şekilde devam etmek istiyorum.”
(Ö20)

“...gelirken tedirgin oldum acaba öğrenebilir miyim tecvit öğrenebilir miyim okuyabilir miyim? Ben çekiniyorum insanların içinde pek okuyamam sağ olsun Allah razı olsun hocam beni biraz açtı. Yani ben çekingen olduğum için utangaç olduğum için insanların önünde ne biliyim okuyamıyordum sesli okuyamıyordum. Ama şimdi okuyorum yavaş yavaş artık.” (Ö21)

“...tabi oluyor, ben kursa başlayalı kendime güvendim. İster inanın ister inanmayın hocam ben kendime geldim, insan olduğumuzu anladık, Allah'ım bizi böyle yerlerden eksik etmesin. Kurs çok iyi bir şey ben her şeyi buradan öğrendim. Anlatılamayacak şeyler de var böyle insanın içinde, ben her şeyi burada öğrendim.” (Ö6)

“Mesela ben önceden hiç toplum içine girmezdim çok sıkılırdım yani buraya geldiğime bile ailem bile hayret ediyor sen nasıl çıktın oraya. Çünkü hiç toplum içine girmezdim bir sıkıntı basardı ter basardı. Böyle sıkılırdım. Ya konuşmaya bile çekinirdim ama şimdi eşim bile diyor sen kursa gittin dilin açıldı senin, baya konuşuyorsun şimdi diyor. Mesela bir toplum içine girdiğim zaman rahatça konuşabiliyorum. Ama ondan önce konuşmuyordum. Düşün bir akrabam gelse onun yanına bile çıkmaz istemezdim konuşmazdım. ...Doğuştan herhalde bizi ya da yetiştirme tarzından olabilir. Eskiden hani kızlara diyorlardı sen çok konuşma kızsın, bu kadar konuşma sus... Biz de öyle öyle alışmışız öyle görmüşüz. Yani toplum içine girsem çok sıkılırdım. Kursa da gidip gelerek insanla toplumla birlikte olarak, hocamız güzel şeyler anlatarak biz de baya baya öğrene öğrene açıldım yani. O yüzden güzel oldu yani kurs benim için.” (Ö2)

Yine ifadelerden anlaşılacağı üzere zor çevre şartlarında ve çaresizlik içinde olan bazı kadınlar öğrenilmiş çaresizlik durumundan da kurtulabilmektedirler. *Öğrenilmiş çaresizlik, kişinin sürekli olarak kontrolü dışındaki stres unsurlarına maruz kalması sonucu, daha sonra ortaya çıkabilecek kontrol seçeneklerini kullanamaması şeklinde tanımlanmaktadır. Kontrol edemedikleri strese maruz kalan bireyler çevrelerindeki olayları kontrol edemeyeceklerini öğrenirler, bu da kişilerin karşılaştıkları durumları değiştirme güdüsünü zayıflatır* (Karakaş, 2018). Bu anlamda yıllarca psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmış bir katılımcının ifadeleri dikkat çekicidir.

“(Kursta beni en çok memnun eden şey) arkadaşlık. Kayınvalidem beni kimseyle konuşturmuyordu, işkence yapıyordu, şiddet uyguluyordu. Köyde kimseye laf atamıyordum burada arkadaşlık, insanlık çok güzel çok memnun oldum. Çeşmeye gitsem evden beni pencereden gözetliyor kimseyle konuşmadan geliyordum. Burada rahatlık güzel...Yani insan olduğumu öğrendim. Geldiğimde bu kadar düzgün konuşamıyordum. İşte ben de bir insanım ben dışlanmış bir şey görüyordum kendimi. Sen kimsin derlerdi bana sen kim oluyorsun ben hakketten bir insan değil miyim diyordum. Dışarıdan gelme

bir sığıntı olarak yaşıyordum hayatımı sizin gibi büyük insanlarla konuştukça iyi hocalarla konuşuyoruz kaynaşyoruz. Bir insanmışım bu kursta onu fark ettim ben doktora gidince utanıyordum konuşamıyordum şimdi zorlansam da sizin gibi büyük insanlarla konuşabiliyorum.” (Ö5)

Mülakat yapılan kadınların ifadelerinden anlaşılacağı üzere kadınların yaşadıkları değişimde kurs hocalarının önemli bir katkısının olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an kursuna katılan kadınlar için bir diğer psikolojik katkı olarak yetkinlikten bahsedilebilir. Nitekim, Kağıtçıbaşı'na (2007: 90) göre sosyalleşme, yetkinlik içindir. *Yetkinlik, kişinin kendi hayatı üzerinde kontrol sahibi olma, sorunlarıyla etkili bir biçimde başa çıkabilme, davranışı ve çevresi üzerinde değişiklik yapabilme yolundaki becerilere sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır* (Karakaş, 2018). Görüşme yapılan kadınların ifadelerinden yaygın eğitimin önemli bir parçası olan Kuran kurslarına katıldıktan sonra kadınların bireyselliklerinin ve kendi ihtiyaçlarının farkına vardıkları ve buna göre davranma eğiliminde oldukları görülmektedir. Ayrıca kadınlar kendilerini artık daha iyi ifade edebildiklerini dile getirmektedirler. Bireyselliklerinin ve kendi ihtiyaçlarının farkına varan kadınlar kendine vakit ayırma, kendileri için bir şeyler yapma, başarma ve yaşamının mutluluğu ve huzurunu elde etmektedirler. Kursa gelene kadar aile içindeki rolleri ile bağlantılı olarak diğerleri için yaşayan kadınlar artık kendilerine vakit ayırabildiklerini ifade etmişlerdir.

“...kendimi ifade edebiliyorum sıkıntı yok görüşlerimi açıkça anlatabiliyorum bu da buraya geldikten sonra başladı kendimi ifade edebiliyorum eşim bile yani bazen baskı yok ama tatlı dille eleştiri bile yani bazen belirli bir şeyden sonra birikim oluyor. Onun yanlış yaptığını önceden söyleyemedim kırılır mı acaba bir şey mi der huzur olsun diye ama şu anda kendimi ifade edebiliyorum onun yaptığının yanlış olduğunu söyleyebiliyorum eşime oğluma birebir diyalog halinde konuşabiliyorum onlar güzel oldu.” (Ö19)

“Geçmişte iki yıl geldi bana işte az önce bahsettiğim gibi iki tane yani çocukluğundan beri yaşadığı psikolojik bir sonuç, işte ailesi evlendikten sonra bile o yapamaz, o bilemez, o yürütemez, o yönetemez gibi bir takım suçlamalarla yaklaşmış ama biz burda işte neden yapamayasın, tabi ki yaparsın tabi ki öğrenirsin, sıfırdan daha hiç harfleri bile tanımadan gelip yarı dönemde kurana geçip kendine bir güven duygusu oluştuktan sonra da insanlar arasında artık söz hakkı olması ve bunu da her defasında hocam burası bana terapi oldu, ben psikolojik ilaçlarımı burada bıraktım. Herkes aa bak buna nolmuş, çok iyileşmiş, kursa başladıktan sonra benim iyileştiğimi fark ettiler ben söz hakkı almaya başladım artık benim sözüme güvenilir oldu diyen bir öğrencim var mesela en basitinden.” (H1)

“...ama çocuklarım herkes büyüdü yani herkesin işi var gücü var kendi başınayım şimdiye kadar onlara çalıştım şimdi kendime çalışayım.” (Ö19)

“Hocam yıllardır hiçbir şey öğrenmedik, sap gibi yaşadık, çoluk çocuğumuz okusun diye bekledik, şimdi de işte biz bir şeyler öğreneyim diye geldik” diyenler de oldu bize.” (H1)

“...ben ancak torunlarımı 3 tane torunum var benim onlara da bu sene herkes toparlansın çoluk çocuğuna baksın artık ben kendime aktivite yapmak istiyorum dedim. Çünkü 10 yıl 12 yıl boyunca kadın kollarında başkan yardımcılığı yapıyordum. Elhamdulillah orda da götürüyordum sonra rahatsızlığım sebebiyle 3 yıldır ara verdim 3 yıldan beri de bir şeyler yapamıyordum o beni sıkıntıya sokuyordu ama evde de boş durmuyordum bu sene de burası nasip oldu. Kendime ayıracağım vakit olayı var ya ruhumun dinlendiğini hissediyorum.” (Ö23)

4.3.2.2 Rahatlama-Huzur Bulma

Öğrenciler Kur’an kursu ortamında değer verildiklerini ve kendilerini önemli hissettikleri bir çevre olarak tanımlamakta ve kurs ortamında huzur bulduklarını, rahatladıklarını, problemlerinden uzaklaştıklarını belirtmektedirler. Zira yapılan görüşmelerde katılımcılar huzur, rahatlama, stres atma, terapi, kafa dağıtma, problemlerini daha az kafaya takma gibi ifadeleri sıklıkla dile getirmişlerdir.

Huzur ve rahatlama bazı katılımcılar için Kur’an okuyarak, bazıları için kurs ortamında, bazıları için kursta öğrendiklerini ailesine aktarma yolu ile elde ettikleri bir kavrama işaret etmektedir. Yine bazı katılımcılar için problemlerinden uzaklaşmış olmak ya da psikolojik rahatsızlıklardan (depresyon, anksiyete, panik atak, intihar düşüncesi vb.) kurtulmuş olmak ya da bu rahatsızlıkların biraz azalması, maddi manevi sosyal destek görüyor olmak huzuru ve rahatlamayı ifade etmektedir.

“(Kurs bana katkı) sağlıyor, konuşamıyordum ben eskiden yani biraz konuşmam düzeldi daha biraz daha bile var psikolojik tedavi bile gördüm... ahiret için (kursa geliyorum) arkadaşlık edindik dostluk edindik psikolojimin bozukluğundan biraz şey şey ediyordum burada daha kendimi iyi hissediyorum her şeyi öğreniyorum insan olduğumu öğrendim burası çok güzel bir yer... intihar falan düşündüm 2 çocukla gidecek yerim kalmayınca orda her şey yani öyle değilmiş...” (Ö5)

“Tabi (kurs bana problemlerimi çözmemde) baya (yardımcı) oluyor işte kafaya takıyordum oğlum bekarken torunlarımız nasıl evlenecek hocamız hep sabret diyordu Allah bir şey karardı mı Cenab-ı Allah a güven dayan yani bana teselli veriyordu Allah razı olsun.” (Ö4)

“...yani kursu seviyorsun hocanı seviyorsun e çevre yani arkadaş dostlukların var hepsi zaten birbirine bağlıyor... ne biliyim hocamızın açıklamaları insana huzur veriyor... çok sıkıntı çektim ama (antidepresan) kullanmadım yani kendi kendimi anlattım.” (Ö30)

“...rahatlıyorum yani daha huzurlu oluyorum buraya geldim mi gidip işlerimi daha düzenli yapıyorum gelmediğim zaman hiç işim güzel gitmiyor hiç işlerim ilerlemiyor sanki böyle

kendimde eksiklik hissediyorum öyle geliyor bana gittiğim zaman her işimi de yapıyorum yemeğimi yapıyorum namazımı kılıyorum okursam birazcık dersimi okuyorum.” (Ö32)

“Huzur buluyorum burada gerçekten. Buraya kapıdan içeri girdi mi sanki benim evim var mı yok mu, yok... derdim varsa evde, bırakıyorum o derdi, geliyorum buraya...” (Ö6)

“Kur’an’a gelmek bizim için rahatlıyorsun buraya geliyorsun da, her şeyi unutuyorsun evdeki ne telaşın ne şeyin varsa unutuyorsun buraya gelip de... evde de etkisi oluyor tabi. Ben şimdi eve gidince şey etmiyorum öyle her şeyi takmıyorum...” (Ö9)

“Aile problemleri oluyor onun için buraya geldiğim zaman içim rahat ediyor beyim biraz alkolü alıyor. işte biraz ondan sıkıntımız oluyor. evde kızım var 27 ye gidiyor onun biraz psikolojik sorunları var biraz ondan sıkıntılarım oluyor buraya geldiğim zaman daha bir rahatlama hissediyorum maneviyatı güzel buranın feyz alıyorum hani bu sene gelmemeyi de düşündüm ama geldim tekrar bana çok faydası oldu ufakta olsa yanlış bildiğim şeyler varmış onları düzelttim düzeltiyoruz hala severek geliyorum yani hocamızdan da çok memnunuz onu da ayriyeten tekrardan bildireyim... manevi anlamda ben zaten seviyorum okuduğum kuranlardan zevk ala ala okuyom çok hoşuma gidiyor hep okumak istiyorum bana çok iyi geliyor dertlerimi sıkıntılarımı unutuyorum... (Kursa gelmelerini tavsiye ediyorum, çünkü) güzel ben kendi durumumu anlatıyorum mesela ben kendi maneviyatımı orda feyz alıyorum aile gibiyiz orda diyom dertlerimizi anlatıyoz başka dersler görüyoruz” (Ö14)

“Ben evde komalara giriyorum, hasta oluyorum hastanelik oluyorum buraya gelince iyileşiyorum. Terapi merkezi benim için burası... Evde çok hasta oluyorum buraya gelince huzur buluyorum.” (Ö7)

“Stres atıyorum bir de evde kalınca daha bunalım psikolog gibi şeyim oldu biraz ilaç da kullandım... panik atak evham vesvese onu yaptın yapmadın böyle sinir, azıcık bi gıcık bi şey duysam ondan böyle sinirlenicem ellerim evham vesvese o hallerde kalaydum ama buraya gelince Allah’a şükür ancak rahat ediyom. Atıyom biraz geriye... Kur’an okudum mu daha rahat ediyom yani içim rahatlayı yani mesela diyelim daha iyi oluyom yani manevi o yani... (kursa gelince) panik olmuyosun vardır bunda bi sebep diyosun.” (Ö17)

“Buranın ortamı çok iyi, arkadaşlarımızla. Hepsini seviyorum, biri gelmediğinde bir derdi oldu mu biz dertleniriz onun derdinle.” (Ö6)

“Buraya geldiğim zaman huzur buluyorum onun bi etkisi var stresli olduğum zamanlarda ben buraya gelmek çok istiyorum daha rahatım burada hocamı seviyorum beni dinliyor dert arkadaşı gibi bana her şeyde doğru yolu söylüyor anlatıyor okuyor beni çok güzel birey yani hocamı seviyorum.” (Ö20)

“(kurs bana) bana öncelikle mutluluk huzur verdi zaten açıkçası özgüven verdi tabi ki.” (Ö30)

“Mesela şimdi kurana geliyorsun, evdeki olan her şeyi insan unutuyor. Başında bir kere bu. Evde ne sıkıntın varsa buraya geldi mi unutuyorsun.” (Ö9)

“Buraya gelince mutlu oluyorum, mutlu olduğum için evde de bir sıkıntım olmuyor.” (Ö16)

“(Kursa gelmek) insana rahatlık veriyor. Hani huzur veriyor hani her şeyi biliyorum, öğreniyorum iyi oluyor.” (Ö1)

“(Burası) her şey çözmeye katkı sağlıyor. Hepsinin üzerinden geçtik, maddi manevi her konuda yani. Biz evde bir şeyin yokluğunu çeksem burada onu unutuyorsun sanki onu çekmedin. Evde en ufak bir huzursuzluğun olsa buraya gelince hepsini unutuyorsun.” (Ö7)

“Kapıdan girdiğin zaman Allah’ın evine giriyorum diye düşünüyorum tabi ki öyle yoksa ben bundan uzun yıllar önce depremden önce psikolojik yaşadığımız için ben ona hakkını verebilir miyim gibi tereddütlerim vardı veya içeri girdiğim zaman çekingenlik vardı kendimiz hazır değildik ama ben şu an huzur buluyorum.” (Ö19)

“...(buraya gelmek) huzur veriyor bana en önemli katkısı bu kuranı devamlı okuyorum burda da okuyorum yani ezber yapıyorum huzur veriyor bana ya hiçbir sıkıntım yok.” (Ö20)

“Ya ben buraya geldikten sonra huzur buluyom çok rahatım, mesela işe başlamıştım ben bu sene, 2-3 ay gittim, kurs için işi bıraktım kursa geliyorum... bilmiyorum yani kurandan olsa gerek huzur buluyorum ben burda.” (Ö21)

“...(Buraya gelmek) bana öncelikle mutluluk huzur verdi zaten açıkçası özgüven verdi tabi ki.” (Ö30)

Elde edilen bu sonuçlar diğer çalışmalarla da paralellik göstermektedir (Kıratlı, 2017; Zengin, 2015; İnce, 2017b; Işıkdoğan ve Aktürk, 2012; Bulut, 2009). Örneğin, Zengin’in (2015) yürüttüğü çalışmada, Kur’an kursuna geldikten sonra ne tür değişimler yaşandığına dair bulgularda kadınların en çok dile getirdikleri hususların başında kursta öğrendiklerini arkadaş, aile, eş ve çocukları ile paylaştıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanında kadınların sosyal ilişkilerinde olumlu anlamda değişim yaşadıkları, Kur’an, namaz, tecvid gibi dini bilgileri daha iyi öğrendikleri, kendilerini rahatlamış ve iyi hissettikleri, dini konularda daha duyarlı oldukları ve kötü davranışlardan uzak durmaya çalıştıkları görülmektedir.

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi yaptığımız çalışmada kadınların Kur’an kurslarına katılımı ve devam etmelerinde etkili olan faktörler, Kur’an-ı Kerimi öğrenmek, dini bilgileri öğrenmek ve dini daha iyi yaşayabilmek, sosyalleşmek, ani yaşam geçişleri, travmatik olaylar, problemlerden uzaklaşmak, boş zamanlarını değerlendirmek, kursun ortamı vb. olduğu tespit edilmişti. Bahsedilen bu katılım sebeplerinden olan ani yaşam geçişleri ve travmatik yaşantılar dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Kıratlı’nın (2017) çalışmasında da yaşadıkları

ani değişimlerden sonra kadınların kurslara katıldıkları ifade edilmiştir. Bu ani yaşam değişimleri ya da travmatik olaylardan sonra psikolojik sıkıntılarını aşmada ve huzur bulmada kadınların hayatında kurs önemli bir yere sahiptir.

Sonuç olarak, Kur'an kursuna devam eden kadınların eğitim sürecinde özellikle ekonomik ve ailevi sıkıntılarında bir nebze de olsa uzaklaştıkları, bu durumun da kendilerinde ciddi bir rahatlama neden olduğu hatta bazı öğrencilerin sırf bunun için kurslara devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda eğitimin dini içeriği kadınların huzur bulmasına yol açmakta, kendilerini daha iyi hissederek kadınlar bu huzur iklimini evlerine ve aile bireylerine de yansıtmaya çalışmaktadır. Bu açıdan Kur'an kursları öğrencilerin sağlıklı sosyal ilişkiler kurmalarına ve sosyal ortamlarda kendini yeterince ifade edebilmelerine katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum öğrencilerin psiko-sosyal uyumlarına yani ruh sağlıklarına etki etmektedir. Zira birçok çalışma sağlıklı sosyal ilişkinin ruh sağlığı üzerine olumlu etkilerini ortaya koymaktadır (Şentepe, 2016). Sosyal çevre, sıkıntı ve problemli zamanlarda başa çıkmada insanlar için önemli bir kaynaktır.

4.3.2.3 Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Fonksiyonu

Her ne kadar bizim çalışmamızın kapsamı dışında olsa da araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu manevi danışma ve rehberlik çalışmaları ile ilgilidir. Literatürde manevi danışmanlık ve rehberlik yerine ya da onunla ilgili olarak dini danışma ve rehberlik, inanç danışmanlığı, manevi bakım ve danışmanlık, manevi destek, manevi rehberlik, manevi sosyal hizmet vb. ifadelerin yer aldığını görüyoruz (Koç, 2016). Ülkemizde manevi/dini danışmanlık hizmetlerine verilecek isimle ilgili henüz bir görüş birliği sağlanamamış olsa da son zamanlarda "manevî danışmanlık ve rehberlik" ismi sıklıkla kullanılmaktadır. Bu konuda ilk çalışmaları yapan Ok (2015) dini danışmanlığı, seküler ya da dini konularda doğrudan ya da dolaylı olarak eşlik etme, rahatlatma, kolaylaştırma, rehberlik etme faaliyeti veya davranışı şeklinde açıklamaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, zor durumda kalan ve anlam arayışına giren bireylerin kaybettikleri anlamı ve kontrolü kazanma süreçlerinin dini ve manevi referanslarla desteklenmesi şeklinde de tanımlanmaktadır (Ayten, Koç ve Tınaz, 2016: 8).

Ok'a (2008) göre dinî bir kuruma devam eden bireyler, burada görev yapan din görevlisine daha kolay ulaşmakta ve kendisi ile aynı dini düşünce ve duyguları paylaşmasından dolayı görevlinin kendisine karşı takınacağı tavrı ve hoşgörü boyutunu kestirebilmektedir. Din görevlilerinin danışan bireylerle aynı değer yönelimlerine sahip olması, danışanların kendini daha rahat hissetmesine sebep olmaktadır. Bu anlamda din görevlilerinin bireylerin ruh sağlığına katkıda bulunduğu söylenebilir. Uygulamalı araştırmaların verileri bu görüşü destekler niteliktedir. New York şehrinde yaşayan 102 Müslüman ve 22 imam ile yapılan

görüşmelerde katılımcıların %59'unun imamlardan yaşadıkları stres ile ilgili tavsiyeler aldıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların %94'ü de imamı bir danışman olarak gördüğünü belirtmiştir (Rahiem ve Hamada, 2015).

Bu anlamda bireyler yaşadıkları problemlerle ilgili bir destek görmek istedikleri, tavsiye almak istedikleri ya da problemlerine dini anlamda çözümün ne olduğunu öğrenmek istediklerinde güvendikleri din görevlilerine yönelebilmektedir. Kadınlar için de Kur'an kursu öğreticileri ilk etapta ulaşabilecekleri din görevlileridir. Nitekim ülkemizde İnce'nin (2017b) Kur'an kursu öğreticileri ile yürüttüğü çalışmada, öğretmenler, yetişkin kadın öğrencilerin önemli bir kısmının bireysel hayatında mahrumiyetler veya toplumsal problemler yaşadıklarını; öğrencilerin bir kısmı Kur'an kurslarını psikolojik olarak rahatladıkları bir mekân, psikoterapi merkezi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda kadınlar, Kur'an kursu öğreticilerinden psikolojik destek istemekte, onlarla özel problemlerini paylaşmaktadırlar. Yine Diyarbakır örneği üzerinde yapılan bir diğer çalışmada, araştırmaya katılan öğrencilerin %84,6'sı kursa geldiğinde manevi olarak rahatladığı tespit edilmiştir (Işıkdöğün ve Aktürk, 2012).

Çalışmamızda yapılan gözlem ve mülakatlardan kadınların eğitim aldıkları kurs öğretmenlerine çok değer verdikleri, onlara güvendikleri ve onların sözlerini önemsedikleri ve yönlendirmelerine göre hareket ettikleri görülmektedir. Öğrenciler hocalarını sadece bir öğretici olarak değil aynı zamanda bir danışman ve rehber olarak da değerlendirmektedirler. Bu anlamda kadınlar dini konularda soru sormanın yanı sıra bireysel, ailevi veya ekonomik sorunlarını da hocalarıyla paylaşmakta ve problemlerinin çözümü için yardım talebinde bulunmakta; hocalarının söylediklerini de çoğu zaman dikkate alarak uymaya çalışmaktadır. Bu yönüyle Kuran kurslarının öğrenciler için önemli bir manevi danışmanlık ve rehberlik fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle hocalarla yapılan mülakatlarda öğrencilerin zaman zaman aile içi şiddet, ekonomik yetersizlik, aileden birinin (çoğunlukla erkek çocuk veya kocanın) madde/alkol kullanımı/bağımlılığı, ailede süreğen hastalığa sahip birisinin, engellinin veya bakıma muhtaç bir yaşlının olması gibi konularda yaşadıkları/aşamadıkları sorunları hocalarıyla paylaşarak yardım istedikleri görülmektedir. Bu anlamda da Kuran kurslarının (müdahale anlamında olmamakla birlikte ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirme noktasında) önemli bir sosyal hizmet potansiyelini taşıdığı anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin bir kısmının yaşadıkları psikolojik problemleri de (depresyon, kaygı, panik atak, intihar düşüncesi vb), öğretmenlerle paylaştıkları, problemin çözümünü bekledikleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda psikolojik eğitimleri bulunmayan öğretmenlerin öğrencileri tedavi olmaya ikna etme ve doğru adrese yönlendirme noktasında katkı sunduğu görülmektedir. Ancak bazı durumlarda her ne kadar Kur'an kursu hocaları yönlendirmede bulunsa bile öğrenciler maddi imkânsızlıklar, damgalanma korkusu, güvensizlik vb. sebeplerle destek

alabilecekleri ilgili kurumlara gitmemekte; hocanın yönlendirmesine göre hareket etmeyi tercih edebilmektedir.

Sonuç olarak hem bizim çalışmamızda hem de diğer çalışmalarda (İnce, 2017b; Işıkdöğün ve Aktürk, 2012) elde edilen benzer sonuçlar Kur'an kurslarının manevi danışmanlık ve rehberlik fonksiyonu olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Aşağıda bu konu ile ilgili öğrencilerin ve öğretmenlerin ifadeleri yer almaktadır:

"...artık depresyona girmeye başladık evlerde aynı işi yapa yapa burası bize antidepresan gibi geliyor yani depresyon ilacımızı bıraktık diyenler de oldu bize. Buraya başladıktan sonra ciddi boyutta depresyonu olduğu halde ondan kurtulduğunu söyleyen anlatan, ilaçlarını bıraktığını doktorun bıraktığını söyleyen. Hatta bir tanesi panik atağı olduğunu ama burda onu yendiğini, bu gibi güzel sonuçlar alıyoruz." (H1)

"...fazlasıyla. Biz her sabah buraya geliyoruz. Sırayla gelen öğrenci eviyle ilgili bi, ya eviyle ya kayınvalidesiyle, ya eşiyile ya çocuğuyla ilgili sorunlarını mutlaka bize anlatıyorlar. Biz de işte onlara islam ahlakında nasıl davranılması gerektiğini sabir olması, hoş görü olması gerektiğini, mütevazi olması gerektiğini bu gibi şeyler anlatıyoruz rahatlatmaya çalışıyoruz." (H1)

"...mesela eşiyile bir sıkıntısı derdi olduğu zaman nasıl davranacağını bilmiyor veya da nasıl çözeceğini bilmiyor, onu bana soruyor. Yani elimizden geldiği kadar biz de onlara yol gösteriyoruz. Yani onlara tabi çok psikolojik destek çok iyi oluyor." (H2)

"Mesela bir öğrencim vardı eşi ile kötü bir ayrılık aşaması geçirmiş yani kötü bir şekilde ayrılmışlardı. Yani imanımın zayıf mıydı bilmiyorum diyor hani mesela intiharı çok düşündüğünü, çocuğundan da beklediği desteği görmediği için eşi onu terk eder gider tamam da evladımda benim yanımda durmadı bana yardımcı olmadı oysa ben yıllarca onun için o evliliği zaten sürdürmüştüm. Bir vesileyle gelmiş mesela şey diyordu yani ben buraya gelmeseydim, çok farklı bir insan olurum işte belki hayatıma da kast ederdim zaten yalnızdım beni durduracak hiç kimse yoktu diye bir şeyde bulunmuştu hanım. Ben onu mesela onun için ciddi endişeleniyordum yani buradan gittiği zaman gene evde yalnız acaba bir şey yapar mı, konu komşusuna emanet etmeye çalışıyordum işte yalnız bırakmayın, zor bir dönem zor şey hani. Öyle o şekilde hocam, o beni çok etkilemişti mesela. Yani hayata tutumdum hocam evet, hayata tutunmamı sağladı burası benim hocam diye şey yaptı. Hani çok da artık takmamaya başladı. Hatta sonrasında baya uzunca bir zaman sonra bir başka evlilik yaptı yani gayet normal bir hayata döndü yani." (H3)

"...(manevi danışmanlık ve rehberlik) denilebilir. Kesinlikle hocam, kesinlikle denilebilir. Yani ben tam o konuda kendi adıma çok daha donanımlı olmak zorundayız. Çünkü bize geliyor yani yönlendirdiğimiz yere gitmiyor, çoğusu gitmiyor yani. Böyle mesela

belediyede bir iki yere yönlendirdiğim oldu, tanıdık bildik psikologlar falan, hanım. Hani hanım hanıma görüşebileceğiniz birisi diye ona bile gitmiyor. Bu civarın insanı biraz da şey hocam, alış veriş içinde çarşıya çok çıkan hanımlar değil zaten yani. Böyle bir durumda da zaten çok kendi içinde yaşamaya çalıştığı, kimseye söyleyemediği dertler, sıkıntılar. E psikoloğa gitse hani klasik bir algı var ya hani deli misin, işte nedir falan, o kadarlık değilsin, halbuki daha fazlası belki de. O kadar da değilsin diyecekler diye gitmiyor bizimle halletmeye çalışıyor. Biz hani elimizden geldiği kadar takip etme, dinleme ya ben kendi adıma onu yapıyorum, sadece dinliyorum çoğu zaman. Yanlış bir şey söylememek beni haddimi aşan bir şeyde yanlış bir yönlendirme yapmamak adına, ama o bile rahatlatıyor diyorlar.” (H3)

“...(manevi danışmanlık ve rehberlik olarak) yani görülebilir. Şöyle görülebilir, ben kendimi ya da tanıdıklarımı o yetkinlikte görmüyorum ben bir aile danışmanlığı yapamam belki ama öğrenciler öyle görüyorlar.” (H4)

“Görülebilir ama öyle bi eğitimimiz yok ki çok fazla yani bişeyleri anlatmaya çalışıyoruz ama yine de yetersiz kalabiliriz diye düşünüyorum biz dini açıdan sadece.” (H13)

“...fikir istiyorlar hocam. Ne yapabilirim veya yaptığının yanlış mı doğru mu olduğunu danışıyor mesela, dini boyutu nedir diyor hocam ben eşimle aramda şöyle şöyle bir şey yapıyorum o doğru mudur yanlış mıdır? Dini boyutu nedir günaha mı giriyorum diye soruyor mesela, fikir alıyor benden.” (H5)

“İki tane eşi tarafından aldatılmış bu bayanlardan biri de yani yoğun depresyon içerisinde hani aile içerisindeki çocuğun, çocuklarının da bundan çok etkilendiğini bahsediyorlar. Hani kendisi de zaten psikolojisi bozuk ama kursu bırakmıyor, kursa sürekli geliyor. Hani benim böyle bir problemim var işte ben oturayım evde bununla uğraşayım demiyo, kursa geliyor ferahlamaya çalışıyor burda hani sorunlarını çözmeye uğraşiyor. O noktada mutlu oluyorum ben de çünkü bazı insanlar içine kapanıyor sorunları olduğu zaman, kursu da bırakıyor problemlerim var diye, ama bi ilgileniyorum sürekli irtibat halindeyim, arıyorum soruyorum naptın diye soruyorum.” (H5)

“Kursumda bir hanım, evden çıkmayan bir hanımdan bahsediyorlardı sonra kursumuza davet ettik geldi, evden çıkmama sebebi abisini traktörle ezilerek kaybediyor, bu sefer depresyona giriyor. Artık sonradan sonrada diyor ki hocam ben kursa gelmeden önce abimi kaybettiğim zaman resmen benim için hayat bitmişti sanki diye, eşim iki çocuğum olduğu halde sanki dünyam bitmişti diyor. Onun için kimseyle görüşmemiş etmemiş hiç o dönem kapatmış kendini eve, kursa geldikten gittikten sonra tamamen değişti, artık komşuları, diğer öğrencilerim ona ‘emine sen var mıydın? Sen yaşıyor muydun? Sen hayatta mıydın?’ demeye başladılar çünkü emine hanım o kadar değişti o kadar sosyalleşti ki kursla ilgili biz beraber geziyorduk, evlere gidiyorduk o, yani ben olmadığımda kursta köy yerindeydi, hanımları toparlıyordu vs. ve şu anda öğretici, az olduğu için sayı. O Onlara yaz kursu veriyor, şey yapıyor, yani benim yerimi sanki devam

ettiriyor. Bunu söylüyor diyor ki ben abimi kaybettiğim zaman tamamen bittiydim, kapattıydım kendimi ama kurs beni yeniledi. Kursu geldim sanki yeniden doğdum ve ondan sonra da daha toparladığımı, en çok aklımda kalan bu.” (H6)

“...evet kesinlikle her öğrencimizin bi psikologla ya da bu noktadaki uzmanla görüşme gibi bir imkânı maalesef yok bi çok öğrencimiz bunları saklanması gereken şey olarak gördükleri için ilk başvuru noktaları bizler oluyoruz...her problemlerini bizimle paylaşırlar bizde elimizden geldiğince onlara yardımcı olma noktasında katkı sağlıyoruz.” (H7)

“...kesinlikle ve kendileri de böyle söylüyorlar, ben bi psikoloğa gitsem inanıyorum ki sadece tıbbi terimlerle konuşacak ama hocam biz burada Allah'ın ayetlerinden bizlere nasıl davranılması gerektiğini bizim nasıl davranmamız gerektiğini öğreniyoruz o yüzden ben hastaneye gidip psikologtan terapi almaktansa sizden almayı tercih ediyorum diyen çok öğrencim olmuştur hatta dün bi tanesi geldi ben artık kesinlikle isyan ettiğimi fark ettim ve problemin bende olduğunu kendim hayatıma çok fazla kıskaçın içerisine sokmuşum aslında hayatımda o kadar büyükte bi problem yokmuş ama ben büyümüşüm problemin ben olduğunu bunu da bana siz kazandırdınız hocam diyorlar.” (H10)

“Hep sorunlarımızı onunla paylaşıyoruz. Bulunuyor tabi şunu şöyle yap diye... önemserim. Onun sözlerini, çünkü o her şeyi iyi bilir, okumuş insan iyi bilir, biz cahiliz hocam.” (Ö6)

“Hocayla yalnız kaldığımız zaman daha bir içimizi döküyoruz hani kalabalıkta değil de. Yalnız kalınca hocam işte şöyle bir sıkıntı var, o tabi her zaman – onu ne kadar anlatsam azdır, eşi var mı Adapazarı'nda bilmiyorum – daha bize bir defa ay ben şunu bilemedim şu an cevap veremem, rahatsızım gibi bir defa bile bizi terslediğini bilmiyorum. Hani içini dökünce insan, o da bize daha çok teselli veriyor o sıkıntıyı hiç yaşamamış gibi oluyorsunuz.” (Ö7)

“Çok iyidir Allah razı olsun biz çok memnunuz yani bir derdimiz olsa sorar üzüntümüz olsa niye gelmedin niye üzöldün sorar yani çok iyi... tabi bazı olur sorar moralin bozuk olduğunda paylaşıyoruz bizde yardımcı oluyo o da takma kafana olur...” (Ö19)

“...oluyor hocam mesela, çocuklarla oluyor. Yakın birine anlatamadığın zaman hocamıza gidip paylaşıyoruz mesela. Hani o daha bilgili dini konularda.” (Ö24)

“Onunla paylaşırım yani bi yol açar mesela böyle olur sabret mesela bi sorunum olsa bişeyim olsa ya eşimden olsa ya ailesiyle beraber olsa hani hocamız çok iyidir Allah razı olsun yardımcı olur yani...” (Ö32)

“...paylaşırım çünkü dedim ya çok sevdim hocamı ben Allah razı olsun sizlerden iyi olmasın çok iyi ama rehberlik yol göstercene inanıyorum ben hocamızın.” (Ö33)

“Mesela burada hocamla bazen bazı sorunlarımı paylaşırım ee hani birazcık daha insan açılıyo artı hani o dertlerin o sıkıntılarının hep içinde kalmıcanı öğreniyosun hani eğitim

sürecinde ve biraz paylaştığında azıcık içinde rahatlıyo tabi dedikodu manasında demiyorum ben önüne gelene anlat gibisinden değil de hani gerektiği yerde gerektiği kişiye... hocama danışma sebepim de yani onun altında yatan bi ilim var İslam ilmi var o da İslam ilmine dayanarak konuşuyo ona güvenerekten zaten soruyom hani bilsem ki hocamız İslam dinini değilde farklı bi hani böyle kadınlığına nefsine güvenerek bi söz söylese tabi hani tatmin olmam yani güvenmem ama biliyorum ki İslam a dayanarak o şekilde kaynaklar veriyö o şekilde bi yol çiziyo elbetteki dikkate alıyorum.” (Ö34)

“...mesela bunaldığım zaman konuştuğum zaman o diyor sevabı çok büyük, imtihan dünyası, her şey insanın başına gelebilir hepimizin ayrı ayrı dertleri var o yüzden sabretmek en güzel şeydir diyor.” (Ö36)

4.3.3 Manevi Katkıları

Kadınların Kur'an kurslarına katılım ve devam etmelerindeki en önemli faktörlerden biri Kur'an-ı okuma ve dini bilgileri öğrenme isteğidir. Bu anlamda Kur'an kurslarının kadınların manevi yaşantısı üzerinde de katlıları olmaktadır. Zira kurs ortamında aldıkları dini eğitimin onların maneviyatları, dindarlıkları, dinsel yaşantıları ve dini davranışları üzerinde etkilere sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca kadınların kurslarda öğrendikleri bilgilere son derece güvendikleri ve günlük hayatlarında bu bilgileri uyguladıkları görülmektedir. Ayrıca kadınların, kursta öğrendiklerini arkadaş, aile, eş ve çocukları ile paylaştıkları; Kur'an, namaz, tecvid gibi dini bilgileri daha iyi öğrendikleri; kendilerini manevi olarak daha iyi hissettikleri; dini konularda daha duyarlı oldukları; kötü davranışlardan (sigara içmek, dedikodu yapmak vb.) uzak durmaya çalıştıkları; yaşamlarını daha anlamlı hale getirdikleri; hayatlarını düzene soktukları; hurafe ve batıl inançlar konusunda bilinçlendikleri de yine ifadelerinden anlaşılmaktadır. Hurafe ve batıl inançlardan uzaklaşmaları dini ve manevi yaşantılarını daha kaliteli hale getirmektedir.

Bunun yanı sıra kursta öğretilen sabır, dua etme, yardımlaşma, destek olma (bireysel ve sosyal), tevekkül etme, anlam bulma, şükretme, affetme gibi değerler de öğrencilerin manevi yaşantılarına ve manevi iyi oluşlarına katkı yapmaktadır. Ülkemizde son yıllarda (Pehlivan, 2018; Acar, 2014) çalışılmaya başlanan manevi iyi oluş kavramı, bireyin inancına dair öznel bakışı ya da bireyin kaygılardan uzaklaşması ve anlamını bulması olarak tanımlanmaktadır (Gastaud ve diğ., 2006; Paloutzian, 2016). Manevi iyi oluş, bireyin kendisi, çevresi, dini ve Tanrısı ile ilişkili, öznel, kişisel tecrübeleri konu alan, yaşamın anlamı ve yaşam memnuniyetini içeren çok boyutlu ve öznel bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Acar, 2014).

“Maneviyatıma çok iyi geliyor sıkıntıları burada gideriyorum.” (Ö14)

“Manevi çok (katkı sağlıyor), huzur buluyorum yani, en kısası huzur buluyorum, kendimi rahatlatıyorum hani. dünya işi çünkü sabah kalkıyorum mesela sabah namazda kalkıyorum çocukları okula yolluyorum bu sefer yani yatmam öyle. İş iş iş bu sefer saat 12 ye kadar iş yapıyorum ama şimdi 12 ye kadar kurundayım 12 den sonra gidiyorum dünya işiyle uğraşıyorum en güzel bu.” (Ö36)

“Tabi (kurs bana problemlerimi çözmemde) baya (yardımcı) oluyor işte kafaya takıyordum oğlum bekarken torunlarımız nasıl evlenecek hocamız hep sabret diyordu Allah bir şey karardı mı Cenab-ı Allah a güven dayan yani bana teselli veriyordu Allah razı olsun.” (Ö4)

“...yani kursu seviyorsun hocanı seviyorsun e çevre yani arkadaş dostlukların var hepsi zaten birbirine bağlıyor... ne biliyim hocamızın açıklamaları insana huzur veriyor... çok sıkıntı çektim ama (antidepresan) kullanmadım yani kendi kendime atlattım.” (Ö30)

“...rahatlıyorum yani daha huzurlu oluyorum buraya geldim mi gidip işlerimi daha düzenli yapıyorum gelmediğim zaman hiç işim güzel gitmiyor hiç işlerim ilerlemiyor sanki böyle kendimde eksiklik hissediyorum öyle geliyor bana gittiğim zaman her işimi de yapıyorum yemeğimi yapıyorum namazımı kılıyorum okursam birazcık dersimi okuyorum.” (Ö32)

“Buraya geldiğim zaman daha bir rahatlama hissediyorum maneviyatı güzel buranın feyz alıyorum hani bu sene gelmemeyi de düşündüm ama geldim tekrar bana çok faydası oldu ufakta olsa yanlış bildiğim şeyler varmış onları düzelttim düzeltiyoruz hala severek geliyorum yani hocamızdan da çok memnunuz onu da ayriyeten tekrardan bildireyim... manevi anlamda ben zaten seviyorum okuduğum kuranlardan zevk ala ala okuyorum çok.” (Ö14)

“Kur'an okudum mu daha rahat ediyorum yani içim rahatlıyor yani mesela diyelim daha iyi oluyorum yani manevi o yani...” (Ö17)

“İlk başta benim şu camiye geliyorum ben bundan bir buçuk ay öncesine kadar sigara kullanan biriydim dışarı çıkıp sigara içerdim bir buçuk ay önce sigarayı bıraktım ...hocam çok güzel motive etti yaparsın abla arada bi stresi oluyo çünkü uzun yıl yani 30 yılı da geçti kendim için oğlum istediği için dedim bırakıyorum bıraktım elhamdulillah Allah herkese nasip etsin bakıyosun o parmaklık sigara paketinde ters çevirdim görmek bakmak.” (Ö19)

“...şimdi Allah yalanı sevmez, ben çok hocam şeydim ama kuranı bilmiyordum etmiyordum, kendimeydim. Kimseye karışmazdım, dedikodu der bu tarafa geçerdim ama tabi ki bunları bildikten sonra daha etkilendim. Daha dedim böyleymişim daha iyisini yapayım.” (Ö25)

“Mesela ister istemez kadınların hepsi-dedikoduyu gerçi fazla sevmem ama- mesela hoca diyor ki kaşınız gözünüzle bile işaret etmeyin, şuna bak falan hani. Mesela yapmıyordum gerçi hani öyle şeyler ama gene de özen gösteriyorum yine de.” (Ö36)

“İnsanlar tabi ben bunu yıllardır biliyorum dinliyorum da dedikodu gıybet o konu da çok daha dikkatli olmaya uğraşıyorum çünkü biz diyoz ki olanı anlatıyoruz olan dedikodu da olmayan iftira onun için yani burada bunları konuştukça daha da benim sevmediğim şeyler bunlar ama insanlar bazen boşa gelebiliyor dikkat etmeye çalışıyorum yani.” (Ö14)

“Tabi ki var, şimdi en çok benim dikkat ettiğim senle beraber otursak bir şey paylaştık birini tarif etsen acaba dedikoduya girer mi diye daha çok çekingen kalırım yani.” (Ö16)

“Tabi hocamın sohbetini dinledikten sonra dedikodudan uzaklaşmağa uğraşıyorsun, komşularla iyi geçinmeğe uğraşıyorsun, eşinle çoluğunla çocuğunla daha güzel bir şeyle, her katkısı oluyor hocam.” (Ö16)

“Kur'an öğrenmenin dışında en önemli sebep.. Herhalde kişiye göre değişir, kimi maneviyata önem verir kimi der ki ya bak kuran öğreniyor orası bir mabet, kutsal bir mekân, ben gideyim evde ne yapacağım, üç saatim kursta durayım üç saat Allah'ın rahmetini alayım da diyen olabilir. Kimisi belki eşi bile yoktur ölmüştür, çevresinde çoluğu çocuğu yoktur, tek başıma ne yapıcım gideyim arkadaşlarımla olayım diyen var. Bu şekilde kişiye göre değişir diye düşünüyorum, çünkü böyle söyleyenler var. Evde olsak hocam televizyon seyredecektik, müge anlıyı izleyecektik ne yapacaktık diyorlar en azından buraya geliyoruz biraz kuran okuyoruz biraz okuyanları dinliyoruz, sizi dinliyoruz bir şeyler öğreniyoruz, buradan rahmetten istifade ediyoruz diyorlar. Kimisi de işte zaten yalnızım ne yapayım diyor, sizle olmayı daha çok seviyorum evde yatabilirdim de diyor mesela, 11'e 12'ye kadar yatabilirdim de diyor ama sizle olmayı seviyorum burada olmak bana iyi geliyor diyor, uykudan iyi geliyor diyor, o şekilde tercihte bulduklarını söylüyorlar, bu şekilde tercih ediyorlar kendilerine göre.” (H6)

“...kesinlikle katıyor. Bir hanım diye ifade edilmesi onlara önem verilmesi işte bir şeyler öğretilmesi bir şeylerin düzgün anlaşılması çünkü çok batıl inanç var o kadar çok batıl inançlar hurafeler var ki doğrusunu öğrendikçe iyi ki kursa gelmişiz iyi ki bunları öğreniyoruz diyorlar hep dua ediyorlar yani.” (H13)

“...olumlu katkı sağlıyor yani dediğim gibi kendilerine biraz daha güvenleri geliyor kendilerinin daha önemli olduklarını düşünüyorlar hem de bilgileri de gerçek bilgi oluyor yani hurafe çok bilgi var o kadar bilgi karmaşası var ki o hurafelerden kurtulmuş oluyorlar elimizden geldiğince tabi ki sorulara da bağlı onlar sormasa bizim zaten haberimiz olmaz ne tür inançları var ama çok var o kadar hayatı zorlaştırıyorlar ki o inançlarıyla biz sanki daha böyle hayatta sadeleştiriyoruz daha yaşanır hale getiriyoruz.” (H13)

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de yaşanan 28 Şubat sürecinden en fazla olumsuz etkilenen kurumlardan birisi de Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Bu süreçte benimsenen ilgili politikalar kuruma ayrılan bütçenin daraltılması, yeni alım yapılmamasından dolayı personel sayısının azalması, öğrenci yokluğundan çok sayıda kursun kapanması gibi sonuçlara yol açmıştır. Ancak özellikle son on yılda din politikalarında yaşanan değişim Diyanet İşleri Başkanlığının daha etkin bir şekilde hizmet vermeye başlamasına yol açmıştır. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hemen her mahalle ve köyde bir Kur’an kursu açılarak oldukça geniş bir kitleye hitap edilmeye başlanmıştır. Bugün itibariyle 16 bine yakın Kur’an kursunda 7 yüz bineyakın öğrenci eğitim görmektedir. Bu sayının yaklaşık 6 yüz bini kadındır. (DİB sitesinde bu konu ile ilgili iki farklı rakam bulunmaktadır. Toplam öğrenci sayısı 1.002.417 olarak görülürken kadın öğrenci sayısı 567.691 erkek öğrenci sayısı 107.012’dir.)Bu öğrencilerin yüzde 70’i 18 yaş üzeri (yetişkin) ve yüzde 80’i kadınlardan oluşmaktadır. Kur’an kurslarında eğitim görmekte olan öğrencilerin eğitim durumlarına bakıldığında ise yüzde 50’sinin ilkökul ve altı (düşük) eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında yapılan gerek gözlemler gerekse derinlemesine mülakatlar Kur’an kurslarında eğitim gören/görmekte olan yetişkin kadınların önemli bir kısmının çeşitli sosyoekonomik ve sosyokültürel nedenlerden dolayı dezavantajlı bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Kadınların dezavantajlı olmalarının en başta gelen sebebi eğitim seviyesinin düşük olması olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim eksikliği bir meslek sahibi ve dolayısıyla gelir getirici bir iş sahibi olamamaya sebep olduğu gibi toplum içerisinde daha düşük bir statüye ve fırsat eşitsizliğine yol açmaktadır. Kur’an kurslarında eğitim gören yetişkin kadınların dezavantajlı olmalarının diğer önemli sebebinin ekonomik yetersizlikler olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin önemli bir kısmı orta ve alt gelir grubundan oluşmakta, özellikle yapılan mülakatlarda bu durumun öğrencilerin birçok fırsattan yararlanmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Sosyoekonomik ve sosyokültürel düzeyleri düşük olan kadınların dezavantajlılık durumu hayatlarını birçok yönden olumsuz etkilemekle birlikte çalışma kapsamında kadınların sosyalleşme noktasında birçok sorun yaşadığı, Kur’an kurslarının ise kadınların sosyalleşmesine olumlu birçok katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda Kur’an kurslarında eğitim gören dezavantajlı kadınların sosyalleşmesine olumsuz etki eden faktörlerin psikolojik, toplumsal ve ekonomik sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir.

Hem Kur’an kursu öğreticileriyle hem de öğrencilerle yapılan mülakatlar kadınların sosyalleşmesine olumsuz etki eden psikolojik faktörler temelde özgüven eksikliği, çekingenlik ve utangaçlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin yaşadığı özgüven eksikliği, çekingenlik, utangaçlık onların toplum içine çıkmada tereddüt yaşamalarına, kendilerini doğru

ifade edememelerine ve sosyal etkinliklere katılma noktasında isteksiz kalmalarına sebep olabilmektedir.

Kur'an kurslarındaki dezavantajlı kadın öğrencilerin sosyalleşmesinde toplumsal faktörlerin önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir. Mülakatlardan elde edilen veriler kadın öğrencilerin sosyalleşmesine olumsuz etki eden toplumsal faktörlerin aile, göç ve eğitimle ilgili sorunların etrafında toplandığını göstermektedir. Kadınların sosyalleşmesine olumsuz etki eden ailevi faktörlerin genellikle geleneksel aile yapısından kaynaklanan sorunlarla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel yapısını koruyan ailelerde yaşamakta olan kadınların, kendilerine önemli bir sosyalleşme imkânı sağlayan Kur'an kurslarına gidebilmelerinin kocalarının veya kayınvalidelerinin iznine tabi olduğu görülmektedir. Sosyalleşmenin önündeki bir diğer ailevi neden ise aile içi psikolojik şiddet olarak karşımıza çıkmakta, bu şiddeti uygulayanların ise genellikle kocalar olduğu görülmektedir.

Kadınların sosyalleşmesinin önündeki engellerden bir kısmının da göçe bağlı nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Elde edilen veriler kadınların sosyalleşmesine olumsuz etki eden göçle ilgili sorunların bir kısmının dil ve iletişim ile ilgili olduğunu, bir kısmının da farklı kültürlerle sahip olan birey veya ailelerin birbirlerine önyargıyla bakmasından kaynaklandığını göstermektedir.

Kur'an kurslarında eğitim gören dezavantajlı kadınların sosyalleşmesinin önündeki engellerin önemli bir kısmının da ekonomik yetersizliklerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu anlamda sosyoekonomik düzeyi düşük olan kadınlar toplumsal hayata katılmada sorunlar yaşamaktadır. Bazı Kur'an kurslarındaki dezavantajlı kadınların büyük çoğunluğu ekonomik yetersizlikler içerisinde yaşamını sürdürdüğünden çok dar bir çevre dışına çıkamamaktadırlar. Kurslarda düzenlenen sosyal faaliyetler onları bu çevrenin biraz daha dışına çıkararak özgüven kazanmalarını sağlamaktadır.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular Kur'an kurslarının dezavantajlı kadınların sosyalleşme konusunda yaşadıkları sorunların ortadan kalkmasında veya azalmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kuran kursları her şeyden önce dezavantajlı kadınların iletişim eksikliklerini giderip, özgüven kazanmalarına neden olurken, bir taraftan da bir sosyal sermaye kazandırıp kadınların yeni ilişkiler kurmasını sağlamakta ve toplumun diğer kesimleriyle diyalog halinde olmasının önünü açmaktadır.

Kur'an kursları hizmet verdiği mahalle veya köyde yaşayanların komşuluk ilişkilerini geliştirmelerine önemli katkıda bulunmaktadır. Kurslardaki eğitim süreci kadınların komşularıyla olan ilişki ve diyaloglarının niteliğini olumlu yönde etkilemektedir. Farklı sosyoekonomik ve sosyokültürel çevrelere ve seviyelere ait kadınlar kurs dışında sosyal

etkileşim ve iletişime girme konusunda kısıtlılıklar yaşamakta ancak Kur'an kurslarında her düzey ve çevreden kadın birbirinin farkına varmakta ve güzel ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişki kurs dışına da yansımakta ve komşuluğun güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Kuran kurslarının dezavantajlı kadınların sosyalleşmesine olumlu etkilerinin yanında sosyalleşmeyle de bağlantılı olan olumlu psikolojik katlılarının bulunduğu görülmüştür. Bu anlamda yapılan mülakatlarda kadın öğrencilerin önemli bir kısmının kurslara gelmeden önce özgüven eksikliği, iletişim bozukluğu, çekingenlik gibi sorunlar yaşarken Kuran kurslarındaki eğitim sürecinde bu sorunların önemli ölçüde ortadan kalktığı ortaya çıkmıştır. Kuran kurslarına devam eden kadınlar kalabalık bir ortamda yüksek sesle Kur'an okumanın, hocalara soru sormanın veya hocaların kendilerine sorduğu sorulara cevap vermenin kendilerinde büyük bir özgüven oluşturduğunu ifade etmektedir. Yine Kur'an kursuna devam eden kadınların eğitim sürecinde özellikle ekonomik ve ailevi sıkıntılardan bir nebze de olsa uzaklaştıkları, bu durumun da kendilerinde ciddi bir rahatlama neden olduğu hatta bazı öğrencilerin sırf bunun için kurslara devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda eğitimin dini içeriği kadınların huzur bulmasına yol açmakta, kendilerini daha iyi hisseden kadınlar bu huzur iklimini evlerine ve aile bireylerine de yansıtmaya çalışmaktadır.

Yapılan gözlem ve mülakatlardan kadınların eğitim aldıkları kurs hocalarına çok değer verdikleri anlaşılmaktadır. Öğrenciler hocalarını sadece bir öğretici olarak değil aynı zamanda bir danışman ve rehber olarak da görmektedir. Bu anlamda kadınlar dini konularda soru sormanın yanı sıra bireysel, ailevi veya ekonomik sorunlarını da hocalarıyla paylaşmakta ve problemlerinin çözümü için yardım talebinde bulunmakta; hocalarının söylediklerini de çoğu zaman dikkate alarak uymaya çalışmaktadır. Bu yönüyle Kuran kurslarının öğrenciler için önemli bir manevi danışmanlık ve rehberlik fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle hocalarla yapılan mülakatlarda öğrencilerin zaman zaman aile içi şiddet, ekonomik yetersizlik, aileden birinin (çoğunlukla erkek çocuk veya kocanın) madde/alkol kullanımı/bağımlılığı, ailede süregelen hastalığa sahip birisinin, engellinin veya bakıma muhtaç bir yaşlının olması gibi konularda yaşadıkları/aşamadıkları sorunları hocalarıyla paylaşarak yardım istedikleri görülmektedir. Bu anlamda da Kuran kurslarının (müdahale anlamında olmamakla birlikte ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirme noktasında) önemli bir sosyal hizmet potansiyelini taşıdığı ancak hocaların bu konuda yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Öneriler

Kurslarda kazanılması beklenen davranışların teorik anlatımından sonra pratik uygulaması için özellikle de ahlak dersi için program dâhilinde takvimler oluşturulmalıdır. Örneğin çocuk evi, huzur evi, hasta ve hastane ziyaretleri; ihtiyaç sahiplerine yardım kampanyaları gibi

etkinlikler doğrudan, Kuran kursları için hazırlanmış olan İhtiyaç Odaklı Eğitim Programına dâhil edilmelidir. Bu etkinlikler istisnasız her Kur'an kursunda dezavantajlı grupların sosyal hayata aktif katılımını sağlayacaktır.

İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki kulüp faaliyetlerine benzer çalışmalar ile her öğrencinin aktif bir şekilde sosyal aktivitelere katılımı ve bu etkinliklerin devamlılığı sağlanmalıdır. Sorumluluk almak ve sorumluluğun gereğini yerine getirmeye çalışmak öğrencilerin özgüvenini artıracak gibi sosyal aktivitelere katılımını da kolaylaştıracaktır.

Öğrencilerin dönem içerisinde en azından bir kere farklı sosyal ortamlarda bulunmaları sağlanmalıdır. Bu tür aktiviteler ilçe müftülüklerinin koordinasyonu ve ilgili kurumlarla işbirliği dâhilinde yapılmalı; özellikle de sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin yoğun olduğu kurslar için ulaşım ve yemek masrafları konusunda sponsorlar bulunmalıdır. Yaşadıkları bu farklı deneyimler sayesinde özellikle dezavantajlı kadın öğrenciler bundan sonraki hayatlarında sosyal ortamlara dâhil olma konusunda daha fazla özgüvene sahip olacaklardır.

Dezavantajlı grupların sosyalleşmesine katkı sağlayacak olan sosyal aktivitelerin başında gezi, piknik vb. eylemler gelmektedir. Bu etkinliklerin yapılabilmesi için izin, araç temini vb. konularda pek çok prosedür işlemektedir. Öğreticiler bu işlemler konusunda müftülükler ve diğer kurumlarca desteklenerek daha hızlı bir şekilde sonuca ulaşmalıdır.

Bazı Kur'an kursları merkeze yakınlığı, ulaşım kolaylığı gibi imkânlar sayesinde Müftülük veya ilişkili kuruluşların düzenlediği çeşitli kültürel etkinliklere katılım sağlayabilirken diğer bazıları bu imkânı bulamamaktadır. Kültürel faaliyetlere özellikle merkeze uzak kursların katılımı için ulaşım desteği sağlanmalıdır.

Kültürel etkinlikler ders saatleri içerisinde yapılmak suretiyle tüm öğrencilerin bu programlara katılımı ve kültürel anlamda gelişimi sağlanmalıdır. Ders saati dışında ailesiyle ilgilenmesi gereken kursiyerlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Kursların neredeyse tamamının sahip oldukları en geniş toplanma alanı sınıflardır. Kurslara çeşitli seminer veya vaazlar için gelen eğitimciler bu alanlarda çok zor şartlarda sunumlarını yapmaktadırlar. Bu dar alanlarda kalabalık grupların bir arada durması rahatsız bir ortam oluşturmakta ve katılımı da olumsuz etkilemektedir. Bu sorunun aşılması için bu tarz etkinliklerin daha ferah, geniş mekânlarda, bir toplantı salonu bulunamasa bile en azından en yakın camide yapılması sağlanmalıdır.

Kurslarda veya diğer merkezî yerlerde yapılacak olan etkinlikler en azından birkaç gün önce Kur'an kurslarına duyurularak katılım hazırlığı yapmalarına imkân verilmelidir.

Kur'an Kursu'na devam eden öğrencilerin büyük çoğunluğu için akademik bilgiden kastın sadece Kur'an- Kerim'in okunması ve bir kısım sure ve duaların ezberlenmesinden ibaret olduğu görülmektedir. Kuran dersiyle birlikte dini yaşantı için önemli olduğu kadar toplumsal hayat içinde son derece önemli bilgilerin bulunduğu Siyer, İbadet, Ahlak gibi derslere aktif katılım için daha fazla çaba gösterilmeli ve öğreticilere bu konuda farkındalık kazandırılmalıdır. Öğrencilerin Kuran dışındaki derslere daha az ilgi göstermesinin müfredatın öğrencilerin seviyelerine uygun olmaması, materyallerin yeterince ilgi çekici olmaması ve seviyeye hitap etmemesi gibi sebepleri de bulunmaktadır. Bu anlamda müfredatın gözden geçirilerek daha anlaşılır olması sağlanmalı, ders içeriklerine uygun ve daha dikkat çekici ve akılda kalıcı eğitim materyalleri hazırlanmalıdır.

Kur'an kurslarında görev alan personelin görev tanımları ihtiyaç, eğitim süreçleri ve hizmet alanlarının gerektirdiği unsurlar göz önünde bulundurularak yeniden tanımlanmalıdır. Öğreticiler okul öncesi-hafızlık-yetişkin eğitimleri şeklinde farklı alanlarda istihdam edilmek üzere uzmanlık alanlarına göre ayrılmalıdır.

Kur'an kursu öğreticilerinin personel yeterlikleri değişen şartlara göre yeniden tanımlanmalı, yeterlik tanımlanmasında "ihtiyaç odaklılık" merkeze alınmalıdır.

Temel öğretime kayıt yaptıran öğrencilerin ek öğretime de kayıt yaptırmalarına müsaade edilmelidir.

Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin birbirinden farklı olmasının sınıf içerisinde oluşturduğu problemleri ortadan kaldırmak amacıyla sınıfların hazır bulunuşluk seviyelerine göre yeniden tanzim edilmesi gereklidir. İhtiyaç odaklı öğretim programda bununla ilgili 11.madde bulunmasına rağmen yeterli öğrenci ya da öğretici olmadığından pratik olarak uygulanmadığı tespit edilmiştir. En azından bünyesinde birden fazla sınıf imkânı bulunan kurslarda bunun uygulanması sağlanmalıdır. Özellikle Okuma-yazma bilmeyenler derslerde bazı gecikmelere sebebiyet vermektedirler. *"11. Ek Öğretim Programları (Kur'an-ı Kerim) aşamalılık esasına göre hazırlanmıştır. Öğretici seviye tespit sınavı yaparak öğrencileri kendi seviyelerine uygun kura kaydeder. Öğretici 8 haftanın sonunda ölçme ve değerlendirme yaparak öğrencinin bir üst kura katılıp katılamayacağını belirler. Başarısız olanlara katılım belgesi verilerek, aynı kuru tekrar etmeleri istenir."*

Okuma-yazma bilmeyen öğrenciler için paydaş kurumlarla işbirliği yapılarak, devam ettikleri Kur'an kursunun bünyesinde okuma-yazma kursları açılmalıdır. Hocalardan gönüllü olanların eğitimini alarak bu kurslarda görev almaları sağlanmalıdır. Alan araştırması esnasında karşılaştığımız örnekler bu uygulamanın teveccüh gördüğünü göstermiştir.

Kur'an kurslarındaki kursiyerlerin büyük çoğunluğu yetişkin kadınlardan oluşmaktadır. Bunların oldukça önemli bir kısmı da dezavantajlı olarak nitelendirdiğimiz eğitim düzeyi düşük olan bireylerdir. Mevcut ders materyalleri bu kitlenin özelliklerine göre tasarlanmamıştır. Dolayısıyla ders materyalleri bu kitlenin özellikleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Örnek verilecek olursa, okuma-yazma bilmeyen öğrencilerin özellikle tecvid derslerinde sıkıntı yaşadığı belirlenmiştir. Not alıp konuları tekrar edememe derslerde işlenen konuların gecikmesine sebebiyet vermektedir. Okuma-yazma bilmeyen öğrenciler için tecvid dersi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan derslerde öğretimde görsel ve teknolojik ek materyallerin kullanılarak derslerin veriminin artırılması gerekmektedir. *“10. Kur'an-ı Kerimi Tecvitle Okuma Kuru hariç, diğer kurlarda tecvit konuları müstakil anlatılmayacak, örnekleri geldiğinde uygulamalı olarak öğretilenektir.”*

Psikolojik destek ve aile danışmanlığı ihtiyacı içinde olan öğrencilerin bu ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Kur'an kurslarına, paydaş kurumlarla ortaklaşa çalışmalar yapılarak öğrencilere manevi rehberlik / dini danışma ve rehberlik alanlarında hizmet verebilecek uzman kişiler tahsis edilmelidir. Bu kişilerin kursların daimi kadrolarında bulunmaları da önemlidir.

Kur'an kursu öğrencilerine sosyal, psikolojik ve ailevi konularda karşılaşılan problemlerin ilk basamağı hakkında, onları tanıyabilme ve nereye-nasıl yönlendirileceğinin bilgi ve yöntemlerini içeren eğitim düşünülmelidir. “Psiko-sosyal ilk yardım modeli” olarak adlandırabileceğimiz bu yöntemle öğrenciler, kendilerinden rehberlik istenmesi durumunda doğru uzmanlara yönlendirilmelidir. “Psiko-sosyal ilk yardım modeli” adı verilen eğitimle, ihtiyaç duyulan yeterliklere sahip olmaları sağlanmalıdır.

Ayrıca aile danışmanlığı, psikolojik danışmanlık ve manevi danışmanlık boyutunda sosyal hizmet bölümleri ve aile sosyal politikalar il müdürlükleri ile kurumsal iş birliğine gidilmelidir. Ancak bahsi geçen eğitim planlamalarının tamamında ön şart bu tür çalışmaların fizibilitesinin yapılarak, uzman personel eliyle yapılması ve geçici tedbirlerle yürütülmemesidir.

“İhtiyaç Odaklı Öğretim Programı” yetişkin kadınların sosyalleşmesini destekleyecek şekilde yeniden gözden geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Acar, H. 2014. "Manevi İyi Oluş İle Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (12), 391-412.
- Akın, A. 2007. "Öz-Güven Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(2), 167-176.
- Alparslan Özkan, F. N. 2017. "Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Kuran Kursları", Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, II-1, 65-82.
- Arabacı, F. 2003. "Türkiye'de Dini Sosyalleşmenin Temel Etkenleri", Dini Araştırmalar, 6, 39-54.
- Aşkın, B. 2008. "Diyaret İşleri Başkanlığı Bünyesindeki Kur'an Kurslarının Kadının Sosyalleşmesi Üzerindeki Etkisi", Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi (27-28 Nisan 2018).
- Atmaca, E. 2018. "Hz. Peygamber'in Hayatının Yetişkin Kadınlar Tarafından Öğrenilmesinde Görsel Medyanın Etkisi ve kur'an Kurslarının Yeterliliğinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma (Sakarya İli Örneğinde)",Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi (27-28 Nisan 2018), İstanbul.
- Ayhan, S. 1988. Halk Eğitiminde Katılma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaş, G. ve Kardaş D. 2014. "Dezavantajlı Öğrencilerin Okuma Anlama Gelişimleri" Turkish Studies, 9/11, 79-92.
- Balaban Salı, J. 2012. "Verilerin Toplanması".Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, ed. Şimşek, A. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Baltacı, C. 1999. "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 6, 181-186.
- Başol, G. 2008. Bilimsel araştırma süreci ve yöntem, Kılıç, o. Cinoğlu M. (Editörler), *Bilimsel araştırma yöntemleri*, 113-143. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Berg, B. L. ve Lune, H. 2012. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Pearson Education.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Bulut, Z. 2009. 18–50 Yas Arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonları (Ankara-Keçiören Örneği) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükoztürk, Ş. ve diğerleri. 2012. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çayır, C. 2012. "Sosyo-Psikolojik Açından Sosyalleşme Üzerine Bir Araştırma" , Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14/2.
- Doğan, İ., 2008. *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erdoğdu, Y, M. ve Oto, R. 2004. "Sokakta Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Atılganlık ve Saldırganlık Davranışları Açısından Karşılaştırılmaları", *Kriz dergisi*, 12 (3), 11-23.
- Erkul, E. 2010. "Kur'an Kurslarında Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi Yöntem ve Teknikleri", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Sakarya.
- Ercay, T. 2017. Tek başına olma ve tek başına olmayı tercih etmenin yalnızlık, yaşamda anlam ve utangaçlıkla ilişkisinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Esati, A. 2017. Ergenlerin Özgüven Oluşturmalarında Dindarlığın Rolü (Sancak Örneği) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gastaud ve diğ. 2006. "Spiritual Well-Being and Minor Psychiatric Disorders in Psychology Students: A Crosssectional Study", *Revista De Psiquiatria Do Rio Grande Do Sul*, 28, 2006.
- Gecas, V. 2000. "Socialization", *Encyclopedia of Sociology*,. Editör(ler). Borgatta, E. F., Rhonda J. Montgomery, V., New York: Macmillan Reference, vol:1, 2855-2864.
- Giddens, A. 2013. *Sosyoloji* (Çev. Cemal Güzel). Kırmızı Yayınları.
- Gökner, Ö. 2015. *Özgüven Kazanmak*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Güngör, Ö. Ekim - Kasım - Aralık 2012. "Amerika'daki Türk Gençleri İçin Cami ve Dinî Sosyalleşme (New Jersey Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi*, 48-4, 117-136.
- Işıkdoğan, D. ve Aktürk, M. 2012. "Kuran Kurslarının Kadınların Din Eğitimi Katkısı (Diyarbakır Örneği)", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV-1, 75-106.
- İnce, A. 2017a. "(Kur'an Kursu Öğreticisi Görüşlerine Göre) Kur'an Kurslarının Dinî Sosyalleşmeye Katkıları", *Diyanet İlmî Dergi* (Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı), LIII-2, 149-174.

- İnce, A. 2017b. "Kur'an Kurslarının Danışmanlık ve Rehberlik Fonksiyonu: Öğretici Görüşlerine Dayalı Sosyo-Psikolojik Bir Analiz (Sakarya İli Örneklği)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX-35, 121-149.
- Kağıtçıbaşı, Ç. 1976. "Sosyal Psikoloji Araştırmalarında Yöntem ve Örnekler", *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*, ed.Keleş, R.Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kağıtçıbaşı, Ç. 2007. *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kaptan, S. 1995. *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tek Işık Web Ofset Tesisleri.
- Karakaş, S. 2018. "Öğrenilmiş Çaresizlik". Prof. Dr. Sibel Karakaş Psikoloji Sözlüğü.
<http://www.psikolojisozlugu.com/learned-helplessness-ogrenilmis-caresizlik> (15 Eylül 2018)
- Karakaş, S. 2018. "Yetkinlik". Prof. Dr. Sibel Karakaş Psikoloji Sözlüğü.
http://www.psikolojisozlugu.com/searchapi1?search_api_views_fulltext=yetkinlik (15 Eylül 2018)
- Karaköse, R. 2010. "Kur'an Kurslarında Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik", *Etkili Din Öğretimi*, s. 447-498.
- Kaynar, M. N. 2014. *Dezavantajlı Grupların Eğitim Sürecine Kazandırılmasında Yerel Yönetimlerin Katkısı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi SBE.
- Kılavuz, M. A. 2003. "Yetişkin Din Eğitimcilerinde Bulunması Gereken Özellikler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII-1, 135-152.
- Kıratlı, A. 2017. *Kadınların Kuran Kurslarına Katılım Örüntüleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koç, M. 2016. *Manevi-Psikolojik Danışmanlık Müslüman Türk Diasporası Örneği*. Bursa: Emin Yayınları.
- Koç, M., Ayten, A., Tınaz, N. (Ed.) 2016. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* İstanbul: DEM Yayınları.
- Korkmaz, M. 2010. "Kur'an Kurslarını Konu Edinen Tezler Üzerine Bir İnceleme", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8, 151-176.
- Kuş, E. 2006. *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Lidenfield, G. 1997. Confident Children (Kendine Güvenen Çocuk Yetiştirme) (Çev. Gülden Tümer). Ankara: HYB Yay.
- Mendras, H. 2008. Sosyolojinin İlkeleri. Çev. Yılmaz, B. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mutluer, S. 2006. Özgüven Oluşmasında Manevi Değerlerin Rolü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Newman, D., 2013. Sosyoloji (Özet Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Oğul, E. 2017. “Diyanet İşleri Başkanlığında Kur’an Kursları – Toplumsal Boyut-“ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Ok, Ü. 2008. “İnanç Bakım ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi,” I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Cilt 2, Ed. Mehmet Bulut. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 550-574.
- Ok, Ü. 2015. “Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi”, Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri, Ed. Altaş, N., Köylü, M. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Örenoğlu-Toraman, S. 2009. Bilim Sanat Merkezlerine Devam Eden ve Etmeyen İlköğretim 12 Yaş Çocuklarının Saldırganlık, Atılganlık, Çekingenlik ve Mizah Özelliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özbey, Ç. (2004). Çocuk Sorunlarına Yapıcı Çözümler. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özdemir, M. 2008. Türkiye’de İçgöç Olgusu, Nedenleri Ve Çorlu Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Edirne.
- Paloutzian, R. F. 2016. “The Spiritual Well-Being Scale: Portuguese Translation and Suggestions for Use”, Belo Horizonte, 14 (41), 76-88.
- Patton, M.Q. 2002. Qualitative Research and Evaluation Methods. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pehlivan, A. 2018. Manevi Bakım ve Danışmanlığın İmam Hatip Ortaokul Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ve Manevi İyi Oluşlarına Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rahiem, F. T. ve Hamada H. 2015. “Ruh Sağlığı Görüşmesi ve Kültürel Formülasyon,” Müslümanlar İçin Psikolojik Danışma Kültüre ve Dine Duyarlı Ruh Sağlığı

- Müdahaleleri, Ed. Sameera Ahmed ve Mona M. Amer. Çev. Vahap Yorgun. Ankara: Nobel Yayınları. 51-69.
- Sayışman, S. 2018. Ergenlerin Mükemmeliyetçilik Düzeyleri İle Özgüvenleri Arasındaki İlişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Semiz, H. 2011. "Kur'an Kurslarında Yetişkin Kadınların Din Eğitimi", Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Rize.
- Smith, E. ve diğ. 2003. *Atkinson & Hilgard's Introduction to Psychology. Fourteen Edition.* Newyork and Paris: Thomson Learning Inc.
- Süngü, S. 2011. "Kur'an Kurslarında Yetişkin Kadınların Din Eğitimi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul.
- şentepe, A. 2016. Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- şimşek, A. 2012. "Alanyazın Taraması". Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, ed. şimşek, A. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, M. 1988. Ankara İlinde Yetişkinleri Örgün Yetişkin Eğitimi Programlarına Katılmaya Güdüleyen Etmenler ve Yetişkinlerin Katılmada Karşılaştıkları Güçlükler (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Türkdoğan, O. 1995. Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi. İstanbul: MEB Yayınları.
- Uyan Semerci, P. 2012. Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar. Ed. Çayır, K., Ayan Ceyhan, M., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 393 / 189-199.
- Vermeer, P. 2017. "Din Eğitimi ve Sosyalleşme", (çev. Ramazan Diler), Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V, 185-199.
- Yaparel, R. 2013. "Pozitif Ruh Sağlığına Katkıları Açısından Kur'an Kurslarının Psiko-Sosyal Fonksiyonlarına İlişkin Bir Değerlendirme", Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-I (30 Mart-1 Nisan 2012, Ankara), I,125-132.
- Yıldırım, A. ve şimşek H. 1999. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Yıldırım, Y.Z. 2011. Dezavantajlı Bir Grup Olarak Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri: İSMEK Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- Yılmaz, F. 2006. "Kadınlar Arasındaki Hurafeler ve İslâm'ın Hurafelere Bakışı", Diyanet İlmî Dergi, XLII-1, 21-40.
- Yılmaz, H. 2008. "Kadınların Cami Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Buna Yönelik Hizmetleri", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), I, 277-292.
- Zengin, H. 2015. Kadınların Kur'an Kurslarına Yönelik Algı Ve Düşünceleri (Öveçler Kandil Kız Kur'an Kursu Örneği).

EK-1

Görüşme Yapılan Öğretici Bilgileri

H1:

Yaş:47

Eğitim durumu: İlahiyat Ön lisans

Görev Süresi: 23-24

Pedagojik formasyon: Yok

H2:

Yaş: 40

Eğitim durumu: İlahiyat/lisans

Görev Süresi: 10 yıl

Pedagojik formasyon: Var /Yeterlilik belgesi

H3:

Yaş: 39

Eğitim durumu:İlahiyat/lisans

Görev Süresi:9

Pedagojik formasyon:Var . Ayrıca 4-6 yaş grubuna yönelik sertifika sahibi

H4:

Yaş: 28

Eğitim durumu: İlahiyat lisans, Yüksek lisans yapıyor

Görev Süresi:6

Pedagojik formasyon:Var

H5:

Yaş:38

Eğitim durumu: İlahiyat

Görev Süresi: 8

Pedagojik formasyon:Var

H6:

Yaş:36

Eğitim durumu: Lisans mezunu, İlitam son sınıf

Görev Süresi: 12

Pedagojik formasyon: Formasyon eğitimi alıyor.

H7:

Yaş:35

Eğitim durumu: İlahiyat mezunu, Yüksek lisans yapmış.

Görev Süresi: 10

Pedagojik formasyon: Var

H8:

Yaş:28

Eğitim durumu: Ön lisans ilahiyat

Görev Süresi: 11

Pedagojik formasyon:Yok

H9:

Yaş:38

Eğitim durumu: Ön lisans

Görev Süresi: 3

Pedagojik formasyon:4-6 yaş sertifikası var

H10:

Yaş: 36

Eğitim durumu: Ön lisans

Görev Süresi: 9

Pedagojik formasyon: Yok

H11:

Yaş:40

Eğitim durumu: İlahiyat

Görev Süresi: 10

Pedagojik formasyon: Var

H12:

Yaş:29

Eğitim durumu: Ön lisans

Görev Süresi: 7

Pedagojik formasyon: Yok

H13:

Yaş:36

Eğitim durumu: Lisans

Görev Süresi: 7

Pedagojik formasyon: Formasyon belgesi yok. 4-6 yaş sertifika sahibi

Görüşme Yapılan Öğrenci Bilgileri

Ö1:

Yaş: 25

Medeni Durum: Boşanmış/Dul. Baba evinde yaşıyor.

Çocuk sayısı: 1 erkek çocuk sahibi,

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor. Okula hiç gitmemiş.

Ailenin durumu: Ekonomik durum normal, Ailede engelli birey yok.

Ailenin kökeni: Ağrı

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö2:

Yaş:46

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı:6, ikisi evli

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Ailenin durumu: Ekonomik durumu orta; Engelli birey yok

Ailenin kökeni: Erzurum

Kursta kaçınıcı yıl: 1

Ö3:

Yaş:51

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı:1/Kız

Eğitim Durumu: İlkokul

Ailenin durumu: Engelli birey yok.

Ö4:

Yaş: 73

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Ailenin durumu: Ekonomik durum normal. Doğuştan engelli bir kız çocuğu sahibi, 21 yıl yaşında vefat etmiş.

Ailenin kökeni: Yugoslavya göçmeni

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö5:

Yaş:58

Medeni Durum: Boşanmış /çocuklarının yanında kalıyor.

Çocuk sayısı:2

Eğitim Durumu: İlkokul

Ailenin kökeni: Zonguldak

Ailenin durumu: Babadan kalma maaş alıyor. Erkek çocuğu trafik kazası sonrası engelli.

Kursta kaçınıcı yıl:2

Ö6:

Yaş:55

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş.

Çocuk sayısı: 4

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Ailenin durumu: Çocuğu ile birlikte yaşıyor. Eşinin maaşı ile geçiniyor. Ailede engelli birey yok

Ailenin kökeni: Karadeniz

Kursta kaçınıcı yıl: 5

Ö7:

Yaş: 42

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı:1 erkek çocuğu var

Eğitim Durumu: İlkokul

Ailenin durumu: Eşi ve çocuğu ile yaşıyor. Engelli birey yok. Eşi serbest meslek sahibi

Kursta kaçınıcı yıl: 5-6

Ö8

Yaş: 73

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş

Çocuk sayısı: 6

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Çocuklarının yanında kalıyor. Engelli birey yok. Aile gelirini fındık üretiminden sağlıyor.

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö9

Yaş:58

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 5

Eğitim Durumu:Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Çocukların üçü evli, Eş emekli. Ailede engelli birey yok

Ailenin kökeni: Karabük

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö10

Yaş: 73

Medeni Durum: Dul/Eşi vefat

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Ailenin durumu: Ekonomik durum normal. Doğuştan engelli bir kız çocuğu sahibi, 21 yıl yaşında vefat etmiş.

Ailenin kökeni: Yugoslavya göçmeni

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö11

Yaş: 61

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor. İlkokul üçe kadar okula gitmiş.

Ailenin durumu: Eşi ile birlikte yaşıyor.

Ailenin kökeni: Ekonomik durum orta. Ailede engelli birey yok.

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö12

Yaş:67

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Eşi ile birlikte yaşıyor. Ekonomik durum normal.Ailede engelli birey yok.

Ailenin kökeni: Sakarya

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö13

Yaş: 55

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş

Çocuk sayısı: 6

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Çocuklardan birisi sara hastası. Ekonomik durum iyi değil. Kendisi kanser hastası.

Ailenin kökeni: Güneydoğu Anadolu

Ö14

Yaş:62

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 5

Eğitim Durumu: İlkokul mezunu

Ailenin durumu: Eşi ile birlikte yaşıyor. Kızlarından biri boşanmış birlikte yaşıyorlar. Gelir durumları iyi.

Ö15

Yaş: 56

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor

Ailenin durumu: Çocuklar evli. Ailede engelli birey yok.

Ailenin kökeni: Sakarya

Kursta kaçınıcı yıl: 4

Ö16

Yaş: 60

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 6 çocuk. Birisi vefat etmiş

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Eş çalışıyor. Ailede engelli birey yok.Evde üç kişi yaşıyor (kendi, eşi ve bekar kız)

Ailenin kökeni: Sakarya

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö17

Yaş:45

Medeni Durum: evli

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Çocuklar bekar, Ekonomik durum orta. Kayınının çocuğu engelli.

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö18

Yaş:60

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 2

Eğitim Durumu: İlkokulu dışardan bitirmiş.

Ailenin durumu: Ekonomik durum orta. Ailede engelli birey var, çocuğu ile birlikte ayrı evde yaşıyor.

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö19

Yaş: 55

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş

Çocuk sayısı: 5

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Ailede engelli birey yok. Eşinin maaşı ile geçiniyor.

Ailenin kökeni:

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö20

Yaş: 42

Medeni Durum: Bekar

Çocuk sayısı:-

Eğitim Durumu: İlkokul mezunu

Ailenin durumu: Aile erkek kardeşlerin desteği ile geçimini sürdürüyor. Evde dört kişi yaşıyorlar. (Anne, baba, iki kız kardeş). Ailede engelli birey yok.

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö21

Yaş: 44

Medeni Durum: Bekar

Çocuk sayısı:-

Eğitim Durumu: İlkokul mezunu.

Ailenin durumu: Anne baba vefat etmiş. Evde altı kişi yaşıyor. (Abi, yenge, üç çocuk ve kendi). Ailede engelli birey yok. Ekonomik durum iyi.

Ailenin kökeni: Artvin

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö22

Yaş: 65

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Eş emekli, Evde üç kişi yaşıyorlar (Bekar kız ile birlikte). Ekonomik durum normal.

Ailenin kökeni: Sakarya

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö23

Yaş: 46

Medeni Durum: evli

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Orta okul terk

Ailenin durumu: Evde 11 yaşında bir kız çocukları ile birlikte yaşıyorlar. Eşin emekli maaşı ile geçiniyorlar. Ailede engelli birey yok. Uzun süre kayınvalidesi ile birlikte köyde yaşamış.

Ailenin kökeni: Sakarya.

Kursta kaçınıcı yıl: 1

Ö24

Yaş:

Medeni Durum:

Çocuk sayısı:

Eğitim Durumu: Okula girmemiş ancak okuma yazma biliyor.

Ailenin durumu: Evde yalnız yaşıyor.

Ailenin kökeni:

Kursta kaçınıcı yıl: 1

Ö25

Yaş: 69

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş

Çocuk sayısı: 5

Eğitim Durumu: Dışardan ilkokulu bitirmiş. Çok az okuma yazma biliyor.

Ailenin durumu: Bekar bir oğlu ile birlikte yaşıyor. Ekonomik durum iyi.

Kursta kaçınıcı yıl: 2

Ö26

Yaş:65

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş

Çocuk sayısı: 9

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Evde altı kişi yaşıyor. (Kendi iki bekar çocuğu, boşanmış kızı iki çocuğu ile)

Ailede engelli birey yok. Ailenin gelir durumu iyi değil.

Ailenin kökeni: Erzurum

Kursta kaçınıcı yıl: 3

Ö27

Yaş: 56

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Eş alışıyor. Çocukların ikisi evli, Evde 3 kişi yaşıyorlar. Ailede engelli birey yok.

Ailenin kökeni: orum

Kursta kaçıncı yıl: 7

Ö28

Yaş: 51

Medeni Durum: Evli

ocuk sayısı: 4

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Çocuklardan ikisi evli. Ailede engelli birey yok. Evde dört kişi yaşıyor.

Ailenin kökeni: Erzurum

Kursta kaçıncı yıl: 3

Ö29

Yaş: 55

Medeni Durum: Evli

ocuk sayısı: 2

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: Çocukları ile birlikte yaşıyor. Ekonomik durum orta. Ailede engelli birey yok.

Ailenin kökeni: Erzurum.

Kursta kaçıncı yıl: 2

Ö30

Yaş: 48

Medeni Durum: Evli, ancak 10 yıldır ayrı yaşıyor. (Boşanma gerçekleşmemiş)

ocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: İlk okul mezunu.

Ailenin durumu: Çocukları ile birlikte yaşıyor. Geçimini kayınvalidesinin evinden gelen 400 TL kira bedeli yanı sıra kendi çalışmasıyla sağlıyor.

Kursta kaçıncı yıl: 4

Ö31

Yaş: 56

Medeni Durum: evli

Çocuk sayısı: 4

Eğitim Durumu: Okula girmemiş ancak okuma yazma biliyor.

Ailenin durumu: Evde üç kişi yaşıyor (kendi, eşi ve kızı). Ailede engelli birey yok. Ekonomik durum orta.

Ailenin kökeni: Trabzon

Kursta kaçınıcı yıl:

Ö32

Yaş: 37

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: Çocuk yok.

Eğitim Durumu: Okuma yazma bilmiyor.

Ailenin durumu: İki kişi yaşıyorlar (Eşi ve kendisi). Ekonomik durum iyi değil. (Eşinin düzenli işi yok) Ailede engelli birey yok.

Kursta kaçınıcı yıl:2

Ö33

Yaş:38

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 2

Eğitim Durumu:İlk okul 5. Sınıfa kadar devam etmiş. Okuma yazman biliyor.

Ailenin durumu: Eşi serbest meslek sahibi.

Ailenin kökeni: Afyon

Kursta kaçınıcı yıl:1

Ö34

Yaş: 28

Medeni Durum: Evli

Çocuk sayısı: 2

Eğitim Durumu: İlkokul üç terk. Okuma yazma biliyor.

Ailenin durumu: Eş serbest meslek sahibi. Ailede engelli birey yok.2 yıldır kayıvaldeden ayrı yaşıyor.

Ailenin kökeni: Erzurum.

Kursta kaçınıcı yıl:1

Ö35

Yaş: 67

Medeni Durum: Dul/Eş vefat etmiş

Çocuk sayısı: 3

Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor. İlkokul mezunu

Ailenin durumu: Eş vefat etmiş, Evde tek başına yaşıyor. Geçimini eşinin emekli maaşı ile sağlıyor. Ailede engelli birey yok

Kursta kaçınıcı yıl:1

Ö36

Yaş: 40

Medeni Durum: Evli (ikinci evliliği

Çocuk sayısı: 3 (çocuklarının ikisi eşinin önceki hanımındanbiride kendinin önceki evliliğinden)

Eğitim Durumu: İlkokul mezunu

Ailenin durumu: Eş asgari ücretle çalışıyor. Ailede engelli birey yok.

Ailenin kökeni: Doğu Anadolu

Kursta kaçınıcı yıl: 1

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje Yürütücüsü:	Dr. Öğr. Üyesi ABDULLAH İNCE
Proje No:	116K865
Proje Başlığı:	Kur'an Kurslarındaki Dezavantajlı Kadınların Sosyalleşme Sorunları Ve Çözüm Önerileri
Proje Türü:	1002 - Hızlı Destek
Proje Süresi:	12
Araştırmacılar:	AYŞE ŞENTEPE, KÜBRA CEVHERLİ, ABDULMUTTALİP BAYCAR, ESRA ATMACA, İSMAIL AKYÜZ, HABİB KARTALOĞLU
Danışmanlar:	
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi:	SAKARYA Ü. İLAHİYAT F.
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri:	01/09/2017 - 01/09/2018
Onaylanan Bütçe:	10315.0
Harcanan Bütçe:	7149.99
Öz:	<p>Bu çalışmanın amacı Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında eğitim gören öğrencilerden sosyoekonomik ve sosyokültürel sebeplerle dezavantajlı durumda olan kadınların sosyalleşme problemlerini ve Kur'an kursu eğitim sürecinin bu sorunların çözümüne ne gibi katkılarda bulunduğunu tespit etmektir. Çalışmanın temel hedefi ise dezavantajlı kadınların sosyalleşmesinde Kur'an kurslarının ve Kur'an kursu öğretmenlerinin daha aktif rol almasına yönelik tekliflerde bulunmaktır. Nitel araştırma yönteminin esas alındığı çalışmada veri toplama araçları olarak literatür taraması, doküman incelemesi, gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın birincil veri kaynağını Kuran kursu öğretmenleri ve öğrencileriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, Kur'an kurslarında eğitim gören kadınların önemli bir kısmının dezavantajlı bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Yine yapılan alan araştırmasında, bu kadınların önemli bir kısmının birbiriyle iç içe geçmiş çeşitli sebeplerden kaynaklanan sosyalleşme sorunları yaşadığı görülmektedir. Bu anlamda mahallelerinde veya köylerinde açılan bir Kur'an kursu meslek sahibi olmayan, örgün veya yaygın eğitim kurumlarına düzenli olarak devam etmemiş kadınlar için önemli bir sosyalleşme imkânı sağlamaktadır. Çalışma kapsamında yapılan gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmeler Kuran kurslarında eğitim gören/görmekte olan yetişkin kadınların önemli bir kısmının çeşitli sosyoekonomik ve sosyokültürel nedenlerden dolayı dezavantajlı bireylerden oluştuğunu göstermektedir. Kadınların dezavantajlı olmalarının sebepleri düşük eğitim seviyesi, ekonomik yetersizlikler, iletişim problemleri; özgüven eksikliği, çekingenlik ve utangaçlık gibi psikolojik faktörler ile aile yapısı ve göç gibi sosyolojik etmenler etrafında toplanmaktadır. Bu çalışma özellikle eğitim eksikliği sebebiyle dezavantajlı duruma düşmüş yetişkin kadınlara odaklanmaktadır.</p> <p>Kur'an kursu öğrencileri üzerinde yapılmış az sayıda nicel çalışma dışında, bu kurslardaki dezavantajlı kadınların sosyalleşme sorunlarını ve bu sorunların çözümünde Kur'an kurslarının oynayabileceği rolü inceleyen bir çalışmaya literatürde ulaşılamamıştır. Çalışmamız ilgili kurumlara yeni açılımlar sağlaması, Kur'an kurslarının daha işlevsel hale getirilmesi ve dezavantajlı kadınların sosyal uyumuna katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir.</p> <p>Çalışma sonucunda Kur'an kurslarının dezavantajlı yetişkin kadınların sosyalleşmesinde önemli fonksiyonları olacağı görülmüştür.</p>
Anahtar Kelimeler:	Dezavantajlı Kesimler, Sosyalleşme, Din, Kur'an Kursları
Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu Mu?:	Hayır